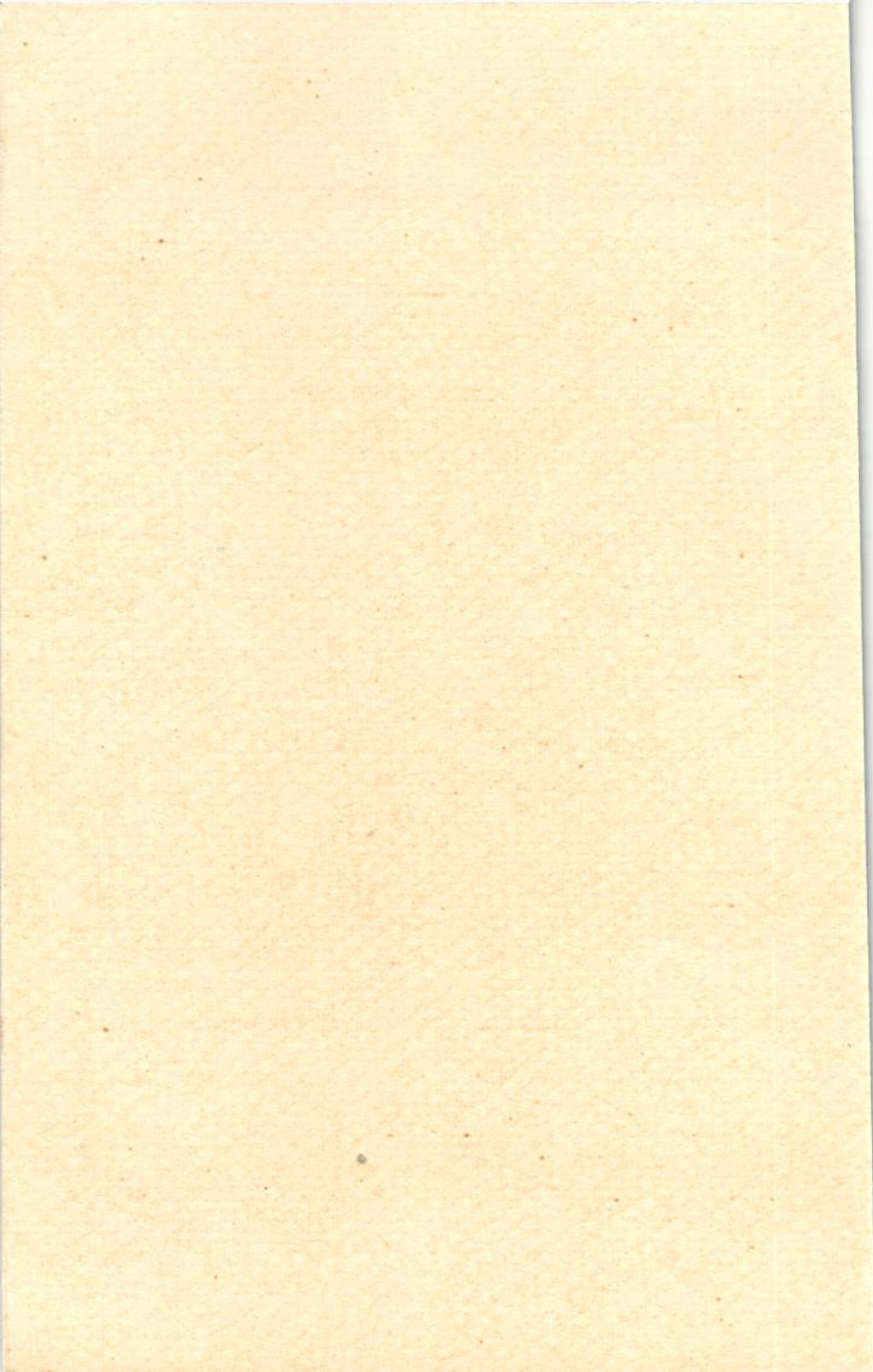

SO YUT

aylık edebiyat dergisi / nisan - mayıs 1974 / sayı 69 - 70 / 10 lira

SO YUT

MEHMED KEMAL
AFŞAR TİMUÇİN
SAİD MADEN
BEDRETTİN CÖMERT
TONGUÇ
ORHAN DURU
MUZAFFER ARABUL
MEHMET KARABULUT
ATİLLÂ ÖZKIRIMLI
GÜLTEN DAYIOĞLU
AFET ILGAZ
KOSTAS VALETAS
AHMET ANGIN
VİOLETA PARRA
SABRİ ALTINEL
UGUR KÖKDEN
ÖMER FARUK TOPRAK
MEHMET BAYRAK
ZÜHTÜ BAYAR

NİSAN 1974

SAYI : 69

10 LİRA

mehmed kemal

sabrın adı konulmadı

Ödenmedi faturaları,
Hesabı açıkta duruyor,
Kim kesecek makbuzunu,
Kim verecek ceremesini?

Atbaşı,
İt başı,
Kuş başı,
Soğan başı
İşkenceci başı,
Sesin geliyor hâlâ!

Eline iğne battı mı?
Dilini soktu mu eşek arısı?
Açıkta, çıplak kaldın mı?
Çoluğun, çocuğun var mı?

Soyarlar giysilerini,
Süslerinden arınırsın,
Çukurdan gelir gürültün,
Yüreğin varsa solunda,
Tıp tıpından korkarsın!

Sorguları sorulmadı,
Defterleri dürülmedi,
Sabrın adı konulmadı.

afşar timuçin

streaking: gençlerin özgürlüğü

Amerika Birleşik Devletleri'nde, gençler arasında **streaking** modası yayılıyor. **Streaking**, Amerika'ya özgü bir gariplik. Amerikan üniversitelerinin kampuslarında gençler sık sık **streaking** yapıyorlar. Yani topluca soyunuyorlar, anadan doğma, kızlı erkekli. Ayaklarında ayakkabıları .Bir de bakıyorsunuz, sekiz on kişilik bir çıplaklar topluluğu hızla geçiyor önünüzden. Bu gösterileri ne diye yaptıklarını soranlara, amerikalı öğrenci kardeşlerimiz, bu bir özgürlük davranışı diyorlarmış. Yeryüzünde özgürlük uğruna kan akıtan bir ulusun çocukları özgürlük adına sokaklarda adem babalar gibi dolaşsınlar, olacak iş değil doğrusu! Bize kalırsa, özgürlük saydıkları, özgürce bir davranış saydıkları bu oyun, onların özgür oldukları konusunda bizleri iyice kuşkuya düşürüyor. Gerçek özgür insan, özgürlüğünü gösteri haline getirmez çünkü. Özgür insan, özgürlüğünü gerçekleştirir, özgürlüğünün gereklerini yerine getirir, sessizce. Özgürlük gösterilerine girenler, herhangi bir tutsaklığı özgürlük niyetine yaşayanlardır. Amerikalı genç arkadaşlarımız da öyle yapıyor belli ki. İnsan, yarattığı özgürlük yalanına kendi de inandı mı, ele avuca sığmaz bir garip yaratık olur çıkar. Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan gençler özgürlük olmayan bir özgürlüğün yolcusu oldular çoktan. Avrupalı arkadaşları da onlara hızla ayak uyduruyor. İleri uygarlığın çocukları çoktan çıkmışlardı zıvanadan. Çoktandır her türlü tutsaklığı özgürlük diye yaşamakta birbirleriyle yarış ediyorlardı. Özgürlüğü esrarda, Doğu mistikliğinde, boşvermişlikte, yarinsızlıkta, başıboş yolculuklarda gerçekleştirmeye çalışıyorlardı. İnsan, kulpundan tuttuğu özgürlüğü sonuna kadar götürür. Esrar içmek özgürlükse, esrar uğruna hapiste yatmak da özgürlüktür, daha doğrusu özgürlük olmalıdır .Öyle ya, yazısını yazarken bir özgürlük

durumunu gerçekleştiren yazar, yazısı uğruna hapisaneye atılınca da bir özgürlük durumu gerçekleştiriyor olmalıdır. Oysa, bu gençler, benim gördüğüm kadarıyla, yakayı ele vermiş esrarıcı olma durumuna pek katlanamıyorlar. Demek ki, özgürlük saydıkları şeyleri gerçekleştirirken gerçekte özgür değiller. Bir özgürlük oyunu oynuyor onlar. Daha doğrusu, özgür olmadıklarını unutmak istiyorlar.

Streaking'den bıkaçaklar bir süre sonra. Bir oyunumuz bozuldu mu, bir başka oyun oynamaya gireriz. **Streaking**'den yorulanlar, bir de bakarsınız, tepeden tırnağa örtünmüşler. Olacak bunlar. Çünkü toplumlar kendi çocuklarına özgürlüğü tattırmaktansa, onları özgürlük hokkabazları haline getirmeyi daha uygun buluyorlar. İleri toplumlar genç kafaları dogmalarla uyutamayacaklarını anlayınca, çılgınlıklarla oyalama yolunu tutmuşlardır. Düşünün, donla sokağa çıktığını düşünde görse sıçrayarak uyanacak olan kişi, yaşarlığın tam ortasında, kızın, erkeğin, çocuğun, yaşlının, gencin ortasında çırılçiplak koşmaca oynuyor.

Gençlere öğretmeliydiler, özgürlüğün her zaman yapmak olmadığını, bazen de yapmamak olduğunu. İnsan, bireyliğini tutsaklaştırarak özgür olabilir mi? Özgür insan içten sınırlanmış insandır, kendini sınırlamış insandır. Özgür insan, tutsaklaştığı yerde özgürlük yalanı söylemekten kaçınan insandır. Oysa, babaları ve ağabeyleri kandırıyor bu gençleri. Siz, diyorlar onlara, özgürsünüz işte, bildiğiniz gibi davranın; organlarınızı ona buna gösterme mutluluğunu, önünüze gelene uçkur çözme rahatlığını, size verilen her şeyi içme güzelliğini sonuna kadar yaşayın, böyle yapın ki toplumumuzdaki düzen sarsılmasın, insanlar yanlış şeyler istemesin, açların aklına bir şey gelmesin.

Önümde bir dergi, dergide bir resim. Ohio üniversitesinden bir genç arkadaş, çırılçiplak, kaldırmış tabanları. Soluk soluğa. Özgür. Gülüyor. Nasıl da rahat gülüyor. Gerçek özgürlük bu yırtıklığın başladığı yerde biter. Gerçek toplumculuk bu noktada yer ayvayı. Gerçek insancılık bu noktada çarpılıverir. Gerçek inanç burada yamyassı olur. Ohio üniversitesinden bir streaker, soluk soluğa. Köleliğini gerçekleştiriyor, özgürleştiğini sanarak. Gençlere öğretmeliler bunu: Özgürlük dünyaya yöneltilen herhangi bir tavırda değil, ama bütün insanın mutluluğunu tasarlayan dirençte gerçekleşir.

said maden

hiç

Kim?

Hep bir ibrahim.

Her zaman bir İbrahim. Her vakit yitik bir anlam.
İçine can üflenmemiş ve taşa benzer,
ağaca benzer.
bir karınca bacağına, bir saman çöpüne benzer
gelişigüzel nesne,
ölü bir karganın bıraktığı tüy.

Kim?

Eh bir ibrahim.

Tek boyutlu bir ibrahim. İnsanla yaprak arası.
bulutla taş arası,
varla yok arası bir ibrahim. Ölçmeye gelmez
ve saymaya gelmez bir ibrahim. Yukarılarda
başlayan bir şölenin
ilk basamağında tökezlemiş ilk adım belki.

Kim?

İlk bir ibrahim.

Kim? Ağzının kıyısına yazan kim
sese dönüşmeyecek bir cıglığı? Bütün kapılar
kapanmış da yaşamında bir akşam vakti,
kim,
kim sürüp çıkarmış onu kendinden,
yapayalnız bırakmış kendisinin çok uzağında?

Kim?

Kim bir ibrahim?

Yonga yonga kendini incelterek. Ve korka korka
aranıp da kendini her dakika. Çöl
değil ulaştığı yerde, en geridedir,
kendindedir,
derindedir,
uzanır orda.

Kim?

Kör bir ibrahim.

Ölüm kol geziyor vücudunun dehlizlerinde.
Bir rüzgâr iki rüzgâr üç rüzgâr
geçiyor arada bir içinden ve temizliyor
sürüklenip gelmiş ne döküntü, birikinti, süprüntü varsa
yaşamının kıyılarından,
açıyor atlarına bütün geçitleri, dolambaçları.

Kim?

Yok bir ibrahim.

Sahi yok mu bir ibrahim? İncecik, güdük,
ufacık bir sözcüğün saydam zarı gitgide
gerilip bir yalanla, genişleyip uzayıp şişip
patlayıvermiş mi en sonra? Aç bir soyтары

gülerken gülerken alt çenesini
mi düşürmüş seyirciler önünde yoksa?

Kim?

Zor bir ibrahim.

Ve yüzünün ağaçları çırcıplak.
Ne yelleri, ne yaprakları.
Yelleri, yaprakları bir fırtınadır şimdi kimlerin
kimlerin harmanında altalta üstüste
kimbilir
ve yüzünün ağaçları çırcıplak.

Kim?

Tek bir ibrahim.

Köpekleri havlar yüzünün.
Aç, açık, çıplak
köpekleri yüzünün ve sessiz ve boş
evler uzanır gider ıssız sokaklarda kimsesiz
ve pırl pırl yüzlerce yüzlerce ayna
arka arkaya üretir ıssızlığı sonsuza değin.

Kim?

Boş bir ibrahim.

Hangi deniz kabarıyor alnında? Hangi
boğulanın, yitenin paramparça sesi ibrahim
elinde bir mendil gibi çırpınan?
Bir çırpıda vurulmuş bin güvercinin
saçılan gözleri mi düşüp düşüp takılan şeyler
varlığının son çalısına?

Kim?

Son bir ibrahim.

İbrahim ibrahim ibrahim!

Kurt yeniği, zaman yeniği, insan yeniği bir çağın
hiç kapanmayacak oyuğu!

Ey varlığa vurulmuş yüzbininci yama. Bayrak yerine
çektığımız paçavra aklımıza? Büyük eşikte
İlk insanın bıraktığı toz.

Kim?

Az bir ibrahim.

Seni mi ha

seni mi ha

seni mi harmanında har vurup harman savurup

seni mi harmanında hangi bir

hangi bir hayvan

ibrahim

hangi bir hıncı

haykır haykır

hangi bir uçurumun dibinden seni mi ha

ibrahim

hırıltılı iğrenç haraza

ibrahim ibrahim ibrahim

ha daha derine, ha daha kendine çekerken seni mi ha

ibrahim ibrahim

uğradı da göz yerinden

yoruldu kol.

kırıldı bacak,

boşandı kan ibrahim?

Kim?

Hiç bir ibrahim.

bedrettin cömert

dört temel kavram (bireysel, bireyci, toplumsal, toplumcu)

Her şiir bir özne'nin, bir kişiliğin ürünüdür; belirli bir bireye özgü nitelikleri yansıtır; bireyin kendine özgülüğünün damgasını taşır. Bir şiir, herşeyden önce, başkalarından ayrılan tek bir kişiyi, belirli bir özneyi, yani **şimdi ve burada** olan bir bireyi yansıttığı için şiirdir. Bu bakımdan şiir, tabiatı gereği birey'le ilgilidir, birey'e aittir, yani **bireysel**'dir. Şiir olan her şiir böyledir, böyle olmak zorundadır, çünkü bunun tersini düşünmek, kişiliksiz şeylere de şiir diyebilme olanağını verir bize. Oysa sana eseri, bir kişinin ürünüdür. İmeceyle eser yapıldığı henüz görülmemiştir.

Belirli bir kişiliğin ürünü olan her şiir, hangi dünya görüşünü yansıtırsa yansısın, üretildiği çağın ve ortamın bir yansımasıdır. Bu, o kadar açık bir gerçektir ki, sanatın üretim ilişkileriyle zorunlu bağına inkâr edenler bile, "sanatçı da toplumun bir üyesidir" demek gereksinimini duymuşlardır hep. Başka bir deyişle, sanatçı, her zaman hem kendini söyler, hem de bağlı olduğu toplum yapısının çizgilerini yansıtır. Toplum gerçekliğinin dışında yapmacık dünyalar kurmaya yeltenen kaçış akımları bile, bu gerçeklikten kaçma gereksinimi gösterdikleri için, kaçtıkları toplumsal yapının özelliklerini yansıtırlar; çünkü en bireysel kaçışların da toplumsal nedenleri vardır. Bireysel davranışlar, bireyin yaşadığı toplumda egemen olan kimi maddesel koşulların, ilişkilerin, dolaylı da olsa bir yansımasıdır. Bir şair aşırı bireyci mi; bir şair yalnız kendini, kendi öznelliğinin daracık dünyasını mı söylüyor, bu yönelimin dizginlerini o bireyin içinde aramak çıkmaz bir iştir; çünkü o bireye yalnızca kendi öznelliğini söyleten toplumsal koşullardır. Belirli üretim ilişkilerine dayanan belirli bir toplum yapısının dışına çıkmak, bireyin kişisel olanaklarına bağlı olmayan bir gerçektir. Eğer bir bilincaltımız var-

sa, eğer bu bilincaltında, davranışlarımızı keyiflerince yöneten olaylar meydana geliyorsa ve biz çoğu zaman bunun bilincine varamıyorsak, bu, insanın doğal bir özgürlük içinde yaşamasının olanaksız olduğu, varoluşunun artık kaçınılmaz bir şekilde birlikte yaşama kuralları içinde gerçekleştiği içindir. Toplumdan önce bilincaltı yoktur. Bilincaltının karanlık bütün derinlikleri, böyle bir öncülle kabul edilebilir ancak.

Demek ki her şiir, tabiatı gereğince, yapısı uyarınca, her zaman hem bireysel'dir, hem toplumsal'dır. Dolayısıyla, bireysellik ve toplumsallık, çeşitli sanatçıların özelliklerini tanımlamak için ayırıcı unsurlar olarak kullanılamazlar. "Bireysel şiirler", "toplumsal şiirler" vs. gibi ayrımlar, gerçeği yansıtmayan, yanlış ayrımlardır.

Bireysel ve toplumsal terimleri yanyana kullanılabildikleri, hattâ kullanılmak zorunda oldukları halde, bireyci ve toplumcu terimleri, aynı sanatçının aynı eseri için yanyana kullanılamazlar, çünkü birinin varlığı ötekisinin yokluğu demektir; çünkü birinin olduğu yerde ötekisine yaşama hakkı yoktur.

Bireyci sözünden; yalnızca kendi öznelliğimizin, bizden başka herkesten soyutlanarak, yalnızca kendimiz için geçerli olacak şekilde yansıtılmasını anlıyoruz.

Toplumcu sözünden ise; içinde yaşadığımız çağ ve ortamın, kişisel-özgün bir yöntemle, bu çağ ve ortamın bütün koşullarını doğru gerçekliği içinde kavrayan organik bir görüş açısından yansıtılmasını anlıyoruz.

Demek ki, eserin **bireyci** olarak tanımlanması için, o eserin birey'i konu edinmiş olması yeterli değildir. Bireyi konu alarak, çağını ve toplumunu en gerçek çelişkileri içinde, en sahici yüzüyle veren gerçekçi eserler, içerik önyargısına saplanılarak, bireyci diye suçlanamazlar.

Aynı şekilde, bir eserin **toplumcu** niteliğini kazanabilmesi için, toplum sorunlarını konu edinmesi yeterli değildir. Hattâ estetik değer açısından, toplum sorunlarını konu edinip edinmeme, hiç bir zaman güvenilir bir ölçü olamaz. **Toplumsallık**, bir konu sorunu değil, bakış açısı, yorum yöntemidir. Bir eserin toplumcu olabilmesi, a) bakış açısından, toplumsal gerçeklik bakımından doğruluğuna ve çağdaşlığına, b) bu bakış açısını sanat düzlemine aktaracak sanatçı yeteneğine, öznel güce bağlıdır. Ne yeteneksiz toplumsallık, ne de dünya görüşsüz sanat olabilir.

Bu sözlerimiz, eleştiri yöntemi açısından da önemli ipuçları vermektedir. Edebiyat eleştirisinin gerçekten nesnel, gerçekten ilerici olabilmesi için, tanımlamaya çalıştığımız bu dört temel kavramın,

belirlediğimiz anlamlarıyla her an gözönünde bulundurulması gerekir. Ancak bu yolla, bir eseri yalnızca toplum sorunlarını işledi diye değerli saymak gibi sığ bir içerikçiliğe düşülmez ve belirgin bir şekilde bireyin sorunlarını konu edinen bir eser de, bireyi işliyor diye çağ dışı ve yankısız sayılmaz. Gerçekçi eleştirinin asıl gücü, yöntemini kalıplara ve önyargılara değil, insan yaşantısının bütün karmaşıklığına uygulayabilmesinden gelir.

DUYURU

Bilindiği gibi, şairleri, yazarları, çevirmenleri yazı hayatına dergiler kazandırır. Hattâ, bunların pek çoğu dergilerde çıkmış yazılarını bir araya getirerek çıkarırlar ilk kitaplarını. Bu, işin bir yanı.

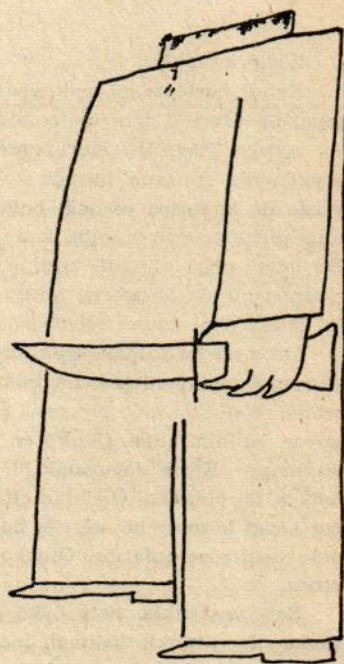
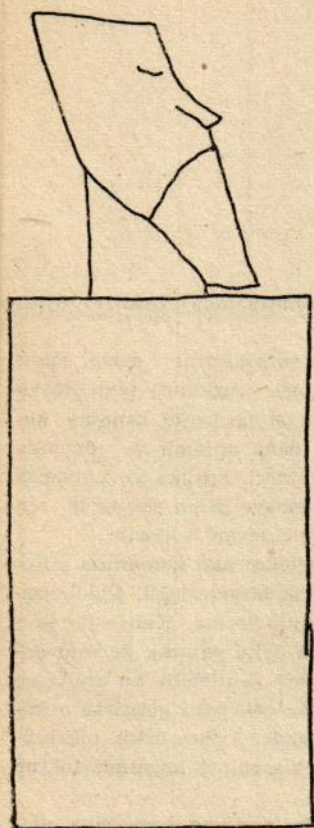
Yayımlanan kitapların tanıtılması, değerlendirilmesi işi de dergilerce yürütülmektedir. Bu da işin ikinci yanı.

Yazarların, çevirmenlerin yetişmesi, kitapların değerlendirilip tanıtılması kimin işine yaramaktadır? Elbette, daha çok, yayınevlerinin. Yayınevlerinin pek çoğu ise dergilere sırt çevirmiştir.

Bu tutuma karşı, biz de, dergilere reklam veren yayınevleriyle dergimiz yazarlarından (bir de kendi kitaplarını kendileri bastıran yazarlardan) başkasının kitapları ile ilgili eleştirmele, kitap tanıtma yazılarına dergimizde yer vermeyeceğiz.

Duyururuz.

SOYUT

TONGUE

orhan duru

öykü üzerine söyleşi (*)

Sayın konuklar,

Kendi görüşlerimi açıklayacağım bu konuşmamda öykü ve öykü yazarlığı üzerine. İzin verirsiniz.

Ayrıca Türk Dil Kurumuna ve onun yetkililerine derin, içten saygılarımı sunarım burada konuşma olanağı verdikleri için. Başka yerde de konuşma olanağı bulabilirsem, belki de kendi kendime konuşabilirdim. ama burada konuşmam çok daha anlamlı ve önemli.. Bu güzel mart gününü bırakıp, otları, çiçekleri, kuşları ve bulvarda gezinen güzel yaratıkları bırakıp beni dinlemeye gelen sizlere de en iyi dileklerimi sunar, ellerinizden öper, acele cevap beklerim.

Bu giriş ve sunuş sözlerinden sonra gelelim asıl konumuza. Konumuz öyle ince, içinden çıkılmaz, karmaşık birşey değil. Öykü yazmanın böbürlenecek bir yanı olduğunu sanmıyorum. Kimse de sanmıyor, eminim buna. Çünkü en başta kimse öykü yazarak karnını doyuramıyor. Kârın doyurmak bir ölçü müdür? denilebilir bu arada ve hemen bu noktada. Ölçüdür elbet. Ne kadar çok para getirirse o kadar saygı kazanır bir uğraşı, bugünkü düzende. Ayrıca öykü, tok karnına yazılır ve anlatılır. Onun için bu çeşit sorulara karnımız toktur bizim.

Salt yazarlıkla, hele öykü yazarlığı ile geçinme başarısına ulaşanlara hayranlıkla bakmalı insan. Kıskanılacak az bulunur bir başarıdır bu. Kimbilir ne çabalarla erişmiştir yazar bu düzeye?

Bunları söylerken yakınmak değildi dileğim, sadece belirtmekti öykü yazarlığının amatör bir iş olduğunu. Kötü mü böyle olduğu ? Hiç de kötü değil. Belki de amatörlük, öykü yazarlığının atılımlarını

(*) 9 Mart 1974 tarihinde Türk Dil Kurumu'nda yapılan konuşma.

besleyen kaynaktır artık. Hemen hemen karşılıksız, salt sevgiye ve tutkuya dayanan bir iş öykü yazmak. Dolayısıyla yeniliklere ve yeni deneylere açıktır öykü ortamı. Fazla para getirmediği için baskı altında değildir hiç olmazsa.

Öykü yazmak ve anlatmak insancıl bir gereksinme, en başta. Hiç yapamıyan, yazıya dökmeden, anlatımla çözümlüyor bu sorunu. Öykü anlatıcılığının çok eski kökleri olmalı, insanlık kadar eski. Yazılı örneklerini ise eski tarih kitaplarının, kutsal kitapların, destanların, gezi anılarının sayfaları arasına sıkışmış olarak bulabiliriz. Kimi zaman şiiir biçiminde anlatılmış olabilir öyküler, eski çağlarda. Öykü anlayışı da, öykü yazarlığı da doğal olarak değişti tarihin akışı içinde. Bir ayrı uzmanlık dalı oldu bugün. Gelelim öyküye.

Öyküde, davranışlar, olaylar, durumlar önemlidir, kişilikler değil. Kişilikleri ortaya çıkarmak ise romanın işi. Romanla öykü arasındaki en önemli ayırım bu bence. Öykü, yüzeyseldir ve daha çok anlatıma ve kurguya dayanır. Ayrıntılara girmez fazla. Hiç olmazsa gereksiz ayrıntılara. Çehov'un dediği gibi bir öykünün başında bir tüfekten söz edilmişse, bu tüfek patlamalıdır öykünün bir yerinde, ortasında ya da sonunda. Öyleyse öykü, yoğun bir anlatım çabasıdır bir bakıma. Gevezeliklere yer yoktur orada. Olayın ve kurgunun çözümlenişinde gereksiz her ayrıntı ve her söz kapsam dışı bırakılmalıdır ki, öykü öykülüğünü bulsun. Yani bir bakıma çifte kavrulmuş lokum gibidir öykü. Çiğnemesi zordur ama tadına doyulmaz.

Öykü, saf, yoğun ve damıtık olmalıdır kısacası.

Kendine özgü küçük bir gerçeği vardır öykünün. Bu gerçek ile hayattaki gerçek benzemez birbirine. O yüzden "hayat-ı hakikiye hikâyeleri" yani olmuş öyküler tatsızdır ve yansıtmaz gerçeği. Öykünün kendi içindeki, kendine özgü gerçeği kaçırdınız mı, hayattaki gerçeği de kaçırmış olursunuz bir bakıma. Öyküdeki gerçek, hayatta olan bitenlere benzemez de kimseyi yadırgatmaz bu. Başınızdan geçen bir olayı aynen yazmağa çalışırsınız da bu defa kimse inanmaz ona. Öykünün kendi gerçeği başka birşeydir. Kendi yasaları, kendi kuralları ve mantığı vardır öykünün. Bunlar da değişiktir her öykü için. Yazmaya başlayınca sezilir ve ortaya çıkar. En iyisi onlara uymaktır gerçeği kaçırmamak ve inandırıcı olmak için.

Başınızdan geçen bir olayı bir arkadaşınıza anlatırken, kimi ayrıntıları atar, kimi ayrıntıları uydurur, değiştirirsiniz olan bitenleri. Niye yaparsınız bunu? Daha bir gerçeklik kazandırmak ve belli bir görüntü vermek için. Öykü yazarının da yaptığı budur işte. Sinemada beyaz görüntü almak için maviye boyarlar bir duvarı. Aynı buna benzer öykücünün işi. Dış gerçeklere ve ayrıntılara fazla bağlı kaldı

nmı bitiktir işi. Önemli olan bir izlenim yaratmak ve bu izlenimin uyarlığını sağlamaktır doğayla, insan ilişkileriyle, ve varılmak istenen amaçla.

Bu sözlerimle öykü yazarı gerçeklerden tüm uzaklaşsın, hayatla tüm ilişkisini kessin demek istemiyorum, anlamış olacağınız gibi. Öykü yazmak öyle bir işlemdir ki, yazarın bütün yaşamını kapsar. Küçük ayrıntılar, anılar, bilgi kırıntıları, deneyler, görüp geçirdikleri, gözlemler birikir yazarın kafasında ve bilinç altında. Yaratıcı çark orada çalışmaya başlar, yoğurur bunları, birgün çıkarır ortaya öykü biçiminde. Kendiliğinden olmaz bu, çaba gerektirir. Esinlenmek dedikleri de budur belki de. Uğraşır uğraşır da yazamazsınız belli bir konuyu, daha olgunlaşmamıştır çünkü. Sonra birgün eşref saati çalar ve yapıt ortaya çıkar bütün boyutlarıyla. Bu yüzden güçtür taze yaşanmış olayları yazmak. Böylesine olaylar, üzerlerinde gereksiz ayrıntıların buğusunu taşırlar da onun için.

Kişiler önemli değildir öyküde, dedim daha başlangıçta. Öykü kişileri bir çeşit oyuncaktır yazarın elinde. O yüzden etli, canlı değil, robot gibi, hayalet gibidirler bir bakıma. Kişilik anlatmak için öykü yazılmaz çünkü. Öylesi yazılırsa öykü olmaz o, başka birşey olur. Roman olur belki de. Kişiler ağır basmayınca, öykü yazarı daha kolay oynar olaylarla, öykünün kurgusuyla. Olanaklar açılmıştır artık sonsuza dek önünde. Kişiler soluktur diyorum ya, belki de işin derininde öykü yazarının kişiliğidir önemli olan. Böyle bakınca, yazarın kişiliği önem kazanır, ozanlarda olduğu gibi. İşte bu nedenlerle anlatım, deyiş önde gelir öyküde.

Öykülerde olaylar, kurgu ve anlatım başattır, önde gelir diyoruz ya, deşmeliyiz aslında bu görüşü daha açıklığa kavuşturmak için. Öykünün anlatmak istediği bir olay, bir durum olmalıdır en başta. Öykünün öğeleri, olaylar, durumlar, konumlardır bir başka deyişle. Bir zamanlar klasik öykü biçiminden kurtulmak gerektiği, daha özgür davranılabileceği söylendi ve önerildi. Yazılan ve birşeye benzetilemiyen herşeye öykü adı takıldı en sonunda.. Oysa bugün belirli açık bir olaya, bilgiye, deneylere, kurgu gücüne dayanan öyküler yazmak gerekli sanıyorum. Nitekim iş oraya doğru gidiyor.

Salt biçim sorunları değildir bu anlatılanlar. Kesin kurallar da değildir, değişebilir ve tartışılabilir her zaman.

Öykülerin öz ve içerik yönünden nasıl olmaları gerektiği konusu ise bu noktada çıkıyor karşımıza. Çağımız buyruklar çağı olduğu için, herkes gibi öykü yazarı da bir takım etkiler, yönelimler altında bırakılıyor ister istemez. Çağımızın öykü yazarı da herhangi bir kişi gibi bir takım inançlara bağlanabiliyor. Doğal bunlar. Modalar do-

ğuyor, ölüyor, eğilimler beliriyor, yitiyor. Sanat dünyasının huyu böyle. Bütün bu değişimler, inanç katılıkları, saplantılar arasında ortak gizgiler saptamak güç oldukça.

Bu konuda en iyi kuralı herhalde Amerikalı yazar Hemingway koyuyor. Diyor ki Hemingway "En iyi bildiğiniz şeyi yazın!" Doğrudur bu ilke. Yazarlar da bildiklerinin, deneylerinin, öğrendiklerinin, bulundukları toplumsal kesitin ürünüdürler gerçekte. Düşümüzde bile olmayacak şeyler görürüz ama aslında onların tümü günlük yaşamımızdaki izlenimlerimizin, kendi duygularımızın, kişiliklerimizin bir sonucudur. Olsa olsa günlük gerçeklere aykırı bir mantık dizisi içinde sıralanmışlardır o kadar. Öyleyse öykü yazarı da, öykünün yaratacağı görüntüyü unutmadan, en iyi bildiği konuları, gerçek duygusu uyandıracak biçimde, işin derinine ve içyüzüne inerek ele almalıdır. Bir Sait Faik, çoğunlukla adadaki balıkçıların yaşamını ele aldı, onları yazdı diye kınanamaz, çünkü en iyi onları biliyordu. Bir Halikarnas Balıkçısı deniz yaşamını ele aldı diye kınanamaz çünkü gönül verdiği, bildiği, candan sevdiği içinde olduğu konuydu bu. Bir Orhan Kemal işçilerin ve köylülerin, bir Yaşar Kemal ya da Fakir Baykurt daha çok köylülerin yaşamını ele aldı diye kınanamaz. Çünkü en iyi onları biliyorlardı ve onları içinden geliyorlardı. Ama örneğin ben kalkıp da köyü ve köylüleri ele alan öyküler yazmaya başlarsam züppelik olur bu.

Öyleyse öykü yazarı içten olmalı, gerçekten en iyi bildiği şeyleri utanmadan daha yüce konular yazmalıyım, ya da genel eğilime uymalıyım kaygısına kapılmadan sunabilmelidir okuyucuya.

Böyle yapılırsa, başka yazın türleri gibi, öykünün de gerektirdiği bir başka işlev yerine gelmiş olur kendiliğinden. Öykü de, şiir gibi, roman gibi, sinema ya da tiyatro gibi bir haberleşme aracıdır aynı zamanda insanlar ve toplumlar arasında. Bir ülkeyi, bir toplumu, bir toplum bölümünü, istatistiklerden, gezginlerin anlattıklarından, gazetelerde yazılanlardan çok yazınına bakıp tanıyabilirsiniz gerçek yüzüyle. Gerçekleri yansıtmak, bir toplumun içyüzünü anlatma bakımından, yazın alanından daha etkili bir yol, yöntem var mı? Başka haberleşme olanakları yüzeyde bilgiler sağlar size. Ama bir romanı, bir öyküyü okurken, bir toplumu, o toplumda yaşayan insanların davranışlarını, duygularını ve eğilimlerini daha iyi öğrenme olanağı çıkar karşınıza. Tarih kitapları bile kuru kalır bir çağı anlatmakta, öyküler ve romanlar yanında. 19 uncu yüzyıl Rusya'sını Dostoyevski'den Çekov'dan daha iyi kim anlatabilir? 1920'lerin Amerikasını mı öğrenmek istiyorsunuz? Başvurmayın tarih kitaplarına. Okuyun Fitzgerald'ın öykülerini.

Yalancılıklarla dolu, gerçeklerin saptırıldığı, çarpıtıldığı bir çağda öteki yazın türleri gibi, öyküye de, öykü yazarına da düşen bir görev var, o da iyi bildiği oranda ve alanda gerçekleri yansıtmak, toplum sorunlarına eğilmek, içtenlikle izlenimlerini, tepkilerini ve duygularını gelecek kuşaklara, okuyuculara iletmek. Bütün bunları da öykücülüğün gereklerini göz önüne alarak en çarpıcı, en akılda kalıcı ve en parlak biçimde yapmak...

Hepinize saygılar sunarım.

MADEN

Sıcak karnında
Sevda
Çelik aynasında
Işık.

En iri mavi
Evrensel maden.

Göğüs güneşi
Can üstüne can.
El, göz, dudak
Suskuyu yuğurur.

Uçan kollarında
İnce çamların
Billur su.

İğilir ceylan
Yakut olur.

Dinesi çılgık
Dinmesiz kıvanç
Döner durur.

YAYLIM ATEŞ

Nerede gökçekimi
Hangi gezegende?

Duvarlara çivili
Yersel.

Mermer direkler yükselir.

Yığılan yosun
Büyüyen taş.

Yan yatmış putu
Durmuş.

Bu mu güzelliğimiz?
Dülgerin oğlu.

Kızgın şarkısı ilk kölenin
Almış erguvan dalını
O zamandan.

Kıvancı süzülür kuş.

Rüzgâr da öfkeli
Almış dudağından ince kanı.

Tam sığağında soluk
Açılır gül yaprağını
Yaylım ateş.

Onurlu dili evrenin
Mavi su

Güneşli deniz.

Çağdan çağa bir altınoluk.

YABANSI MİDİLLİ

Kıtlık ve kan
Altın tabaklarda parlamış.

Hep bu yaratıcı baş
Hep bu üretken el.

Çağlarca birikim
Doyumsuz güzelliğinden.
Öyle inceden duyulur
Ağırdan, derinden
Acılı.

Yasalar, yasalar, yasalar
Ne kadar çok haksız
Ne kadar çok korku
O bir, bu bir.

Işıyan aydınlık
Özgür duyu
Bir parça koparılmış
Günlük ekmeğin yengisidir.

Adaletse yanlış.

Ey Biafra ölüleri.

Korkunç ürküntü şimdi
Bol doyması insanın
Bol sevişmesi
Niceleri titrer durur.

Fransada Michel Déon
Üstelik güzel de söylemiş
Ne yapsın Akademi?
Ödül vermiş adama.

İşte bu doğru.

Ey yabansı Midilli.

MODA VE TİP

Her dönemin kendine özgü bir modası ve tipi vardır. Moda ve tipleri toplumun abartılmış kesitleri olduğu için hemen belli olurlar. Tanzimatçılıkta tanzimatçı tipini bilmeme imkân olamaz. İttihatçılığa ve ittihatçı tipine de yetişmedim. Refik Halit'in ve Ömer Seyfettin'in kitaplarında bu tiplerin abartılmış örnekleri vardır. Efruz Bey, bu tipi yansıtmak için kaleme alınmıştır. İttihatçı tipinin komitacı yanı Yassıada duruşmalarında Celâl Beye kadar yansıtılmıştır, geçerli olarak belleklerde yer etmiş.

Ebedî ve millî şeflik dönemlerinde bir inkılâpçı tipi çıkmıştı ortaya... Bu tip, inkılâbın türlü düşünsel yanının da, eyleminin de abartılmış örneğiydi. Sonradan bu tip Halkevciye dönüştü (Daha önce Türkocağından kinaye ocaklı denirdi). Halkevci her önemli toplantıda, her önemli günde konuşur, inkılâbın erdemlerini sayar dökerdi. Bu tipin ozanı da vardı. Rahmetli Behçet Kemal ilk şöhretini böyle toplantılarda şiirler okuyarak yaptı. Resmi edebiyatta çok değerliydi de, resmi olmayan edebiyatta kendini kabul ettirmek için çok sıkıntı çektiğini bilirim. Özel sohbetlerimizde:

"Yahu," derdi. "Büyüklerin bulunduğu toplantılarda hararetle elimi sıkırlar, beni kutlarlar da, bakarım antolojilerine almazlar, kitaplarında adımlı geçirmezler."

Behçet, edebî değerini sonradan kendi bileğinin hakkıyla almıştır, resmi toplantılardaki iltifatlarla değil.

Millî Şef döneminde (1940'larda), bir Enstitücü tipi çıkmıştı ortaya... Kimi görseniz, enstitücü idi. İlk kez Hasanoğlu'n'a gittiğimde, bizi gece yatisına alıkoymuşlardı. Orda kimi görsem Enstitücü idi.

Başta Sabahattin Eyupoğlu olmak üzere, Yunus Kâzım Köni, Hikmet Birand tanınmış eğitimciler, Aşık Veysel'e dek herkes... Milli Şef Enstitücülerin elinden tutuyor, onlara destek oluyordu. Ellerini koyverince, gerçek enstitücüler ortada kaldı, ötekiler yeni modanın cileri, cıları arasında yerlerini alıverdiler.

1945'lerin sonuna doğru moda demokrat'a dönüşmüştü. Yeni kurulan ve halkın arasında hızla yayılan partinin adı Demokrat'tı. Böyle olunca aydın olsun, çıkarıcı olsun hangi çevrede fiskoslara kulak verseniz, karşınıza inancını belirten bir Demokrat olarak çıkardı. Demokrasi her niyete yenilen bir cennet taamı, Demokrat da bu taamın herkesce yenilmesi için canını esirgemiyen eylemcisi! O dönemde Demokrat olmanın biraz illegal, biraz belâlı bir yanı vardı. İnsana şirin, hoş, tatlı gelen tarafı da burasıydı ya...

Mahallemizde bir Kasap İsmail vardı, ilk demokratlardan. Bediye gelir adamın dükkânını kapar, ceza yazar; vergici gelir eski hesaplarını karıştırır, bir türlü adamı demokratlıktan döndüremezlerdi. 1950'den sonra görmüştüm, adamın demokratlığı çoktan unutulmuştu. Bizim kasap İsmail yerinde sayıyordu, yeni gelenler ise demokratlıkla yücelerden yücelere zıplıyorlardı. İşler iyice tavsadıktan sonra ,birgün gelip ağzını yokladım:

"Yahu, baksana yenileri ne cevazlar kırıyor, senin demokratlığın unutuldu." dedim. Bir ah çekti:

"Sorma," dedi. "Hırsızlığı benden öğrendiler, şimdi ayağın tıprıyor diye, beni yanlarına almaz oldular."

1960'dan sonra demokratın adı devrimci olmuştu. Kızılay meydanında, "Küçük dağları ben yarattım, büyüğünü de Cemal Gürsel" diye dolaşıyordu. Bir eyyam da bu devrimci tiپیyle oyalandık. İsmet Paşa koalisyonları döneminde devrimcilik tavsadı. Gerçi öncülüğünü Albay Talât'ın yaptığı bazı devrimciler, kelleyi koltuğa alarak kendilerine göre bazı eylemlere giriştiler. Her Fransız genç subayı kendini bir Napolyon sanırmış. Talat gibi Albaylar da kendilerini birer Atatürk sanma gafletine düştüler. Oysa tarih kendi dairesini çoktan tamamlamış, Atatürk'ün gerçek misyonu çoktan sahneden çekilmişti. Ama, bunu onlara nasıl anlatabilecektiniz! Ancak 12 Mart deneyini yaşamamız gerekecekti. Bırakın Talat'a anlatmayı, bizim Doğan Avcıoğlu'na bile anlatmak hayli güçtür.

Sonra Adalet çıktı ortaya... Hangi baldırı çıplağı görseniz, "Ben Adalet için ölürüm" diye döğünüyordu. 1965—69 Adaletçilerin zafer yıllarıdır. Bir Alman dergisi en doğru teşhisi koymuştu. Markasını bilmiyorum, fiyakalı arabanın gölgesine yatmış bir yoksulun fotoğrafını yayınlamıştı ve altına şöyle yazmıştı :

"Bu arabanın sahibi de, onun gölgesinde yatan da aynı partiye oy verdiler".

Adaletçilik ve adaletçi böylesine geçerliydi.

Baş adaletçi memleketi 12 Mart'a getirdi. Kimin getirdiği konusunda gençler getirdi, eylemciler getirdi, şu getirdi, bu getirdi diye bir alay söz edilebilir. Ben onu, bunu bilmem. Bir adam bir zor karşısında şapkasını bile unutup koltuğundan kaçarsa getiren odur. Başkaları da zor karşısında kaldılar, ancak ölülerinin üstüne basılarak koltuğuna erişilebilindi. Onlar da adam, bu da adam!... İkisi bir torbaya konabilir mi? Ara rejim döneminde 12 Martçı da çıktı mı, çıkmadı mı, pek belirgin olmadı. Belki 12 Mart adına eziyet, işkence, tutuklama, yargı gibi eylemlerde bulunanlar bu tipi oluşturmak istemişlerdir. Modayı da, tipi de uzunca sürdürmediler, son çabalama kaptanı Faik Paşa'dır.

1973 seçimlerinde Karaoğlan motifini ve tipini gördük. Karadeniz kıyılarında halk Karaoğlan'ı bekliyordu. Programına göre bir gün sonra gelecekti. Birikenler geldi sanmışlar. Gazetecilere sormuşlar, onlar da şakadan, "Karaoğlan gelmedi ama, arkadaşı burda.." diye beni göstermişler. Beş on Karadenizli yurttaş:

"Da, sen Karaoğlan'ın arkadaşı mısın?" diye sordular.

"Evet." dedim.

"Karaoğlan Laz mıdır."

"Lazdır." dedim.

"Temedüm mü ben size?" diyerek çevresindekilere döndü. Her bölgede, her tür yurttaş Karaoğlan'ı kendinden sayıyordu. Geçerli, sevilen, sayılan, umut bağlanan bir tipti. Korkarım ki, bu tipi de eskitmeyelim.

BEKÂRLAR TEKKESİ

Şurda, burda eski Ankara'yı anlatan anılara rasladıkça ilgi ile okuyorum. Ne olsa, serde Ankaralılık var! Kendi gençliğime ait bölümleri elimden geldiğince yazdım, yazıyorum. Bilmediklerimi de yazılan kaynaklardan edindiklerime göre yeniden kaleme alıyorum. Sakarya Zaferi sırasında, Ankara'da toplanan aydınlar, bir bekârlar kulübü kuruyorlar kendi aralarında... Bu kulübün üyelerinden biri, küçük boyu, boynunu uzatarak şakrak şakrak konuşması, neşesiyle Sadri Ethem (Ertem) dir. Şiir okumasını seviyor, çevresini neşeye boğuyor. Öteki kulüp üyeleri Öğretmen Mithat, Hidayet (Reel), Osman Zade Hamdi, sonradan Milli Eğitim Bakanı olacak olan Necati, Mazhar Müfit ve Münir Müeyyet (Bekman) dır. Bu bekârlar kulübü-

ne kendileri **"Bekârlar Tekkesi"** adını veriyorlar.

Birgün tekke mensuplarına ulusal istihbarattan bir haber geliyor. Genç şairlerden Faruk Nafiz, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya Ankara'ya erişmek üzere ulusal sınırlarımıza gelmişler, içeri girmek için izin istiyorlar. İçişleri Bakanlığı bu isteği reddetmeden önce Gazi Mustafa Kemal Paşaya danışmak istemiş. Bu haber üstüne tekkenin üyelerinden Necati ateş püskürüyor:

"Ne diye bu kadar basit bir şeyi Gazi Paşaya götürüyorlar?" diyor. "Ver emri, İstanbul'a iade etsinler."

Gelecek olan şairlerden ikisi için, Yusuf Ziya ile Orhan Seyfi için, edinilen bilgiler olumlu değil. Faruk Nafiz ise uygun görünüyor. Üç şair için Hamdullah Suphi, Celal Nuri, Yunus Nadi'den bilgi alınıyor. Bu bilgiye göre sadece Faruk Nafiz ulusal sınırlardan geçerek Ankara'ya gelebilecek, öteki ikisi İstanbul'a geri dönecekler. Faruk Nafiz'e izin verilmesi tekke üyelerini ferahlatıyor :

"Faruk Nafiz'i tekkeye alırız. Bize güzel şiirler okusun, dursun." diyorlar.

Aradan yirmi gün geçiyor, Faruk Nafiz Ankara'ya geliyor. Yeni Gün gazetesi yönetim yerinde Faruk Nafiz'le tanışıyorlar. Bir törenle bekârlar tekkesine onu da alıyorlar. Tören sırasında küçümencik boyu ile Sadri Ethem bağırıyor:

"Dedeler hû!.. Tekkeye yeni bir mürit geldi."

Toplantıda Kemalettin Kami (Kamu), Şeyh Zahir de vardır. Kemalettin söz istedi:

"Üstadın yeni bir şiiri var." dedi. "Bu şiir, Ankara'da yazılmış. Adı, Çankaya. Gazi Paşamızı anlatıyor. İzin verirseniz onu okuyacak."

Faruk Nafiz, ünlü Çankaya şiirini okumaya başladı: **"Bu hıyanet ebediyet yoludur / Gider Allaha kadar burdan ucu."** Şiirde, Gazi paşa kızıl saçlı bir zafer kartalı olarak tasvir ediliyordu. Bu şiir, sonradan Atatürk'e gösterilmiş, o da çok beğenmişti.

Faruk Nafiz'in Ankara'ya kabulünden önce, iki genç, şair Nâzım Hikmet'le Vala Nurettin de Ankara'ya gelmeyi istemişlerdi. Bu iki genç şaire hiç güçlük çıkarılmamıştı. Hatta Ali Fuat Paşa (Cebeşoy) iki genç şairi Meclisteki odasında Mustafa Kemal Paşa ile tanıştırmıştı. Orhan Seyfi ile Yusuf Ziya'ya izin verilmemesi, onların Damat Ferit Hükümetiyle ilişki kurmaları yüzündendi. Sonradan edebiyatımızın ünlüleri arasına girecek olan bu şairler, başlangıçtaki karakterlerini ömürlerinin sonlarına kadar belli etmişlerdir. Demek karakterin başı, sonunu saptamak için mihenk taşı oluyor.

Ustad Hilmi Yücebaş bana, "Faruk Nafiz Çamlıbel, Bütün Cepheleleriyle Hayatı, Hatıraları, Şiirleri" kitabını göndermiş, teşekkür ede-

rim. Bunları orada okudum. Üstad Hilmi Yücebaş bu tür eserler yazmakla ünlüdür, bunlar çok yararlı oluyor.

Burda gördüm ki, Faruk Nafiz de, Nazım Hikmet de gençliklerinde Şükufe Nihal'e ilgi duyuyorlar. O zamanlar kadınlı, erkekli bir şiir ortamı vardır. Kitapta Nazım'ın hiç bir yerde yayınlanmayan Şükufe Nihal'e yazmış olduğu bir şiiri de gördüm. Bugünlerde Nazım'ın yeni yeni şiirleri ortaya çıkmaktadır. Edebiyat araştırmacıları için yararlı olur kanısıyla olduğu gibi alıyorum:

"Artık bir daha / Bir kahkaha / gibi gülmiyecek gözümüzde gözünüz!.. / Teveccühünüz: / Mavi pırıltılı bir mücevherdi başımızda. / Başımızdan düşürdük onu. / Kaybettik. / Gelemedik, aybettik!. / Bizi affedin diyemem, / zorla değil ya bu, / kimden olursa olsun / af dileyemem!.. / Ve mademki bu böyledir, / artık bir daha / bir kahkaha / gibi gülmiyecek gözlerimizde gözünüz.. / Teveccühünüz / Mavi pırıltılı bir mücevherdi başımda / Başımdan onu düşürdüm / Kaybettim. / Gelemedim, aybettim."

Belli ki Nazım'ın ilk gençlik şiirlerinden biri. Onun dil, eda, söyleyiş bakımından bütün özelliklerini taşıyor. Bu şiir çin kimse, kesinlikle, onun değildir, diyemez. Zaten şiirin adı da "İtizarname-i Nazım"dır. Yani Nazım özür diliyor.

Söz Nazım'dan açılmışken onun Stalin'i öven şiiri hep ortaya konur. Oysa, Stalin'i yeren şiiri de varmış. Şimdiye dek görmemiştim. Azerbaycan'a giden İbrahim Olgun orda bu şiire raslamış. Gezi notlarını yazarken, bu şiiri veriyor. Onu da yazacağım. Nazım için hep Stalin'i övdü, ona taptı diyenler, yergisini de okuduklarında bilmem mahçup olurlar mı?

"Taştandı tunctandı alçıdıandı iki santimden yedi metreye kadar / taştan tunctan alçıdan ve kâattan çizmeleri dibindeydik şehrin bütün meydanlarında / parklarda ağaçlarımızın üstündeydi taştan tunctan alçıdan ve kâattan gölgesi / taştan tunctan alçıdan ve kâattan bıyıkları lokantalarda içindeydi çorbamızın / odalarımızda taştan tunctan alçıdan ve kâaattan gözleri önündeydik / yok oldu bir sabah / yok oldu çizmesi meydanlardan / gölgesi ağaçlarımızın üstünden / çorbamızdan bıyığı / odalarımızdan gözleri / ve kalktı göğsümüzden baskısı binlerce ton taşın tuncun alçının ve kâadın."

mehmet karabulut

iki şiir

İŞKENCECİNİN YÜREĞİ

Kuduz köpeklere attım, bir kurşunda giden
Bataklara akan aç yılanlara
Kayalara bıraktım kartal yuvalarına yakın
Erdemsiz meşe mantarlarına
Dönüp de bakmadılar, şaştım kaldım.

Evirdim çevirdim güneşe tuttum
Oynuyordu, canlıydı daha
Tel örgülerine benziyordu, cam kırıklarına
Yangınlara benziyordu harmanları saran
Ve arap atın yelesinde giden makasa.

Üşenmedim, aldım götürdüm
Bir deniz gösterdim bir tepeden
Orta Anadolu'dan bir nar bahçesi
Bozkırlarda koşup giden bir tren
Ve karlı dağlardan, temmuzlardan
Bulut yangınları içinde akşamlar, sabahlar
Atlar, taylar bile gösterdim çayırlarda
O gülleri gösterdim ezip geçtiği
Ne sevincin S sini algılayabildim, ne hüznün H sini

Lif lif çözümledim gün ışığında
Karanlık bir sokak çıktı karşıma, bir kirli yatak
Ve de bir sperma, kaçak ve hasta.

ÖNCE ONU

Önce onu alsak ele
Bıçkı'nın ağzına versek kökünü
Sonra Toros düzlüklerinden kızılca diken
Marçal köylerinden açlık
Karadeniz kadınlarından ilenç
Karsak karıştırsak tümünü
Sarsak kefenlesek hemen
Bir de çukur kazsak derin mi derin
Beklemesek öğle namazını, ikindiye
Dini, imanı mı vardı zaten
Sonra yağmurlardan, güneşlerden
Bir tutam şafak otu alsak, taksak yakamıza
Bir orman gibi yürüsek uğultulu
Bir orman gibi, bizim olan sulara, ovalara, dağlara.

soruşturma

SORULAR :

- 1 — Türk hikâyesinin günümüzdeki durumu üzerine düşünceleriniz nelerdir?
 - a) Öz ve biçim açısından bir kendini aşmanın söz konusu olup olmadığı
 - b) Amaçları açısından çağdaş düşünce ve politika ile ilişkileri,
 - c) Okuyucu ile kurulan bağ ve yayın olanakları.
- 2 — Bir olgu olarak, son yıllarda kadın hikâye yazarlarının ön plana geçtikleri görülüyor.
 - a) Hikâye sanatı açısından kadın - erkek biçiminde bir ayrım yapılmasını doğru buluyor musunuz?
 - b) Kadın ya da erkek olsun hikâyeye değişik boyutlar getirip getirmediği konusunda düşünceleriniz nelerdir?

GÜLTEN DAYIOĞLU

I

a — Hikâyecilerimizin bir bölümü biçim yönünden kendilerini yenileme çabası içindedirler. Bu deneme özü de etkilemektedir. Bu tür hikâyelerde hikâyenin öğeleri, üst üste çekilmiş resimler gibi belirginliğini yitirmektedir. Okuyucu, öze varmak için biçimden doğan çapraşıklığı çözmek zorunda kalmaktadır.

Aslında okuyucuyu düşünmeye yöneltmesi nedeniyle yeni hikâyeler ilginçtir. Fakat belli bir kültür düzeyine erişen kişiler için... Okuyarak dağarcığını doldurup kendini yetiştirme durumunda olanlar

için yorucu, hatta ürkütücüdür. Çoğu kez: "Bu hikâyenin tadına varamadım." demektedir okuyucu. O zaman bu tür hikâyeler halka inmemekte, belli bir azınlığa yaramaktadır.

Bizim yazarımız için en güzel aşama: Halkı dinlemek, onların olayları birbirlerine hikâye ediş şekillerini saptamak, özü bu yöntemlerle biçimlendirmektir. İçinde bulunduğumuz koşullar nedeniyle bilgi azınlıklar için değil; Toplumun temeli olan az işlenmiş insanlar için yazmak zorundayız.

Hikâyede kendini aşma tutkusuna kapılanlar "Eğer sanat yaparak belli bir azınlığa yaranmak dileğinde değillerse" ne yapıp etmeli "Anlaşılr" olma özelliklerini yitirmemelidirler. Toplumumuzu tinsel yönden ve zihinsel yönden beslemek ve uyanık tutmak için buna zorunludurlar.

Halk çoğunluğu henüz belli bir eğitim ve öğretim potasından geçme olanağını elde edememiştir. Çevresinde gelişen olguları, hâlâ doğal sezgi ve içgüdülerle yorumlamaktadır. Başka bir deyişle halkımız, bilimsel yöntemlerle bilinçlendirilmemiştir. Onları bilinçlendirme görevi, yazarlara düşmektedir. Hikâye, boyutları nedeniyle kolay okunmaktadır. Yazar, hikâye yoluyla halkı daha iyi etkileyebilir. Bunun için "Apaçık" olmak zorundadır.

Günümüzde bu durumun bilincine varan yazarlar çoğunluktadır. Onlar, olayları hikâye ederken, köy kahvesinde ya da her hangi bir yerde, kırk yıllık dostlarıyla söyleşir gibi bir anlatış biçimini yeğlemektedirler.

Kısacası hikâyemizde biçim ve buna bağlı olarak öz yönünden kendini aşma çabaları göze çarpmaktadır. Batı hikâyesinde de görülen bu akım, hikâyemizi ulusal özgünlükten uzaklaştırıp yozlaştırmadan sürdürülürse, ilginç olabilir. Tersî düşünülürse, insanı tedirgin edecek niteliktedir.

b — Günümüzde hikâye, çağdaş düşünce ve politika ile iç içedir. Bu tür hikâyeler, okuyucunun bilinçlenmesine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Okuyucu gerçekleri hikâye akışı içinde kavramakta; bu arada kendini tanıyıp toplumdaki yerini saptamaktadır.

Bu günkü hikâyelerle gelecek kuşaklara, gerçekten güçlü belgeler bırakıyoruz. Onlar, yaşadıkları günleri, bugünlerle karşılaştırmak ve özgürlük içinde, derinlemesine düşünme olanağı bulabilirlerse: "Yaşadık!" diyeceklerdir.

c — Günümüzde, geçmişe göre, hikâye yayın olanakları çoğalmıştır. Yazar, okuyucuyla daha kolay bağ kurabilmektedir. Bu koşullar, yine de yeterli değildir. Pek çok yazar, sesini duyurabilme olanağı bulamamaktadır. Oysa yapıtları yayınlanan yazar diri kalmakta, daha

iyi ve daha çok yazmaya yönelmektedir.

Son yıllarda hikâyemizde beliren gelişme nedeniyle yıllardır dertli bir ağaç dalı gibi kurumuş görünen kalemler, yaprak yaprak yeşermekte, değerli ürünler vermektedirler.

II

a — Kadın yazar, hikâyede, gözlem, duyuş, işleyiş ve yorumlama yönünden tinsel yapısına özgün çıkışlar yapmaktadır. Nice gerçekçi ve katı olursa olsun, bir yerde: "Kadınca bir duygusallık"a kapılarak kendini ele vermektedir. Buna karşılık erkek yazarın da kendine özgün "Erkekçe" çıkışları göze çarpmaktadır. Kadın ve erkek yazar, hikâyede daha çok içgözlem yönünden özgünleşmektedir.

Bu özellikler, hikâye sanatı açısından, kadın - erkek yazar biçiminde kesin ve genel bir ayırım yapmayı gerektirecek güçte değildir kanısındayım.

b — Kadın ya da erkek yazar hikâyeye özellikle içgözlem yönünden değişik ve ilginç boyutlar getirmektedir.

AFET ILGAZ

I

a — Öz ve biçimden söz ederken sizin de, öze biçimi ayrı ayrı değil de birbirini getiren, bütünüyen iki kavram olarak düşündüğünüzü sanırım. Türk hikâyesinin bugünkü açılıma gelmeden önce geçirdiği bunalım döneminde çarpık, aksayan özlerin, toplumsal yapı-mıza hiçbir aydınlık getirmiyen, insanımıza ve yaşamamıza hiçbir ışık tutmıyan sözde özlerin nasıl biçimleri de çarpıttığını, Türk edebiyatını nasıl ciddi bunalımlara ve yanlışlara sürüklediğini hep hatırlarız. Bugün toplumcu - gerçekçi hikâye yazarlarından bâzılarının hat-ta birçoğunun hikâyelerindeki gözle görülür aksamalar, yanlışlar da, o bunalımlı dönemde fazla üstelemelerinin ve üstelik de bu durumu bâzı eleştirmen ve okurlara güzelce "yutturmalarının" bir sonucu olarak görüyorum. Bugün toplumcu - gerçekçi olmayan hikâye yazarı hemen hemen yok gibi. Hikâyelerimizde gene de beğenilecek bir davranış bu ama, bâzılarının da nasıl bir telâş içinde oldukları gözden kaçmıyor. Eğer hikâyede tam yetkin örnekler verilemiyorsa, nedeni budur bence. Toplumculuğu geç tanımaları, buna geç inan-maları... Elbette bugünkü durum bir aşmadır da, aşmadır da. Yal-nız, insan bu durumların içtenliğine inanabilse. Sağlamlığına, içten-

liğine, dürüstlüğüne... Yoksa, ufak bir hareketle, bir olayla gene eskiye dönüverilmesi olanak içinde midir? Faydasız, moda akımlar aydınlarımızı gene kolayca baskı ve etki altına olabilecek ve orda tutabilecek midir? Yoksa artık bu belli tarihi akış kendi aydınlık yolunda sürecektir ve bütün sağlamlığı, aydınlığı, inandırıcılığıyla direnecek midir? Son günlerde bir roman yayınlandı. Anayurt oteli. Toplumsal durumumuzun hiçbir yanına ışık tutmayan, toplumlara ileri bir atılım ve direnme gücü aşılamaktan uzak, sapık ve hasta -yani edebiyatlık değil ancak doktorluk (o da freydtçu) - bir adamın intiharını anlatan bir romandı bu. Gerçi konumuz hikâye ama bir yerde de sorun tümüyle türk edebiyatı sorunu. Evet, bu roman, şimdilerde en ilerici gazetelerde en ilerici geçinen gazete yazarları ve belki sanatçılar tarafından göklere çıkarılıyor. Doğrusu, korku verici! Türk edebiyatı, ne olursa olsun, bugünkü sağlam, umut verici formunu almışken, yine nerelere sürüklenmek isteniyor ve bu sürükleniş ne dereceye kadar başarılı kılınabilecek? Aynı kişilerin Oktay Rifat'ın son şiir kitabını da aynı çıtırtkanlıkla ele almaları bu işin bir rastlantı olmadığını da açığa vuruyor.

b) Eskiden "Ben politikayla uğraşmıyorum" demek bir erdemlilik göstergisi sayılırdı. Kendi halinde, ağırbaşlı, oturaklı, akıllı adamlar böyle derlerdi hangi işte olursa olsun. Ne öğrenciler, ne öğretmenler, ne sanatçılar hattâ ne halkımız politikayla uğraşmıyacaktı. Politikayla uğraşmak ancak birtakım imtiyazlı adamlara özgü bir yetkiydi. Öğrenci dersine çalışmalı, öğretmen dersini belletmeli, sanatçı da oturup uslu uslu eserini yaratmalıydı. Sonra biliyorsunuz, öğrencilerimiz bile güldüler bu düşünceye. Politikanın ta göbeğinde başladık. Buna zorunlu oluyor topluluklar. Özellikle bizimki gibi geri bırakılmış topluluklar. Çünkü politikayla uğraşmanın şu partiyi ya da öteki partiyi tutmak olmadığını artık toplumumuzun büyük çoğunluğu anlıyor. Politika sınıfsal çıkarların çarpıştığı bir alandır. Burada öğrenci de öğretmen de, sanatçı da kendi sınıfının yanında yerini almak zorundadır. Bizim anladığımız politikaya sanatçının karışması, budur. Bu davranışlar hep çağdaş düşüncelerin etkisinde gelişir. Bugün hikâyemiz tam işlevini yapma yolundadır. Memleketini, halkını, giderek bütün dünya halklarını kapsıyan bir düşünce genişliğinin sağlamlığı içindedir. Başkası da düşünülemez.

c) Yazardaki ve toplumdaki gelişme elbette bu ikisi arasındaki ilişkilere de bir düzen vermekte gecikmiyecekti. Her nekadarkı okuyucuya yansıyan edebiyat gene yayınevlerinin, tüccarların, ortakların reklam düzeninden geçmek zorundaydı ve bütün bunları aşmak isteyen sanatçıya yıllardır reva görülen haksızlık bir yanıla sürdü-

rlmek isteniyorsa da sanatçı - okuyucu ilişkileri eski acınacak durum-
dan çıkmış, Türk sanatçısı da ekmeğini sanatından çıkarabilme olana-
đının içine girmiştir. Yukardaki sözlerime somut bir örnek vereyim de
sözlerim spekulasyon olmaktan kurtulsun: Hababam Sınıfı diye bir
roman var. Her yıl yeni bir baskısı yapılır. Her yıl bu kadar satan
bir kitap için;

a) Hiçbir reklam yapılmadığı gibi, yeni basımları haber verilmez.

b) İlerici görünüşlü gazetelerimizle dergilerimiz "ayın en çok
satan kitapları" listesinde bu eserin adını etmekten kaçarlar.

c) Yazarının aldığı telif parası da yıllardır çok az bir değişikliğe
uğramıştır ve kitabın getirdiği kazanç yanında devele kulaktır.
(On basım için 20.750 lira)

Bu kitabın ne gibi eksik bir yanı vardır? Sizin gibi değerli bir
eleştiricimiz ve incelemecimizin bunun üstünde durmasını isterim. Ya
da fazlalığı nedir? Eksikse, aydınlar ve halk tarafından bu derece
saygı ve sevgi görmezdi. Fazlaysa, neden değerlendirilirken elbirliği
ile haksızlığa uğrar?

Yayın işlerine gelince: Takdir edersiniz ki "kapital"le ilgili b-
tn işler gibi biraz karışık. Geniş ölçüde sermaye ve dağıtım işi.
Genç yazar okuyucunun bam telini yakalıyamazsa, biraz da toplum
psikolojisi ve bunun yanında kendini pazarlamayı beceremezse, gene
cebinden para ödeyip bastıracaktır kitabını. Ama halkın gerçekten
sevdiği, seve seve para verdiği değerli eserler bütün bu barajları da
aşmıyor mu arada bir? Aşıyorsa da yayıncısını milyoner etmekle ka-
lıyor. Yazarı da aldığı üç beş bin lirayla hakkını nasıl edip de kopa-
racağını düşünüp duruyor.

2 — a) nceleri doğru bulmuyordum ama baktım ki direnmek
anlamsız oluyor, sen istesen de istemesen de sana "kadın hikyeci"
deyiveriyorlar, bir nedeni olmalı elbette diye düşündüm. Gerçi erkek
hikyeciye "erkek hikyeci" denmiyor ama, ötekinin altında da pek
bir kötü niyet aramamalı. Vaktiyle Doğan Hızlan Yeni Edebiyat'ta
benim için "kadın hikyecilerimizden.." diye bir haber yazmıştı. Do-
đan Hızlan'ı gördüğüm bir yerde, hatta belki de derginin yönetim
yerine giderek —iyi hatırlamıyorum—, hışımla:

"Sen Orhan Kemal'e erkek hikyecilerimizden Orhan Kemal der-
misin?" diye ıkışmıştım da, zavallılık hemen orda, bunu düzelten bir
başka haber yazmıştı gönlümü almak için.

şimdi düşünüyorum da bu belki de biraz "vnmek" için sylen-
miş sözlerdendir, diyorum. Hani, işte "Bunca yıl kadınları baskı al-
tında kalmış; değil kadınları, erkeklerinin bile çoğunun okuma yaz-

ma, sesini duyurma özgürlüğünün kısıtlandığı bir toplumun kadın hikâyecisi..." der gibi, söz gelimi. Aslında adlarımızdan anlaşılıyor tabii bu ama, üstünde de fazla durmamak gerek. Yeter ki yazdıklarımız "erkekçe" olsun.

b) Bakın, bu oluyor sanıyorum. Ne kadar bir erkek gibi gözlem, düşünme, akıl yürütme yetilerimiz gelişirse gelişsin, eğilimlerimizi aşmadığımız sürece hikâyede "kadın"lığımız belli oluyor. Oysa amaç bu olmamalıydı, sizin de belirttiğiniz gibi hikâyeye değişik bir boyut getirebilmeliydik.

Hikâyeci kadınsa eğer, topluma karşı, sanata karşı olan görevini daha sağlam açıdan almalıdır ele. Şimdiye kadar biz, birkaçımız dışında hep cinsel bunalımlarımızı, yalnızlığımızı, aşk ve sevgi düşüncelerimizi yazıp çoğunlukla erkekleri eleştirdik. Oysa bu ülkenin 17 000 000 kadını var. Bu sayının büyük bir çoğunluğuysa çalışan kadın, kasabada çalışan kadın, kentte ve ülke dışında çalışan kadın. Biz bunların acılarını, sıkıntılarını, insanlarla ve toplumuyla ilişkisini, mutluluğunu, yaşayışını anlatmalıydık. Kadın olmanın hikâyeye, romana getireceği boyut bu olmalıdır bence. Bizim hikâyelerimizde ise hâlâ duyarlıklar, incelikler, "sevimlilik"ler, "açıkkalplilikler", "zeki"likler aranılıyor. Çünkü bunlar bulunuyor. Bir kadın yazarın "kadının iç dünya"sını çok iyi anlatması da şaşılacak bir şey değil bence. Bunu erkek yazarlar da çok ustalıklı yapmışlardır. Demek ki yapılabilir yani. Tolstoy Anna Karenina'yı, Nataşa'yı bir kadın kadar iyi tanımış ve çizmiştir.

Denebilir ki, "hikâye" neden bu kadar kadın yazar adı kazanmıştır öyleyse. "Kadın" oluşun bu sonuçta bir etkisi olmalıdır.

Mademki bu bir gerçektir, öyleyse kabul edeceğiz. Nedenlerini de açıkça ve gerçeklere dayanarak saptamaya çalışacağız:

Önce, kadın yazarın erkek yazar'a göre —ayrılıklar olabilir— daha kısa, sonucu daha çabuk alınabilecek, yayın olanakları daha elverişli bu türü seçişinde, zamanının gerçekten birçok işle bölünmüş olması söylenebilir. Kadın yazar, hem bir erkek gibi ekmek parası peşindedir, —yazarlığının dışında— hem evişleri ve çocuk bakımıyla zamanını bölmektedir.

Sonra kadın, eğilimlerine hikâye yazmayı daha uygun bulmaktadır. Kendi bilinçaltını, içdünyasını daha rahat deşip dökebileceği; ince, ince, bir elişli yapar gibi işliyeceği bir alan saymaktadır hikâye yazmayı.

Daha sonra, kadın yazar söz gelimi bir romanı yazabilmek için gerekli inceleme, gözlem, olanaklarından uzak, sınırlı ve tekdüze bir yaşamaya bağlıdır. Bir erkek gibi bunu renklendirme, zenginleştirme

olanağı yoktur.

Ama, sanıyorum ki, bizim artık bu nedenleri aşmamız gerekiyor. Ne olursa olsun, hiçbirimiz zincirlenmiş tutsaklar değiliz. Çevremizde gördüklerimiz kendi kendimizi aşmamıza yetecek kadar çeşitli sorunlar taşıyor. Bizim artık, geri bırakılmış bir ülkenin yazarları olarak daha iyi tanıyabileceğimiz, izleyip gözliyebileceğimiz ülkemiz kadınlarını, ama çalışma, iş gören, üreten kadınlarını anlatma zamanımız gelmiştir. Yoksa evlenince doktorluğu, mühendisliği, öğretmenliği, hatta hikâyeciliği bırakan kadınlar değildir tek sorununuz.

kostas valetas • pablo neruda • çeviren: ahmet angın

Adını şakıyorum,
bakırın ve Andlar'ın oğlu
Pablo Neruda;
Senin, boyun eğmez Şili'nin
dört bin kilometre kıyısıyla taçlanmış,
Bio-Bio gibi akan,
insan ruhunu ısıtan
ırmağı ile
Aracuanlı Pablito Neruda.

Cuajtemoc'ların,
Tupac Amaru'nun filizi
İspanyol ve Kızıl Derililerin
melezler melezi,
İnkalar'ın iftihar nedeni,
yaralı kavim!..

(Antofagasta, Valparaiso,
Quillota, Valdivia,
Puntas Arenas, Parral,
Temuco, Coquimbo Chillan
hepsi sana ağlıyor..)

Pablo Neruda,
şimdi güneş gibi batıp da
efsane ve ateş b6ceği olunca,
yanmış kitaplarının 6zerinde
k6l6n ruhu gibi uğuyor
ve Pinochet, Ugarte, Mendoza'yı
yolladın Cehennem'e!

Pablo Neruda,
Federico ve Machado ile
karşılaştığında,
Machu-Pichu Cordillerası'nın
en y6ksek tepesinde
kurun Sierra Morena'nın
Parnassosu'nu...

Ve Montezuma devrindeki gibi oraya,
yıldırımлі dağlara
yağmur Tlalok ile
kanatlı yılan Catzalcoatl
bal6z6 ve amber taşıyarak geldiğinde
b6y6k kurban t6reni hazırlayın,
Vrondis ile Steropis (*) yıldırımını
getirsin ki, k6t6l6k ruhunu
Rio Grande'nin 6tesine kovasınız!

(*) Zeus'a yıldırımını getiren iki Kiklop.—ę.

kostas valetas

lâtin amerika'nın
tirteos (*) u:
pablo neruda

çeviren: ahmet angın

Hasta yatağından kaba bir davranışla yere indirdiler onu, hakaret ettiler ona. Onu horladılar. Günlerce evinde hapisti. Kapısında silâhlı adamlar nöbet tutuyordu. Kimlik soruyorlardı.

Bu işi, şairin kitaplarının alanlarda yakılması izledi. Normal bir ölümle mi öldü Pablo Neruda? Ve özellikle evinin içine kadar uzayıp giden kötü davranış ile aşağılamaların, ölümündeki etkisi ne dereceye kadardır?

Şili ile Kuzey Amerika'nın tüm sansürlerini aşan bütün haberler beni, yeni bir Federico Garcia Lorca olayı ile karşı karşıya bulduğumuza inanmağa itiyor.

Endülüs'lü, Granada'lı lirik şairin başına veya arkasına o kurtarıcı darbeyi indiren rütbe sahibi kişi ile idam mangasının rolünü burada, hastalık ve kötü davranan başıbozuklar bölüşmektedir.

Şair, öylesine sevdiği Şili'sinin tüm yanısı içinde böyle sönüp gitti.

Neftali REYES 1904 de Parral'de doğdu. Neruda, eserinde vatan fikrini işleyen ve Çekoslovak milliyetçiliği ile yanıp tutuşan Çek hikâyecisi Neruda'dan alınmış takma bir addır.

Annesi, çocuk daha bebek iken öldü. Demiryolu makinisti olan babası Temuco'da yerleşmişti ve 1906 da yeniden evlendi. Şairin "MA NUNU" adını vereceği yeni annesi bu öksüz çocuğu büyüttü.

1020'ye kadar Temuco'da kaldılar ve oradan Santiago Üniversitesi'ne yazılmak üzere Pablo o yıl ayrıldı. Felsefe, edebiyat ve özel-

(*) Bu isim Fransızca Tyrtée olarak yazılır. I. Ö VII. yy. da yaşamış bir Yunan şairidir. II. Messenia savaşında şarkıları-
la Ispartalıları cesaretlendiriyordu. — ç.

likle kendi dediği gibi, Fransızca.. Fransız edebiyatı. İngilizlere tapan Borgéz ile aralarında ne kadar büyük fark var!

Pablito Neruda Amerikalı ve Lâtin şairidir. Karşısında kalmış olduğu çok derin Fransız etkileri onun İspanyolluğunu silemedi. İspanyol kültürü, dili ve hispano—amerikan hümanizmi ile yoğrulmuş olarak, kısa zamanda halkının genel kültürünün kaynaklarını ve köklerini araştırmaya koyuldu. Ve İspanyolları, melezleri, kızıl derilileri buldu.

Öğrenimi bitince diplomatiğe atandı ve 1927 de Rangoon konsolosu oldu. Bu alanda, budizm ile pagodalar Rangoon'unda "Toprakta oturma" adlı eseri yazdı. Rangoon'u Colombo, Calcutta, Jawa ve Singapore izledi. Delia ile tanıştı ve onunla evlendi. Delia'nın bir fotoğrafını gördüm, rüya kadar güzel bir kadındı.

Bu sırada yurdu, parlamenter statüko ile yönetilmektedir (1892—1924). Bütün Lâtin Amerika kıt'a karasında tarihçilerin ve hukukçuların, biricik, olağanüstü ve vâha olan bir meşruiyete saygı gösterilen ülke. (ama ne zamana kadar?).

1907 de Unamuno "Poesias" (Şiirler), Machado da "Soledades" (Yalnızlıklar) ı yayımladı. Onu izleyen yılda Picasso kubizmin credo (1) sunu bastırdı. 1910 Lâtin Amerika ülkeleri için yeni bir çağ açan büyük Meksika İhtilâli'nin cereyan ettiği yıldır. 1911 de Juan Ramon Jimenez "Laberinto" (Lâbirent) yu yayınladı, 1914 de Ortega y Gasset "Kişot'un Fikirleri"ni çıkardı. 1917 de Rus İhtilâli ile beraber Machado'nun "Poesias Completas" (Bütün Şiirler) i ve Jimenez'in "Platero" (Kuyumcu) su gelir. 1921 de Lorca "Şiir Kitabı" ile ortaya çıkar. 23 de Franco'nun öncüsü, Duce'nin öğrencisi Primo de Rivera, Lope de Vega'nın vatanında diktatörlük ilân eder.

1925 de yeni Şili Anayasası oylanır ve Jules Verne'in sâkinlerini terennüm ettiği ülke başkanlık sistemi ile yönetilme yoluna girer. 1927 de pek çok ümitler veren Carlos Ibanez del Campo başkan seçilir.

CREPUSCULARIO :

Pablito Neruda, Santiago'da bir öğrenci tarafından yayınlanıp küçük bir şiir derlemesi olan (REPUSCULARIO (2) ile edebiyat alanında kend.ni gösterir.

Bir delikanlılık ve gençlik oluşumunu teşkil eden CREPUSCU-

(1) Hristiyan amentüsü, kanıt, kanıs. — ç.

(2) "Alaca Karanlığa değgin" anlamına gelir. Kökü Lâtince "crepusculum"dur. İspanyolcaya "Crepusculo" şeklinde geçmiştir. — ç.

LARIO ilkel bir şey değildir. Bizim Porfiras gibi Pablo da, daha ergenlik çağında iken olgunlaşmış bir şairdir, hatta öyle doğmuştur. Kendisi CREPUSCULARIO'ya giren bir çok mısraları 1919 sıralarında yazmış olduğunu söyler. Yani 15—18 yaşlarında bir çocuk iken.. Bu ilk kitap daha sonraları, daha büyük bir şiir derlemesi olarak çıkan "Toprakta oturma" ile birlikte belkide, tasvir aleyhdarı Neruda'nın tüm tema ve ufuklarının tohumunu teşkil eder. Onun credo'su, şiiri, hemen hemen tamamlanmıştır. İzleyeceği yolu çoktan çizmiştir.

Rafael Alberti yılı olan 1924 de "Marinero en Tierra" (Karada Denizci)'yi bastırır, Santiago'da en duygusal "Yirmi Aşk Şiiri ve Umutsız Bir Şarkı'yı yayınlar. 1926 da "Sonsuz İnsan Denemesi"ni, "Oturan Adam ve Umudu" (roman) nu ve nesir halindeki "Yüzükler"i (Tomas Lago ile birlikte) yayınlatır.

İSPANYA :

Şili'de bir süre bekledikten ve Arjantin'e gidişinden sonra İspanya'ya atanır. Önce Barcelona'ya. Sonra Madrid'e. İspanya'da Neruda'nın görüş açısı tamamlanır ve menşei ile credo'su tamamiyle oluşur.

Bu uyanış içinde Machado, Jimenez, Lorca, Alberti, Bunuel, Dalı ve İspanyanın tüm büyük kültürü ile tanışır. Askeri darbe kendisini orada yakalar.

"Yeşil At" adlı dergiyi yönetir, protestoda bulunur. İspanya ihtilâline katıldığından ötürü diplomatlık mevkiini kaybeder. Paris'e gider. Aragon'un önsözü ile "Yürekte İspanya'yı yayınlar. Cesar Vallejo ile birlikte "İspanya'ya Hispano - Amerikan Yardımı" birliğini kurar.

Bu kadar kısa ihtilâl sonunda demokrasi rüyasını yaşayan bu ebedî İspanya'da, Güney Amerikalı şairlerin en liriği çelik gibi sertleşir. Şiiri bir polemik halini alır.

**Neden diyorsunuz şiirlerin,
Söz açmaz, düştün yapraktan;
Doğduğun yerin,
Yüce volkanlarından?**

**Gel de gör:
Caddeler kan - revan,
Gel de gör:
Caddeler kan - revan
Gel de gör:
Caddeler kan - revan (3)**

(3) Pablo Neruda - Şiirler (Çeviren: Enver Gökçe), Yücel Yayınları 1971, s. 39.

Eğer büyük savaşın Polonya alanlarında değil de Ebro ve Guadajara'da başladığı şeklinde basit bir düşünceyi kabul edersek "Yürek-te İspanya"nın ilk direnme şiiri olduğunu söyleyebiliriz.

MADRİD

Bu şehirde sevdiğim
...sey yok.
Ne ekmek var, ne ılık,
solgun ıtrışahilerin üstüne
buz gibi bir soğukluk çöküyor.

Bunu, Neruda'nın belli başlı yapıtları olan "Toprakta Oturma" ile CANTO GENERAL (Evrensel Şarkı) izler. Fakat, devam etmeden önce durmak gerek. Kalem elime alınca ben, her zaman içtenlikli olmak isterim.

Neruda nedir? Şiiri nedir? Mısraları, ilk temasta beni sarmadı. Hatta aksine olarak çok konuşması bana, kalemlerinin ucunda daima bir şiir bulunan, bizim kolay şairlerimizi hatırlattı.

Sonra onu Ritsos ve Sikelianos ile karşılaştırdım ve bu kıyaslamada Neruda ağır bastı.

Beni içtenliği ve dürüstlüğü sarmıştır. Trajik Edgar Allan Poe olayındaki gibi insan kendini, her satırını kanı ile yazmış birinin karşısında sanıyor. Ne kadar da doğru bir şey. Sonra onu, Lenin'e tapan dolanık, kıvrıntılı kuyruklar gibi, günün birinde İspanyol Parnassos'unun Ulu Mozolesi'nde Lorca'nın, Machado ve Unamuno'nun yanına getiren sonu.

Birşey daha var. Neruda terlik adamı değildir. Terlikli değil. Bizim Seferis ile küçük bir kıyaslama yapalım: Seferis—Neruda. Değerli iki şair. İki sefir. İki Nobel. Fakat arada ne kadar fark var. Ne kadar mesafe. Birinde, bir tür üzüntü verici, elit tabakasının terliği ve saygınlığı ile hayatın sonuna kadar hâkim kalan merkezi ve Ortaçağ düzenine sadık hizmet davranışı. Diğerinde sel. Irmak. Kızıl-derili kanı. Zencilerin, halk tabakasının, madencilerin, aşağılananların savunuluşu.

Böyle bakıldığında Neruda, gölgesi Machu - Pichu'nunkine eşit bir deve benzer.

Eğer Ernesto İspanyol Amerikası'nın Spartacus'u olmuşa, Pab-lito Neruda da onun Tyrteos'u olmuştur. Tüm eseri uyarma çanı, sa-vaş çanı, ayaklanma, isyan ve tahrik çanından başka birşey değildir.

1938 de Halk Cephesi adayı Pedro Aquire Cerda'nın seçilmesi,

Şili tarihi için bir durak teşkil eder. Cerda'nın reformlarını, Halk Cephesi bayrağı altında seçilen, onun halefi sol radikallerden Juan Antonio Rios izleyecektir. 1946 da komünistlerin iştirakiyle hükümet kuran Gabriel Gonzales Videla başkan seçilir.

Bu arada Pablo Avrupa'dan ayrılır. Kısa bir süre için Meksika'ya elçi olarak atanır. Seyahat eder. Küba'yı görür.

1940 da en büyük eseri CANTO GENERAL'i yazmağa başlar. Artık politika dairesinin içine girmiş, kanına katılmıştır. 1945 seçimlerinde komünist listesine girer ve senatör seçilir. Artık partinin üyesidir. Bu yerinden, ölünceye kadar ayrılmıyacaktır. Ne Leon Davidoviç Troçki'nin öldürülmesi, ne Stalin vahşetinin Khruşçov tarafından yokedilmesi, ne Macaristan ayaklanması, ne Çekoslovakya olayları ya da kamplaşmalar ona fikir değiştirecektir. Şüphesiz Neruda'yı insanın, Stalinizm ile kıyaslaması mübalâğalı birseydir. Neruda marksisttir. Kendisinin parti ile birleşmesi belki şairliğine zarar vermiştir, çünkü ufuklarını daraltmış veya şairliğinin değerlerini kalıplaştırmıştır. Ama Pablito Neruda gibi adamlar, nerede olurlarsa olsunlar, kişiliklerini yitirmezler. Neruda komünizmi, Lâtin Amerika kitlelerini özgürlüklerine götürecek olan pratik politika olarak görmektedir.

1946 da, üç yıl nezaret altına alınmasına, sürülmesine malolan ünlü "lo acuso!" (Suçluyorum!) sözünü kullandı. Bunu sürgün izledi. Sol başkan Videla hükümetinden komünistleri kovdu ve partilerini kanun dışı ilân etti.

Neruda sakal bıraktı. Kırlarda saklandı. Sahte evrakla seyahat etti.

Santiago'da yapılan Güney Amerikalı Yazarlar Kongresinde: "Kovuşturma sırasında bu anlaşılması güç ve karanlık tavrıla, yaratılma devresinde bulunan (CANTO GENERAL'den söz ediyorum) kendim ve kitabım için mücadele ettim. Fakat başardığıma inanmıyorum. Yeni şiirlerimde hergün daha basit olmağa karar verdim." "Toprakta oturma" da belki "Genel Şarkı" ya da "Evrensel Şarkı" adı verilmesi gereken CANTO GENERAL gibi, çağımızda yazılmış büyük çaptaki en temiz ve en kolay ele alınabilir şiirlerdendir. Ama Antofagosta bakır işçileriyle balıkçılarının, Patagonya Kızılderililerinin şairi, en basit, en anlaşılabilir yazarı olmak istegindedir.

Neruda aynı toplantıda şöyle diyecektir: "Son kitabım Evrensel Şarkı, kovuşturmanın en güç devrinde, en büyük yerde yazılmıştır. Hapiste değildim ama insanın, her türden insanla temastan uzak olarak yazı yazması inanılmıyacak bir şeydi.

"Kendi kendimde büyük güçlüklerle karşılaştım. Son yıllarda, şi-

irde en büyük sorun, benim en büyük kişisel sorunum açıklık, yahut da anlayışsızlık olmuştur. İnaniyorum ki, biz herşeyin tam bir gelişme halinde bulunduğu bir kitabı yazmaktayız. Ve aynı zamanda özellikle ileri gideceğimiz, herşeyi başaracağımız bir yerde. Halklarımız mesleklerle, sanatlara, işlere, çeşitli tekniklere girmektedir. İspanyol istilâsı sanatçılarımız, heykeltıraşlarımız, son seramikçilerimiz yok olmuştur. Şehirlerimizi kurmamız gerekti. Okullara, hastahanelere, trenlere ihtiyacımız var. Biz, okuma yazma ve yapmayı öğrenen insanlardan oluşan uluslarız. Çoğunluğu okumayı bilmeyen çok namuslu insanlar için yazıyoruz. **Fakat şiir, dünyada yazıdan ve matbaalardan önce vardı.** Onun için şiirin ekmek gibi varolduğunu ve herkeşe, okumuşlara ve köylülere, halkların bütün olağanüstü, hayret verici ve mitolojik ailelerine verilmesi gerektiğini biliyoruz..”

Neruda böyle konuşuyor, şair böyle konuşuyor. Ve o böyle konuşurken siz karşı koyamazsınız. Çünkü böyle konuşurken en güzel şiiri, halkın şiirini yazar.

1952 de Meksiko’da yayınlanan “Evrensel Şarkı” adlı klâsik eserini, bu tür iddialar ve şartlar altında yazmıştır.

1949 da takma adla sınırları aştı. Paris’e gitti. Rusya, Polonya, Macaristan, İtalya ve Hindistan’ı gezdi. 1952 Ağustos’unda âsi Videla’nın düşmesi ve Carlos İbáñez del Cabo’nun başkanlığa seçilmesiyle yurduna dönme olanağına kavuştu. Lenin Barış Armağanı’nı aldı. O artık dünya çapında bir ündür.

1955 de Matilde Urutia ile, eserlerinin çok sevgili eşiyle evlenir. “Cien sonetos de Amor” (Yüz Aşk Sonesi) adlı eserini, “Senora mıa muy amada” (Benim çok sevgili kadının) sözleriyle bu Matilde’ye ithaf eder. Kitap 1959 da yayınlanır.

Burada (eğer bu türden kıyaslamalar yapmamız yerinde ise) ancak bir Griparis’in ve bir Mavilis’in Yunan şiirine getirdiği çok duygulu ve lirik ince bir şiir söz konusudur.

1958 seçimlerinde Jorge Alexandri ikinci defa olarak seçilir. 1964 de başkanlığa hristiyan - demokrat Frei gelir. Bu, dokuz yıl sonra cuntanın yaptığı darbeyi tasvip edecek olan Frei’in aynidir. O zaman reformcu rolünü oynuyor ve büyük emlakın müsaderesini, toprak reformunu ve üretim araçlarıyla bakırın devletleştirileceğini vaadediyordu.

Siyasî bir militan ve şair olan Neruda, her iki seçim kampanyasında da enerjik bir faaliyet gösterir. 64 seçimlerinde Frei’in muhalifi, Salvador Allende adlı idealist, mason ve solcu marksist - sosyalist biridir. Bu arada çok çalışır. “Kaptanın Mısraları” (Napoli 1952), “Üzümler ve Rüzgâr” (1954), “İlkel Güfteler” (1954), “Seyahatler”

(1955) i yayınlar.

Bu son iki kitap, dünyada yaptığı birçok seyahatin ürünüdür. Bir süre İtalya'da kalır, Çin'e, Fransa'ya gider (özellikle birincisini kastediyorum; bu seyahatler milletlerarası anlayış ve barış içinde bir arada yaşamayı kolaylaştırmak amacıyla yazılmışlardır.)

1960 dan sonra Neruda artık milletlerarası üne sahip bir şairdir. Eserleri, nüshalarının sayısı bir milyonu aşacak kadar yabancı dillere çevrilmiştir. Fakat, böyle kocaman bir sayının arkasında gizlenen şey nedir? Bir şiir kitabı bu kadar geniş çapta yayılabilir mi? Nasıl yayılabilir? Bizim İskenderiyeli Kavafis, yaşadığı sürece on veya yüzbinleri bulan baskıdan yukarı çıkamamıştır. Şimdi, ölümünden sonra bu kadar yıl geçtiği halde, yalnız dünya kamu oyunca değil, kendi yurdunca bile meçhul kalışı sürüp gitmektedir. Neruda'nın sırrı nedir? Kendi parmağımızın arkasına gizlenmeyelim. Politika! Okuyucularının bolluğu, mısralarında şiiri değil, politikayı aramaktadır. (Şüphesiz ki dil engeli var. Ama bu, belirli bir dereceye kadar etkili olur. Bir şey daha var: Ben Neruda'yı ve başka şairleri okurken Kavafis'in bakışını sezerim). O, artık Lâtin Amerika'nın ve İspanyolca konuşan toplumun sınırlarını aşmıştır. Artık dünyanın şairidir!..

"Üzümler ve Rüzgâr" için kendisi şöyle der:

"Dünya Şiiri"nden ve bütün dünyada yaptığım seyahatten sonra bir kitap yazdım. Henüz adı yok ama, daha çok sevdiğim eski ve yeni Avrupa'nın hazlarını kapsamaktadır. Barış için yardımcı olacak şeyin, bu kitabım olmasını isterdim. Batı ve Doğu Avrupa'nın en güzel gerçeklerini vermeği denedim. Kahramanlarıyla köprülerini, şehirlerini ve şaraplarını. Böylesine kokuşmuş dünyamızın birleşmesine, bu kitabın yardımcı olmasını isterdim." (4)

Sarkıcı olan ben
dolaştım Avrupa'nın
bağlarını ve gezindim
Asya'nın rüzgârları altında.

Hayatların en iyi özünü,
hayatın kendisini,
onun hazzını,
katıksız barışı dolaşarak

- (4) Bu pasaj ile daha öncekini Santiago'da yapılan Güney Amerika Yazarlar Kongresiyle ilgili Jean Marcenac'ın o güzel "Pablo Neruda" adlı kitabından aldım — K.V.

çepeçevre gezdim,
evet, evet, gezdim.

Bir toprağın
ve bir başkasının
en güzel şeyi
ağzımda,
bağbozumu yapanların,
yüreğindeki barış
şarkısında yükseldi.

Bunu, "Yeni lirik mısralar" (1960), "Üçüncü Güfteler Kitabı" (1957), "Extravagario" (Hata, Yanlışlık), "Denizde Gezinti ve Dolasmalar" (1959), "Yüz Aşk Sonesi" (1960) nin son baskısı ve aynı yıl "Yüksek İşaret" (1960) izledi.

1961 de "Şili Taşları" ile "Ünlü Şarkılar"ı bastırdı. 1962 de bu şiir Balzac'ı. Macaristan ile ilgili bir kitap için (5) Asturias ile işbirliği yaptı ve "Tam otoriteler"i bastırdı. 1964, "Memorial de Isla Negra" (Kara Ada Defteri) başlığı ile dört cildin yayınlandığı yıldır. Burada çocukluk çağına döner, korunmaya muhtaç olduğu yılları anımsayarak şunları yazar:

MA NUNU (6)

Ma Nunu yürüyor ileri
tahta pabuçlarıyla. Dün akşam
kutup yeli esti, çatılar
parçalandı, duvarlar
ve köprüler çöktü

.

Ah canım Ma Nunu
Ah canım Ma Nunu
— Sana hiç diyemedim
ben üvey ana —

1955'de Pablito Neruda, kısa bir süre için Moskova'da bulunur.

(5) Bunun adı "Macaristan'da Yemek Yerken" dir. — K. V.

(6) MA NUNU: Benim Nunu'm. Kara Ada Defteri — Pablo Neruda (Çeviren Said Maden) Altın Kitaplar Yayınevi 1971, S. 22

İspanyol şairi Rafael Alberti'ye, eski tanışma ve dostlukları İspanya ihtilâlinin trajik ve en güzel anılarında yoğrulan, 1934—1937 yıllarının arkadaşı Alberti'ye Lenin ödülünü verecek olan eleştiri heyetinin üyesidir.

1966 da "Arena'da bir Ev"i, 1967 de de, antiemperyalist eserine katkı olarak "Joaquin Murieta'nın Ünü ve Ölümü"nü yayınladı:

"Sahne tamamen kararır. Karanlıkta sessizlik, bir Şili şalı ile tebeşir gibi bembeyaz bir kadın yüzü. Bu kadının yalnız yüzü görünür. Koro, yarı karanlıkta hareketsiz dururken o, Sözde Sone'yi okur:

SÖZDE SONE

Fakat ah, öldürdüler onu,
çiçeklerle süslemeğe gidiyordu ölü eşinin mezarını,
kahraman yolcu birden anladı,
hayatın kapıyı kapadığını kendisine

Her delikten bir yankee ölüm saçıyordu.
kan akıyordu kollarından
ve atınca yüz alçak yüz mermiyi
düştü yere yiğit adam.

Mezarların ortasında yuvarlandı,
uzandı öldürülmüş aşkı, sevgili karısının,
kendisini hâlâ beklediği ve çağırdığı yere.
Böylece eşini öpmeyi başardı,
intikam isteyen bozulmamış kanı
ve ışıldadı can çektiği yerde hayat.

LAMENTO (7)

Öperken karısının uyuduğu toprağı,
öldürdüler onu, silâhı yoktu,
ölü Teresa'ya gül getirmişti.
Çiçek, onun açık yaralarından
binlerce çiçek açtı.
Güllerle örttü
Teresa'nın mezarını.

(7) Lamento: Ağlama, sızlama. — ç.

Elinde gülle Murieta,
şimşek gibi söndü,
uzandı onun yanına...
Öyle korkuyorlardı ki ondan,
yanına yaklaşıp Murieta'nın
hâlâ ateş ediyorlardı vücuduna.
Ve artık cesaret bulunca,
dirilmesin diye
mezarlıkta kestiler başını.

Düşmüş savaşçının
kestiler başını,
soluğu kesilince
kestiler başını.
Cessur Murieta'dan
öylesine korkarlardı ki
artık korkusuzca öldüğünde,
savunmasızken
kestiler başını
Öylesine korkuyorlardı ondan...

MEZARTAŞI KOROSU

Bu tozlu ve üzüntü içindeki
altından ölüyü kabul etti altın.
Bu haçsız, güneşsiz ve bayraksız
altın ve toprak hırsının Kaliforniya'sında
altının kanlı, kanlara bulanmış,
şaşkınlıkla herhangi bir zayıf ışığı izleyen
bu şaşkın ve cesur fakiri, uzun saçlı
Şili'li eri kabul etti altın:
Kindar ve doymak bilmez bilgisizlikle
dövülmüş ve yenilmiş olarak
hayatı ve ölümü emdi.
Dinmez kötülüğün şartlarıyla yaralı,
Sevgilisiz ve silâh arkadaşsız
zavallı ve seven eri,
uzaktaki Şili'nin baharından,
senin karşı konmaz şekilde
bizim sevdiğimiz hazlardan yoksun,
mehtapta koyu renk atına binmiş

gecenin sürünen Şililisi...

O ocak ayı ışığında,
titizlik ve güven içinde
kendinden olanların
intikamını alıyordu.

Gurunun içinde ölmüş o,
bilmiyorum ben, metelik bile vermem
haydutluk yapıp yapmamış olduğuna..

Kokulu gülün ellerile
dünyanın ezeli tatlılığı içinde olduğumuz
ve ilkbahar buğusunun güçlendirdiği
aşkı aradığımız saat, aradığımız an geldi.

Joaquin Murieta'nın bayrağı yok,
yalnız öldürücü bir acısı vardı.

Zavalılık sevdiğini,
maskeli adamlar tarafından
öldürülmüş, katledilmiş halde buldu.

Öylece, yenmek ve altının koynuna gömülmek için
yola çıkmış bir yabancı
katil oldu ve öldürüp ölmekle
çok acı çekti. Gölgesine acıyın.
Getirin gülü ve uyuyan sevgilisinin
başına dikin.

Her sevgide, acıda, dökülen kanda,
bekleriz nefret kapılarında
kapkara şiddet hayaletinin,
onun mezarına dönmesini bekleriz..
olmuş buğday boyunca aydın haberi yükselsin,
altın artık suç ile nefretin kurbanı olmasın
yeryüzünde; savaşta ölen insan kanının
tadı bulunmasın onda.

Bunlar, Allende'nin ölümü, kendisinin de sonu olan Şili'sinin ya-
nışı için yazılabilecek mısralardı. Burada maddi yanmayı kastediyor-
um, çünkü Neruda gibi şairler varlıklarını, mezarların ötesinde, tüm
dünya dinlerinin kendi müminlerine verdikleri ölümsüzlük vâadi
gerçekleşmiş gibi sürdürdüler.

Murieta'sı ile birlikte aynı yıl Barcarola'sını da yayınladı.

1968—1969 da Halk Cephesi'nin kuruluşu işine katılarak "Günün
Elleri" ve "Dünya'nın sonu"nu yazdı. Başkanlık için adaylığını koya-
cağı zannedildi, fakat reddetmesi üzerine en olgun düşünceler, niha-

yet Salvador Allende üzerinde birleşti.

Sonra seçimlerde, Halk Cephesi'nin zaferi gelir. Sosyalizmin bütün dünyada ilk defa olarak, barışçı yollarla iktidara gelişi, insanlık için yeni bir çağın açılışı etrafta yankılar yapar ve halkların haklarını ateş ve demirle aldıkları, sadece deriden yapılmış kırbaça baş eğdikleri unutulur, bizim gibi insanlığın yalnız faşizm ile teknokrat-bürokrat egemenlik çemberinden geçtiğine inananlarla alay edilir. Şüphesiz ki faşist teknokrato-bürokratlığı, ne Neruda'nın mısraları ne de Allende'nin idealizmi ile yıpranacaktır.

Paris'te elçi iken, yirmi yıldanberi hakettiği Nobel armağanını aldı. Daha 1946 da Nobel armağanı verilen Şili'li kadın şair Gabriela Mistral, İsveç Akademisi'nde şu sözleri söyleyecek cesareti göstermişti: "Eğer armağanın amacı yurdumu ululamak idiyse, bunun Pablo Neruda'ya verilmesi gerektiğine inanıyorum, çünkü en büyük şairimiz odur."

Bu saygı Neruda'ya, fakat daha da çok duygulu olan Gabriela Mistral'e değer kazandırıyordu. Öyle Yunanlı şairler bilirim ki, kendi yüzyıllarında asla böyle bir konuşmayı yapmazlardı.

1970'de bütün eserlerinin üçüncü baskısı çıktı. O, mutlu bir ölümlüdür, yahut da öyle kabul edilebilir. Ama, anlaşılan tanrılar onun mutluluğunu kıskandı. Bütün bir kıt'anın, onun şarkılarını okumasına nasıl katlanabilirlerdi?

Trajik son hafızamızda o kadar taze ki, onu benim hatırlatmama lüzum yoktur. Hasta halile, yurdunun üzerine çöken kin ve şiddetin kurbanı oldu. Savonarola (8) gibi ateşte yanma mutluluğuna erişemedi ama, Araucana'sında Alonzo de Erziguia'nın şu mısralarla övüldüğü topraklarının açık alanlarında kitapları yakıldı:

Şili, bereketli eyalet,
Antarktika bölgesinde mağrur,
gücü, kuvveti ve direnci ile
en uzak ülkeler sayar onu.
Ve doğurduğu insanlar öyle parlak,
öyle gururlu, öyle neşeli olur, öyle de savaşı severler ki,
o asla bir kiralın emri altına girmedi
ve boyun eğmedi asla yabancı bir devlete.

Ölümünden önceki şarkısında söylediği gibi, Nixon, Frei ve Pi-

(8) Savonarola bir İtalyan dominikanıdır. (1452—1598). Floransa' da yarı demokratik, yarı tanrısal bir anayasa yapmak istediği için din sapıklığı suçu ile suçlandırılıp yakılmıştır. — ç.

nochet, bu Şili'yi boyunduruk altına alarak çiğnediler:

Nixon, Frei ve Pinochet,
bugünedek, şu acı eylül
ayına kadar
1973 yılının,
tarihimizin et yiyici sırtlanları
Bordaberry, Garastazu ve Banzer'lerle
çiftliklerinin çamuruna, boğazımıza kadar kadar gömülmüş
öyle çok ateş ve kanla elde ettiğimiz
bayrakların kemiricileri,
cehennemlik yağmacılar,
bin kez satılmış satraplar
ve New York'un kurtları tarafından
ayaklandırılmış hainler,
dolarlarla canlandırılmış makinalar,
Amerikan ekmek ve havasının
acı çekmiş halklarının harcanışı ile lekeli.

NERUDA'NIN GÜNEY AMERİKANCILIĞI :

Pablo, Lâtin Amerika'nın, İspanyol Amerikası'nın ozanıdır. Burada, ortak dili, dini, uygarlığı, töresi ve Okyanus ile Rio Grande tarafından tek bir sınırla çizilmiş (yankee'lerin Meksika zararına olan ilhaklarıyla Florida, Kaliforniya, Texas, Yeni Mexico, Colorado, Nevada, Arizona) bir birlik söz konusudur. Bu sınır içinde, Brezilya hariç (bu, gerçekten çok büyük bir istisnadır), Çekoslovakya veya Yugoslavya'dan çok daha homojen bir ulus yaşamaktadır.

Neruda, çok çabuk Şili'li bir şair olmaktan çıkmıştır. Bütün bir kıta için yazmaktadır. Hispano — Amerikan şairi olma yoluna girmiştir.

ANTIEMPERVALİZMİ :

Bu defa düşman, İnkalar, Aztekler veya Caracas ile Bolivar devrinde olduğu gibi İspanyol otokrasisi değil, yankee emperyalizmidir.

Neruda şiirde, Siqueiros'un resimde ve Marti'nin, Juarez'in, Zapata'nın, Guevara'nın politikada yaptıklarını yapmıştır. Devrimden yanadır, çünkü Güney Amerika'nın tam, tartışmasız bağımsızlığını ister. Fazladan olarak, Lâtin Amerika'nın birleşmesine de taraftardır.

Ona göre Amerika milleti, Kızıl Derili, İspanyol, melez, zenci ve Avrupa'dan gelme sömürgecilerden oluşmuştur. Eski Colomb öncesi kültürün, İspanyol, Portekiz ve son iki yüzyıl zarfında oluşan kültürlerin sentezi olan bir kültür.

Kızılderili ulusu onun şiirinde yeniden yaşar, öldürülmüş sayısız, kafası kesilmiş binlerce Kızıl Derili canlanır ve intikamlarının alınmasını isterler. Tecrit kamplarının Kızıl Derilisi, Kuzey Amerika getolarının zencileri, katliâmın, açlık ve hastalıktan ölmenin renkli isanları...

Pablo böylece İspanyolların, Anglosaksonların cellâtları tarafından Amerikanlaştırılmışlara karşı yapılan en büyük katliâmın, jenositin Homeros'u olur.

O şöyle yazmaktadır: "Kıtamızın birleşmesi, incelenmesi, anlaşılması, onu yeniden bulmamız... amacım budur benim!"

Sair kendi Amerika'sını, onun iki kıtasını, volkanlarının kraterlerini, ayak basmamış dağlarını, dağınık yüksekliklerini, derin vâdilerini dev ağaçlarını, dev kayalarını terennüm eder. Avrupa'ninkilerden daha büyük, daha Robenson'ca olan tüm doğa eserlerini. Böylece şiiri, Avrupa şairlerinininkinden daha başka, daha büyük çaplara ulaşır.

Ölümü, ya da daha doğrusu öldürülüşü ile, birçok şairin kiskanacağı bir hamleyi ve bir çapı şiirine vermiş oluyor. Lâtin Amerika kahramanlarının, şiir düelloocularının panteonuna girer. O, Federico Garcia Lorca'nın yanına gömülecektir.

NOT: Elimizde Neruda'nın yapıtlarının aslı bulunmadığı için, benim bu yazıdaki şiir çevirilerim, çevirinin çevirisi olmuştur. Bu da şüphesiz, asıl olandan biraz daha uzaklaşmış olmam sonucunu verir. Okurlardan özür dilerim. Yukarıdaki yazı ve şiirler, Aiolika Grammata dergisinden sonra ayrıca bir küçük kitap halinde, Atina'daki "Piylı-Kaynak" yayınevi tarafından yayınlanmıştır. — A.A.

güney amerika halk türküleri ve
violeta parra'dan iki şarkı • çeviren: sabri altinel

FATİHLER

Fatihler bunlar,
ayartıcılar, serüvenciler,
girip savaşçı rolüne
dehşetle doldurdular tarihi.
Savunucuları dediler kendilerine
kutsal bir dinin!
Acımıyorlardı hiç
ezik Siboney'e; (*)
kılıç kalkar ve parlar
sonra kırar yüreği.

Büyük cinayetlerin
sahnesi oldu Amerika
ıssız derinliklerinde
seyretti And dağları bunu,
Colomb bir görevliydi
kıralların seçtiği;
burda Siboneyler düştü,
şurda Araucan'lar,

(*) Siboney, Araucan: Güney Amerika yerli halkları.

önünde İspanya saldırganının
yasaların koruduğu.

ATAHUALPA

Güneşten Atahualpa,
âsi yerli, Atahualpa,
uyan!
Yenilmiş bulacaksın
kutsal ırkını
beyazdan örülmüş
bu zincirlerin ortasında.

Ama bir gün gelecek,
birgün, büyük Atahualpa;
ırkın yeniden yaşayacak;
bu zincirleri kırarak.
Uyan Atahualpa!
Beyaz gülüşlü, Atahualpa!

YOKSUL

Sana yaraşmayacak
bir yoksulum ama,
utançtan ölmek için
gece gelirim
şarkı söylemeğe sana.

Hay, fukara!

Gömleğim delik deşik
neyle dikeyim onu,
öyle yoksulum ki
delik deşik olsun

(*) Atahualpa : Beyazların öldürdüğü yerli imparator.

olsun da.

Hay, fukara!

Ay, ay, ay,
küçük sağnak,
gelme, ıslatma beni,
öyle yoksulum ki
değişecek bir şeyim yok.

Hay, fukara!

KONAK

Geleneklerin derinliğinden
kalkan hüznün.
Çadırdan getiriyorum bu zamba'yı (*)
saldırılarından yankısıyla.

Yanmış köylerin
verdiği derin acıyla,
mızrakların, bukağıların,
ve kaçırılmış kadınların.

Toprağa verdim kanımı
küçük kalelerdeki çoban gibi.
İşte bu yüzden benim zambam
borular gibi çınlar.

Saldırıların gürültüsü,
cür'eti yağmaların;
Yerli aşklarıyla esmerleşmiş
kararmıştır toprağım.

(*) Zamba : Peru'dan çıkma bir çeşit dans (samba başkadır.)

Mesafelerle tatlılaşmış
ve acılı uzun bir zamanla,
ilerliyor zambam
doğduğu çadırdan bu yana.

Kanımı verdim...

YERLİ ANA

Yerli Ana,
kutsasın Toprak Ana
sana ağlayacak kuena'ları (*)
Yerli Ana,
ıssızda haç çıkarıyorum
damgalanmış kanımla.

Tutsak bâkireydin sen
orda güneş tapınağında,
İnka'nın sevgilisi
bir gece şarkı söyleyen sana.
Sonra silâhlar parladı
topraklarında efendinin
ölmeden önce bıraktın ona
esmer oğullarını güneşin.

Yerli Ana
kumlarda kaldı adın
varlığın havada.
Yerli Ana,
söylerler seni, kutsarlar seni
karının çocukları

Bâkireydin sen..

(*) Kuena: Amerika yerlilerinin kullandığı kamıştan ya da kemikten
flüt.

MADENLER

Madenlerle geldim ben
gidiyorum madenlerle.
Oy! Oy! Oy! Oy!
Gidiyorum madenlerle.

KUMBARACILAR

Baskında, kumbaracılar!
Ölenler, varsın ölsünler,
Baskında kumbaracılar!
Analar yok artık, babalar yok.

UYU ZENCİ BEBEK

Uyu küçüğüm, uyu zenci bebeğim
tarlalarda annen
zenci bebeğim.
Bıldırcınlar getirecek sana,
ballı meyveler getirecek,
Zenci uyumazsa eğer
beyaz şeytan gelir
mamasını yer onun.
Hu, hu, hu, hu..

Uyu küçüğüm, uyu zenci bebeğim
tarlalarda çalışır annen.
Çalışır bütün gün
çalışır, evet,
çalışır ama ödenmez emeği,
çalışır, evet
çalışır ağır işlerde,
çalışır, evet,
çalışır oğlu için

çalışır, evet
çalışır senin için.
çalışır, evet.

Uyu küçüğüm, uyu zenci bebeğim,
tarlalarda annen
zenci bebeğim.

MADENDE

Efendim öldürse de beni
gitmem madene:
ölmek istemiyorum
galeride!

— Don Pedro efendin senin:
satın aldı seni.
Eşya satın alınır.
İnsanlar, hayır!
Efendim öldürse de beni
Gitmem madene.

— Kölesisin sen onun!
Hayır, bayım.
Efendim öldürse de beni
Gitmem madene.

Pırıl pırıl altın, madende
dibinde galerinin.
Efendim alır hepsini:
acıyı bırakır zenciye.
Beyaz, keyif sürer evinde
ağaçtan balkonlu.
Zenci duvara dayalı
samandan kulübesinde.

Dönünce madenden yorgun
bütün gün araba çekmekten,
kederli bulurum zenci karımı
Tanrının bıraktığı,
ve zenci bebelerimi aç.
Sorarım kendi kendime bu niye?
Ve öldürse de efendim beni
gitmem madene.

TEPELERİN KÜÇÜK KAKTÜSÜ

Tepelerin küçük kaktüsü
şeker kamışına gidiyorum,
ama iyi biliyorum, orda,
ağlamayı öğrenir insan!

Tepelerin küçük kaktüsü,
geri döneceğim bir gün,
yırtık sandallarla
ve boş ceple...

Tepelerin küçük kaktüsü,
sivri uç, başak ve yalnızlık,
yeniden güç buluyorum içimde
geçerken seni görünce.

BİR ACIM VAR

Çok büyük bir acım var. Bir acım var!
Kara bir manto sarıyor zavallı toprağımı.
O kadar güzel bir gökyüzü, gururlu
bayrağımız parlamıyor diyen...
Çok büyük bir acım var. Bir acım var!
Kara bir manto sarıyor zavallı toprağımı.

Bakır daha kırmızı oldu utançtan...
Çünkü çare bulamıyor bu kadar yoksulluğa.
Dolaşıyorum kuzeyden güneye tüm vatanımı
ama sadece aç ve zincirli vatanım...
Çok büyük bir acım var. Bir acım var!
Kara bir manto sarıyor zavallı toprağımı.

Ama yarın yakındır, acısız yaşam.
Yükseliyor şafak gibi sıra dağlarda.
Halkım uyanıyor bir bayrak gibi,
seni ezen boyunduruktan kurtarmak için seni.
Gitarla söylüyorum sana, Şili toprağı,
Yaşasın ışık ve barış, ölüm acıya!

violeta parra'dan iki şarkı
KUZEY HAVASI

Pampa'ya gittiğimde
bir kuş gibi kıvançlı
yüreğim vardı
ama öldü orda,
yitirdi önce tüylerini
ve sesini sonra,
ve yukarda yakan güneş.

Görünce madencileri
evlerinde,
düşündüm, salyangoz
daha iyi kabuğunda,
yasaların güvencesinde ya da
kurnaz hırsız,
ve yukarda yakan güneş.

Dizi dizi barakalar
karşı karşıya, evet, bayım,
bir tek çeşmenin önünde

kadın kuyruğu,
gerdeliyle her biri
ve acılı yüzleriyle,
ve yukarda yakan güneş.

Dükkâna gittik
tayınımızı satın almağa,
yirmi kalem, dışında
zorunlu indirimin, (*)
bomboş sepetimizle
döndük barakamıza
ve yukarda yakan güneş.

Pampa'nın kuru bölgesi
okunur bir yazıda,
gidip geliyor ama
alkol şişeleri,
elbet yoksula değil bunlar,
kaçakçılık, ya da ne bileyim,
ve yukarda yakan güneş.

Ölü bir köyü geçiyorum,
bulutlarla doluyor yüreğim,
orda, insanların oturduğu yerde
daha kötüsü ölüm ama,
adalet gömüldü,
gömüldü akıl,
ve yukarda yakan güneş.

Biri derse eğer, düştür
bu abartılmış hikâyeler,
derim ki Chuqui'de (**) geçiyor bunlar
ama Sarta Juara'da daha da kötü,

(*) Madencilere ayrıcalık tanınması gerekirken.

(**) Chuqui : Chuquicamata, kuzey Şili'nin maden bölgesi.

madenci bilmiyor artık
acısının değerini,
ve yukarda yakan güneş.

Döndüm Santiago'ya
yoksul "hayır" dediği zaman
yksnn anlatıldığı
rengi anlamadan.
Aşadı karanlık gece,
altın, nitrat ve kömür,
ve yukarda yakan güneş.

KALK HUENCHULLAN

Bir acısı var Arauco'nun
susturamadığım,
yüzlerce yıllık haksızlıklar,
herkes suç ortağı olduğunu bilir kendisinin;
are varken buna
kimseler çare bulmaz.
Kalk, Huenchulln.

Bir gün geldi uzaklardan
şeytan yabancı,
altın dağlar arayarak
yerlinin hiç aramadığı,
yerli yetinir kendisi için
güneşten parlayan altınla,
Kalk, Curimn.

Kan yöreye yayılır gayri
yerli ne yapsın, bilemez,
toprağı alınacak elinden
savunmak gerek toprağı,
yerli l düşer yere
ve yabancı ayakta kalır

Kalk, Manquilef.

Nereye gitti Lautaro?
yitmiş mavi göklerde,
ya Galvarino'nun ruhu,
güney rüzgârı aldı götürdü onu,
işte bunun için ağlar
davulunun derileri,
Kalk öyleyse Callfull.

Yerlinin acılı olduğu
bin dört yüz yılından beri,
kulübesinin gölgesinde
görülür inlediği,
samanı beş yüz yılın
hiç kurumayacak belki,
Kalk, Quilapàn.

Bir acısı var Arauco'nun
giysisinden daha kara,
İspanyollar değil artık
onu ağlatanlar,
Şilililerin kendisi bugün
ekmeğini alanlar
Kalk, Pailahuàn.

Sesler gümbürdüyor şimdiden,
faydasız yankılanıyor,
ama yerlinin iniltisi,
neden duyulmayacak?
çınladığı halde mezarında
Caupolican'ın sesi,
Kalk, Huenchullàn.

Arauco : Şili yerli ırkı

Huenchullàn, Curimon, Manquilef v.b. İspanyol yayılmasına karşı
savaşılan eski yerli başkanlar.

uğur kökden

barselona'da 1 mayıs

Barselona, 30 nisan 1964

Cumartesi

Kapalı bir gök. Bulanık, küllengi. Limanın üstüne doğru alçalan bulut kervanı. Titrek, güçsüz, kararsız bir ışık. Bahar, üzgün ve ispanyol umudu gibi yıpranmış başlıyor. Fiestaların, yıllar süren bir "yarın" bekleyişinin yorgunluğu içinde bahar.

İspanya'yı Franco'nun ve güneşin çizgileri dışında düşünmek ne kadar güç, ne kadar olanaksız! Dış dünyayı çevreleyen şu somut dekor, zekâya ve yüreğe tanımlanamayacak, alışlagelene baştanbaşa yabancı, ağır bir yük gibi geliyor.

İç savaşta, Malaga'da, idam cezasına çarptılmadan önce bir yabancı yazar, "İspanya'yı tanımadığım sırada ölümü ispanyol çizgiler altında düşünürdüm" demiş. Oysa, dıştan ve uzaktan bakılınca, Barselona'da, ölüm, bu ırk bu toprak bu deniz ile ne denli bağdaşmaz gözüktüyor. Costa Brava, Costa del Sole, Costa de la Luz ilkbaharın yeryüzüne indiği mutlu ve unutulmaz köşeler. Her karışta, sarsan, unutulmuş meydan okuyacak güçte, parlak görüntülerin harmanı bir toprak karşısında kalıyor insan. Dayanışmanın sıcak aydınlığı, denizin yanı başındaki bu topraktan insana onur, hayranlık ve bağlılık taşıyor sessizce. Kıvanç veren bir onur, sürüp gidecek bir bağlılık.

Bahtsız bir dönemde, Avrupa'nın Atlantik kapısı oldu İspanya. Okyanusa doğru uzanmış, Yeni Dünya'nın yolunu aydınlatan bir deniz feneri. İkinci Cihan Savaşında, nazi çizmelerinin önünden kaçan Avrupa'nın tüm siyasal göçmenleri ülkeyi bir boydan bir boya geçiş koridoru yapmışlardı. Anıları, acıları ve korkuları sırtlarında, Baltık'dan Varşova'dan Lizbon'a kadar sürekli kaçarak. Musa'ya bağlananlar gibi Kızıldeniz'i geçip Amerika'ya ulaşabilmek için. Kurtuluş için.

Sanki tarihin acı bir alayı: daha önce de tersine bir osmos vardı. İç savaşın sağ kalan Cumhuriyetçileri, sözüm ona halk cephesinin egemen olduğu ülkeye, "demokrasiler"e doğru yorgun ve umutsuzca akın etmişlerdi. Fakat, yaşantılarının sonunu ya fransız toplama kamplarında, ya da Gestapo'nun pençesinde tamamladılar. Yaralı ve yıkık Avrupa'ya barış geldikten sonra da durum değişmedi: Franco polisi ile fransız polisi, o günlerden bu güne, aralıksız işbirliği içindeler. Üstü kapalı, görünmeyen, bilinmeyen türden, demokrasiye karşı bir baskı ve sindirme birleşmesi.

Bugün bile, yılda üç milyar dolara ulaşan turizm gelirine rağmen, İspanya'ya ne Avrupalı denebilir ne de değil! Ne demokrasi ne cumhuriyet olamadığı gibi. Gerçekten, Avrupa'nın iki ucunun, kıtanın kanatlarının ağır ve karanlık bir gölge altında kalması düşündürücüdür. İspanya, batıda Portekiz doğuda Yunanistan gibi, belirli bir alinyasının coğrafyasını oluşturuyor. Batı demokrasilerinin çerçevesi içinde, gözü önünde; izni altında ve işbirliği sayesinde varlığını sürdüren faşizm ocakları! Kuşkusuz bu ülkeler, kıta boyutlarında sürüp giden bir efsanenin bir çıbanın delindiği, siyasal ikiye bölünmüşlüğüne yoğun bir irin halinde aktığı yerler.

Şimdi İspanya, Avrupa'nın büyük "solarium"u. Portekiz gibi. Ya da Fas, Tunus, Yunanistan, Türkiye, İsrail gibi. Bir "esmerleşme" merkezi. Zengin komşularının sivri ve saldırgan pencelerini dinlendirdiği sıcak kumlu kıyılar ülkesi! Aynı zamanda alışkanlıklarını, kurallarını ve törelerini yerleştirdikleri güneş toprağı. Oysa, turizm olayı, ıspanyolun kendini ülkesinde bir yabancı olarak duyacağı ölçüde kanserleşmiştir.

Gerçekte, dokuz sıfırlı resmi istatistiklerin ardında oynanan oyun şudur : İspanya Avrupa'ya güneş satmakta, karşılığında Avrupa ıspanyol plajlarından faşizme saygılarını sunmaktadır. O kanlı iktidar daha pekişsin, daha güçlensin diyerek —hatta, bu sonucu istemese bile.

Barselona, çekimserliğin ve dağınıklığın kenti: tramvay, trolley-büs, otobüs, hepsi bir arada. İşte ana caddelerin birinde, ağızda sigara bir atlı. Tramvayda ayçiçeği yiyen genç ise durmadan kabuğunu yere atıyor. Ötede, birinci ile aynı vagonu paylaşan yaşlı, yorgun, yazgılarına otuz yılı aşkın bir süredir "evet" demiş kadınlar. Analar. Lorca'nın "Kanlı Düşün"ünden fırlayıp tramvaya yerleşmişler. Giysileri ve ayakkabıları siyah: hristiyanlığın ve yıllarca sürececek bir "yas"ın vurduğu çift katlı boya. Onun da üstüne, giderek, büyük bölünmenin bir milyonluk acısı ve faşist karanlığın tortusu eklenmiş.

Filozofsuz bir ülkenin ulusal renk olarak siyahı seçişi, acaba, bir eksiklik duygusunun, umuttan yoksunluğun sonucu mudur? Kanlı Düğün'de de mutluluk ve yaş, birbiri ile karalar içinde raslaşır; buluşur ve yakınlaşır. Ya Greco'nun fırçasında ölümsüzleşen ton? Toledo göklerine sinmiş o trajik ağırlık?

İspanyol anaları bir şeyler bekliyorlar tramvayda. Evde. Sokakta. Tüm arta kalan yaşamları boyunca. Yıllardır sanki bekliyorlar. Uzak uygarlıkları yıkan, yokeden, fetihleri unutulmuş İmparatorluktan beri. Ölülerini soğumuş ve geride kalmış iç savaştan beri.

Yerde çıkınlar, torbalar, sepetler. İspanyol tramvayları alçak pencereli. Oturan birisi, küçük bir sarsıntı sonucu dışarı düşebilir. Fakat, sevimli, genel görüntünün ayrılmaz bir parçası bu halk araçları. Gürültü ile, canlılık ve insan teriyle dopdolu. Oysa, bir Orta Avrupa kenti için tramvay yakışıksız, soğuk ve göze batıcıdır. Varlığı yadırganır. Somurtkan ve küskündür. "İleri bir sanayi ülkesinde benim yerim ne?" dercesine.

Denize doğru ilerliyor tramvay. Kıvrak, uçar, sevinç içinde. Rayların üstünden kayarak. Correos'u, PTT Merkezini geride bıraktı. Sol yakaya düşen Sütunlu Anıt'a yaklaşıyor: Monumento a Co'on. Yüksekliği otuz metre olsa gerek. Rihtimin hemen yanında. Denizi yüksekten, belirli bir çalımla, saklanmayan bir conquistador edasıyla kuşbakışı süzüyor. Kıyıda, birkaç metre ilerde ise, Kolomb'un amiral gemisi Santa—Maria demirlemiş. Tıpkı o günlerde olduğu gibi. Dağlara karşı üstünlüğün İspanya'da bulunduğu, Yenilmez Armada çağında olduğu gibi. Eski çağların bitiminde, düş ile gerçeği birleştiren keşif ve fetih yıllarında olduğu gibi. Aynı biçimde, aynı büyüklükte, fakat tutkusunu yitirmiş ve üstünlük şarkılarını unutulmuş olarak. Bu kez, İspanya gibi, onun da varlığı ve yazgısı turizme bağlı. Para ile içi geziliyor. Şu ya da bu dilde Avrupalılara, Amerikalılara, Amerika'nın bulunuşu anlatılıyor. Aradan geçen yüzyılların hazırladığı böyle buruk bir sona katlanmak, zor kuşkusuz! Avenida de Jose Antonio Primo de Rivera boyunca sıralanmış ve göğsüne doğru yükselmiş bankaların her geçen gün biraz daha zenginleşmesine rağmen, zor.

Primo de Rivera. Bu sözcükler İspanya'nın yakın tarihinden ayrılamaz. Dününden olduğu kadar bugününden kopmayı bilmeyecek isimler —ne olursa olsun. İki kuşak, iki İspanya: baba ve oğul Rivera'lar. Biri yakın dünün diktatoru: Bütün hoşnutsuzlukları, bütün isyanları ezen bir yönetim. Öbürü, oğul Jose Antonio ise, "phalange"ın yani ispanyol faşist partisinin kurucusu. Bu yüzden, Barselona'nın en güzel bulvarı onun adını taşıyor. Bu yüzden, Madrid yakınlarındaki

tepesine haç dikilmiş faşist piramidinin (katedral) isimsiz ölü yüz binleri arasında tek bilinen isim. Modern firavunun yenilenleri alın-teri ve kanı ile yarattığı, iç savaşın "isimsiz asker" anıtını damgalamış biricik imza.

Plaza de Cataluna'da, bir kahve terasında oturup garsonun önü-me sürdüğü "cerveza"yı içerken bu genç ölüyü düşünüyorum. İç savaş sırasında, Halk Cephesince 33 yaşında kursuna dizilen Jose Antonio Primo de Rivera'yı. O günden beri, durmaksızın Rivera'nın öcü alınıyor. Her yakada, tüm İspanya'da. Zaman aşımına uğramayan, sayısız kurbandan doymayan bir öğ.

Bahar başlangıcında bile, Barselona'da serin ispanyol birası hoş a gidiyor, aranıyor. Garsona yavaşça seslendim: "Bir cerveza daha!".

Kentin merkezi, Cataluna Alanı. Göbekte, gözalcı park. Kokulu ve çarpıcı bir renk bayramı yansıtıyor çevreye. Şurada burada ışıklı çeşmeler, klasik bir anlayışı dile getiren anıtlar: sol gerimde Roma'dan bir heykel. Ötede, Banco Espanol de Credito karşısında, iki çeşme. Çeşmelerin birinde boğaya dayanan, yunan burunlu genç bir adam; öbüründe siyah mermerden yontulmuş, Akdenizli bir kadın. Sol ayağını hafif ve anlamlı bir hareketle altına almış, baş belli belirsiz geride. Yarım kalmış bir jest gibi. Saçlar topuz yapılarak arkaya toplanmış. Bir bakıma, Kopenhag'lı "deniz kızı"nı andırıyor. Yalnız, birincinin önünde kırmızı paçalı güvercinler geziniyor, arkasında ateş rengi ıtırılar öbek öbek. Oysa, öbürü, ikinci, sırtını Baltık Deni-zinin maviliğine dayamış. Üzgün ve tutsak.

Oturduğum yerde, mayıs güneşi altında parıltıdan siyah mer-meri süzerken, Paris ve Roma'nın anıtsal çeşmeleri teker teker yeni-den gözlerimin önünden geçiyor: özellikle, Place de l'Observatoire'ı, Luxembourg Alanını bezeyen çeşmeler. Paris'in en görkemli, unu-tulmaz ve şaşırtıcı süsleridir, onlar. Şahlanmış arslanlar, bronz diş göğüsler, köpük içinde at yeleleri ve yaratıcı gücün zekânın uzak sınırlarındaki gezintisini yansıtan sayısız anlamlı hacim ve hareket; kısaca, bahar serinliği gibi, bellekte daima derin izler bırakmış ilkçağ güzelliğinden nice kesit!

Gene, ağızlarından, Roma'nın kaldırım taşlarını ıslatan gür sula-rın aktığı ortaçağ coğrafyasının dört büyük nehrini temsil eden dört arslanlı çeşme de öyle.

Plaza de Cataluna'yı arkada bırakıp rasgele yürümeye başladım. İki yanımdan ivedisiz Barselonalılar akıp gidiyor. Canlı ve cansız her nesnede bir karmakarışıklık var. Makyajları, saç biçimleri, çan-taları ve "eda"ları ile fransızlaşmış ispanyol kadınlar; fakat, aynı

zamanda, çoraplar düşük, dikişi kaçmış. Çevredeki yapılar da öyle: kimisi taş, kimisi tuğla, yahut betonarme. Bir yerde modern, başka yerde arabesk, ötede ispanyol.

Her durumda, ortaçağ saraylarından yahut gotik katedrallerden günümüzün dinamik modernizmine, bankalar ve sigorta şirketleri ile damgalı Via Layetana'ya hiç sıkıntı duymadan, yadırgamadan geçili-veriyor. Belki, bu durum, İspanya'da tarihsel kesit ne olursa olsun, sınıfsal uçurumun sürekli varoluşu ve derinleşmesi ile açıklanabilir.

Gerek Avenida de Jose Antonio Primo de Rivera'da gerek Via Layetana'da, bankalar kadar çok görülen üniforma bolluğu. Silâhlı, faşist miğferli, robot yürüyüşlü ve kısa çizmeli "çift boynuzlular". Onlara bu isim miğferlerinin biçiminden dolayı verilmiş.

Akşam yaklaşırken Gotik mahallede bir soluk alışı durmak gerek. Biraz Loxan, biraz Prag, biraz Viyana burası. Az ileride insanlar kümelenmiş. Daha ötede ise, son ışıkların ördüğü turuncu örtü altında, kıvançlı bir tarih gibi yükselen Murallas Romanos. Gerçekten, Roma Duvarları bir kent için övünülecek bir anıt.

Kalabalığın merdivenler önünde toplandığı Sagrada Familia Kilisesi, gotiğin zamana meydan okuyan boyutlarını ve yüceliğini ortaya şerencesine sessiz. Kurumlu. İlgisiz. Merdivenlerden hemen sonra başlayan küçük alanda, çeşitli yaşlardan kız ve erkekler, elele ve elleri yukarıda, sardana dansı yapıyorlar. Gençlerin ayaklarında bilekten bağlı, yumuşak, topuksuz ve burnu küt bir tür bale ayakkabısı; yahut özel sandallar. Bu dans, halkın doğrudan kendini dile getirişi. Plastik ve çekici bir görüntü. Oysa gerçeğe inilirse, sardana, aristokrasinin halka kadar uzanmış eski bir eğlencesi. Fakat, dans edenlerin oluşturduğu gibi, herkese açık ve giderek demokratik bir kimlik kazanmış.

Önümüzdeki ayakları dikkatle gözlüyorum: kimi kez kısa, kimi kez uzun adımlar. Zaman zaman dansın temposu hızlanıyor. Az ötede yer almış trompet ve trombonların yaydığı müziğe bağlı kalarak. Müzik, bir bakıma Barselona'da apayrı bir önem, derinlik ve karaktere sahip. Catalan özellikleri, geleneği, çekiciliği, şu dansedenlerin hepsinde kendini duyuruyor. Yalnız onlarda mı? Onları seyredenlerde, elleri ile müziğe eşlik edenlerde de.

Çevreye yayılan ezgiler, yumuşak olduğu ölçüde, beklenmedik bir anda alaycı bir vurgu da kazanabiliyor. O zaman aldatıcı yüzeysellik, işbirliği, sözümona ortak beğeni buharlaşıp yokoluyor. Toplumun değişik katları arasında emekte olduğu kadar kültür alanında da, zaten varolan ayrılıklar gerçeğin katı çizgileri şeklinde bir kez daha somutlaşıyor.

Akdeniz akşamının büyüyen gölgeleri, girinti - çıkıntıları emerek dışardan bir göz için bu gerçeği bozan birtakım yansımalarla yol açıyor. Görünüşe bakılırsa, dansa da müziğe de asıl eşlik eden şu mayıs ayı. Yahut Barselona ilkbaharı. Halikarnas'tan Kartaca'ya, oradan Endülüs'e kadar kesiksiz ve yoğun bir şekilde sürüp giden Akdeniz enliği!

Bununla beraber, karşı güçlerin tüm çabasına rağmen, güneş altında ve büyük maviliğin önünde —diller, inanışlar ne olursa olsun— Akdeniz halkları ortak bir emeli barış örsünde dövüyorlar, çelikleştiriyorlar.

Barselona, İspanya'nın kapısı. Avrupa'ya ve Akdeniz'e açılan. İberik'in en Avrupalı olan parçası, ve Avrupa'nın en çok "ispanyol" sayılacak kenti. Barselona, İspanya İstanbul'u.

Şu saatlerde, genel ve boyuneğmiş görünen bir sessizliğin perdesi altında. Barselona gecesi başlıyor. Mırıltılar ve ışıklar içinde yüzen bir gece. Kentin üstünde, genç bir kan gibi sereserpe, ılık bir deniz meltemi dolışmakta. Evet, dışarıdan bakılınca, faşist salvo ateşlerine fabrika düdükları ile karşılık veren Catalan proletaryasının Barselona'sı uzakta kalmış. Gelecek şafakta ne olacağını soran artık yok. Buna karşılık, onun yerini tatil ve bahar kenti, Tibdabo eğlenceleri almış.

Barselona gecesi, bol bol manzanilla içip yanında "tapa (*)" yemiş bir yabancı için, şarkılar, danslar, kastanyet ve ilkbaharla dolu. Bununla birlikte, böyle kan rengi bir gecenin sabahına doğru, metronun yeraltı koridorlarını süpüren yaşlı kadınlara raslamak büyük olasılıktır. Aynı yaz gecesinin halkından olan birtakım uysal ve sessiz ispanyollara. Çünkü nice benzeri yerde olduğu gibi, çalışanların Barselona'sı ayrı bankaların Barselona'sı ayrıdır, burada da.

Fakat, yarın 1 Mayıs.

Yarın, İberik arenasında ne olacağı kestirilemez.

Yarın, belki işçi sınıfının genel siyasal bir grevi olağanın sınırları içine girebilir. Köylülerin grevleri, öğrencilerin ve öğretim üyelerinin grevleri, memurların, ücretlilerin, aydınların, papazların grevleri ile birlikte, aynı zaman çizgisi üstüne düşürülmüş ulusal bir genel grev!

Ordunun da desteği, hiç olmazsa sessiz kalışı ile.

Başka bir deyişle, frankizme karşı siyasal bir "sardana" dansı.

(*) tapa: yeşil zeytin, ançüez ya da sardalya v.b. yiyeceklerden yapılmış bir çeşit meze.

ömer faruk toprak

sovyetler birliği
gürcistan, azarbeycan
romanya

SICAK TİFLİS'E DOĞRU

Ne güzel, bulutlara girip çıkmak. Ne güzel, beyaz bulutların arasından süzülüp, mavi göğü seyre dalmak. Ne güzel, yemyeşil dağların üstünden geçmek. Uçakta, Gürcüler ve Azeriler çoğunlukta gibi görünüyor. Gene arkamızda oturan, gün yanığı yüzlü iki genç adam var. Bizim Türkçe konuşmamıza kulak verip sorular sordular bize. İlkin konukçumuzla konuştular. Bayan Vera'dan Türk ozanı olduğumu öğrenince, bana döndüler, kendilerini tanıttılar. Yüzlerinden bir sevgi rüzgârı geçti; Azeri şivesi ile:

"Ben traktör sürücüsü Ahmet, arkadaşım kamyon şoförü İbrahim. Türkiyeli yazarları biz çok severiz."

Doğrusu onlara, Türk yazarlarından kimleri biliyorsunuz diye sormak aklıma gelmiyordu. "Nereden bilecekler" diyordum. Traktör sürücüsü ben sormadan söyledi:

"Reşat Nuri'nin Çalıkuşu'nu, Yaşar Kemal'in İnce Memed'ini okudum, geçen yıl. Pek yahşi buldum."

"Kitap okumayı seviyorsunuz. Zaman da ayırabiliyorsunuz. Türk yazarları adına size teşekkür ederim." dedim.

Bu ülkede, okur oranının yüzde yüz olduğunu söylemişlerdi. Böylece traktör sürücüleri roman okuyacak düzeye gelebiliyorlar demek.

Geçmiş anımsıyarak, hüznle geriye doğru baktım. Köy Enstitüleri, kuruluş amaçlarına göre sürdürülseydi, bugün Türkiye'de de okuma yazma oranı yüzde yüzü bulurdu. Hakkı Tonguç'un, Rauf İnan'ın, Süleyman Edip Balkır'ın çabaları gene de boşa gitmiş sayılmaz. Halkımızın uyanışında önemli roller oynadılar. O zaman ekilen çekirdeklerden epeyce ürün alınabildi.

Bu hüzünlü dakikalardan sonra traktör sürücüsüne sordum:

"Kaç yıllık sürücüsünüz ve ayda kaç ruble kazanıyorsunuz?"

"On yedi yıllık sürücüyüm, şimdi 250 ruble alıyorum."

"Para biriktirebiliyor musunuz?"

"Bazı aylar artıyor, bazı aylar ise başabaş geliyor. Benim küçük bir kitaplığım var, her ay en azından beş kitap alırım."

"Sovyetler Birliğinde yaşayan yazarlardan, sizin üzerinizde en etkili olanı hangisi?"

"Konstantin Simonof. Benim gibi çocukluğunda savaş yılları yaşıyanlar için (İnsan Asker Doğmaz)ın unutulmaz sayfaları vardır."

Tiflis hava alanına yaklaştığımızı söylüyor hostes. Gökyüzü o kadar berrak, o kadar mavi ki, Moskova'da kalan yağmurlu günleri unuttuveriyoruz hemen. Sarı tarlaların üzerinden sıcak bir titreşim geçiyor. Aşağıya doğru süzülüyoruz. Üç saatten fazla havada kaldık. Uçakta soğuk hava düzeni olmasa aşağılardaki sıcaklığı tenimizde duyacağız.

Hiç sarsıntı geçirmeden konuyoruz piste. Yol arkadaşlarımız traktör sürücüsü ile kamyon şoförünün ellerini sıkıyorum. Ayrılıyor. Uçak yakıt aldıktan sonra, Bakü'ye gidecek. Onlar, uçak merdiveni- nin önünde gülümsiyerek bakıyorlar bize. Yirmi adım yürüdükten sonra dönüp bakıyorum. Bize sevgi ile el sallıyorlar. Hava alanı binasına girerken, tekrar baktım, yerlerinden kıpırdamamışlar, gözle- rini bizden ayırmamışlardı. Tekrar el salladık birbirimize.

Tiflis'in sıcak havası sarıyor bizi. Ceketimi çıkarıyorum. Terminalde biraz dinlenip, soğuk vişne şurubu içiyoruz. Pencereden dışarı- sını seyre diyorum. Birbirleri ile yanyana fakat değişik doğa parçaları görüyorum. Dağlara tırmandıkça, sertleşirmiş bu doğa. Bu doğa ile dost olmasını bilerseniz, sizi korurmuş. Size, zor zamanlarınızda, en emin sığınak olurmuş.

Terminal'de, Türkolog Guram Batiaşvili karşıladı bizi. Kendi otomobili ile gelmiş. Güzel direksiyon kullanıyor.

Bana yıllar önce söylemişlerdi. Gürcistan denince, korkunç güzel bir doğa düşünmelisiniz. O sözleri anımsıyorum şimdi. Bu eşsiz do- ğayı seyrede seyrede Tiflis'e yaklaşıyoruz.

Uzakta büyük yapılar, onlara varmadan önce, Kura ırmağının kenarında, ağaçlar arasındaki eski evlerin balkonlarına, pencereleri- ne bakıyorum. İlk dakikalardaki izlenim, bizim Bursa'yı belleğime düşürüyor. Evet, uzak bir benzerlik var gibi.

Iberia otelinin önünde duruyoruz. Galiba on iki katlı, büyük bir otel. Odamız dokuzuncu katta, bütün kent ayaklar altında. Çarpıcı doğanın ortasındaki Tiflis'i buradan dakikalarca seyre dalebilirim di-

yorum, kendi kendime. Yüzümü yıkadıktan sonra, dinlenmeye vakit bulamıyorum. Kapımız tıklatılıyor, açıyorum. Gerçi tanımadığım bir kişi ama, dost bir yüzü var: Karşımızdaki odadan Bayan Vera yetişiyor, tanıştırıyor bizi:

Ünlü Gürcü ozanı Josif Nonesvili, adını duyuyorum ilk kez. Aşağıda restoranda bekliyecek bizi. Hemen üstümüzü değiştiriyoruz. Leningrad'da giydiğimiz kalın giysileri çıkarıp, ince giysiler giyiyoruz. Bir pantolon, bir gömlek.

Restoranda karşılıklı oturuyoruz. Saat 15'i bulmuş. Biz gecikmiş öğle yemeğimizi yiyoruz.

Nonesvili konuşuyor:

"Yazın ortası olduğu için, ozanlar, yazarlar sayfiyede şimdi. Sizin geleceğinizi duyurdum. Yarın dağdan inecekler. Şu karşıki dağın doruğuna yakın yamacında yazlık dinlenme evleri var. Bu aylarda orada olunuz hep."

"Biz de oraya gitsek. Dostlarımızı orada tanısak."

"Hay hay nasıl isterseniz. Sizleri orada günlerce konuk edebiliriz."

"Daha önce Tiflis'i görelim. Bugün nereye gideceğiz?"

"Bugün saat 18 de Opera binasında Gürcü müziği dinliyeceğiz. Orada ünlü Gürcü folklor sanatçılarının gösterileri var."

"İşte bu çok güzel. Eşim Füzüzan, gürcü olduğu için, Gürcülerin hepsi ile akraba gibiyim."

"Buna çok sevindim. Bizleri daha iyi anlayacaksınız öyle ise."

Nonesvili, eşimle konuşmaya dalıyor. Hele eşimin Kafkasyadaki aile ismini öğrenince, nerdeyse boynumuza sarılacak. Çünkü bu isim, orada pek ünlü imiş.

Biz yemekten kalkarken, saat 17'yi geçiyordu. Tanışalı 3—4 saat olmuştu ama, Nonesvili ile yıllar yılı dostluk etmiş gibiydik artık. Bana kalırsa, bu sıcak dostluğu iki damar besliyordu. Birincisi, ikimizin de ozan oluşu ortak yanıydı. Sonra Türkler ve Gürcüler, yüz yıllardır kardeşiler. Üstelik her iki ulus da sıcak kanlı ve konuksever insanlardan oluşuyordu.

Opera binası yeni yapılmış. Açılalı altı-yedi ay olmuş. Seyircilerin yeri, yarım daire biçiminde. Yerlerimize oturmadan önce Nonesvili, kır saçlı, esmer bir kişi ile konuşuyor. Sonra bize dönüp, tanıtıyor :

"Gürcistan Kültür Bakanı, size hoş geldiniz" diyor.

İlgisine teşekkür ediyoruz. Yerlerimize oturuyoruz.

Ulusal giysileri içinde 40 kişilik bir folklor orkestrası sahnede yerini aldı. Gürcülere özgü, o çok hareketli danslar, bana öyle geldi ki, bir hayli geliştirilmiş, koreografi kurallarına göre yeniden düzen-

lenmiş. Her bölümün, doğadan ya da aşktan gelen bir adı var. Yaşamın her parçası, şiir, müzik ve dans bileşiminde sunuluyor. Nasıl kadın ve erkek bir arada yaşar, oyunlarda da birlikte görünüyorlar. Üzerlerindeki giysilerin biçimleri ve renkleri, insanın gözlerini kamaştırıyor. Müziklerinde yer yer ezgilerden kopup gelen, hazine bir aşk titreşimi ve sonra duygu tellerine vuran, insanı direnmeye iten bir isyan havası var. İnsan ruhunu biçimlendiren biraz da içinde bulunduğu doğa oluyor galiba. Kafkasyanın yüksek dağları, geçit vermez vadileri, çok renkli ormanları, Gürcülerin yumuşak görünüşleri içine âsi bir ruh oturtmuş. İki saat, bu güzel insanların etkili müziği içinde, insanı alıp götüren sihirli oyunlarını seyrettik.

GÜRCÜ OZANI ŞOTA RUSTAVELİ

Yürüyerek otele döndük, gazinoda oturduk. Ozan Nonesvili'ye sordum:

"Gürcistanı görmiyse, çağdaş Gürcü ozanlarını tanımaya geldim. Gürcü edebiyatı bizde hemen hiç bilinmez. Edebiyat tarihinizde en önemli, ilk Gürcü ozanı kimdir? Bana onu biraz tanıtır mısınız?"

"Bizim büyük ozanımız **Şota Rustaveli**'dir. En ünlü yapıtı (Kaplan Postu Giymiş Kahraman) adını taşır. 12. yüzyılda yaşamış Gürcü ozanı Şota Rustaveli, şu son yıllarda yabancı ülkelerde de ilgi görmeye başladı. Bu ilgide, ozanın yabancılarda yeni yeni keşfedilen yanlarının bulunuşu rol oynuyor galiba. Ben şöyle açıklıyorum: Çağımızda yeni önem kazanmış bazı düşüncelere, bazı kavramlara, orta çağın koyu bilgisizlik ve karanlık ortamında övgüde bulunmasıyla, çağını çok aşmış bir ozan kafası taşıyordu o. Ozanın yaşadığı dönemde, bütün Avrupa ve bir çok Asya ulusları karanlıklar içinde yaşıyordu. Hristiyan evreninde yobazlık alıp yürümüştür. Kutsal yerleri korumak amacıyla, Avrupa uluslarının Anadolu'ya akınları bu döneme rastlar. Tarihte ünlü Haçlı Seferleri adı ile bilinen bu çapulcu akını, aslında ekonomik nedenlerle koşullandırılmıştı. Gürcü halkını kendilerine bağlamak için büyük çaba gösterdiler. Oysa Haçlı seferlerine katılan bir çok Avrupa devletinden, gerek ekonomi, gerek askeri bakımdan çok daha güçlü olan Gürcistan, Avrupanın ancak 15. yüzyılda tanımaya başlayacağı Rönesansı yaşıyordu. Sanat, felsefe ve bilim ilerlemiş, halkın kültür düzeyi çok yükselmmişti. Gürcü katolik kiliseleri arasında, kutsal bir haç yüzünden çıkan davaya, o dönemin kadısı ile, bir Gregoriyan rahibini çağırıp, onların da fikirlerinin alınması, o dönemdeki Gürcü hoşgörüsünün en güzel örneklerinden biridir. İşte, bir çok ulusların karanlıklar içinde yaşadığı bir çağda, aydınlıklar içinde ya-

şayan Gürcü toplumu işte bu sırada ozan Şota Rustaveli'yi ortaya çıkarmıştır. Böyle bir ortamın yetiştirdiği ozanın felsefe çekirdeğinde elbette insancıl fikirler bulunacak, şiirlerinin dokusunu "insan" kura- caktı. "İnsanlık fikri", gerçi o dönemin Avrupası için pek bilinen bir şey değildi ama, doğu kafası, çok daha öncesinden işlemiştir bu konuyu. Şota Rustaveli, insancılığı işliyen ilk ozan sayılamaz. Ve konu olarak da insancılık yeni değildi zaten. Ama biçim ve anlayışta, alabildiği- ne yeniydi ozanımız. Şota Rustaveli'nin insanları hiç de kusursuz değildir. Tam tersine, kusurları yüzünden acı çeken, kendi davranış- larında yalnız başına oluşunun bilincine varan ve kendi hazırladığı geleceğe koşan, günümüzün insanıdır. Onun yaşamı acılarla doludur. 12. yüzyıl gibi halkların bilinçleşmediği bir dönemde insan dıramını, mistik güçlerle, bu güçlere başkaldıran insanın çatışmasında değil de, toplumsal ilişkilerde bulması, çağımız için bile yeni bir buluştur.

"Şota Rustaveli, yaşadığı dönemde dinin geçerliliğine karşı, gör- müştür ki, insan yaşamında kaderden çok, insanlar arası ilişkilerin ye- ri büyüktür. Bu, ulusların yaşamında da böyledir. 12. yüzyıla değin çoğu zaman ezilen Gürcü halkının birden ayağa kalkıp uyanması, tanrının bir buyruğu değildi elbet.

"Gürcü tarihini birazcık bilenler, hemen anımsıyacaklardır. Kra- liçe Tamara'nın dönemi olan 12. yüzyıl, Gürcülerin altın çağıdır. Ge- ne anımsanacağı gibi, bu dönem tüm Kafkasyalı ulusların eşit çıkar- lara dayanan, dengeli bir ortaklık çağıdır. Ancak bu yıllarda bütün Kafkasyalılar birleşebilmişlerdir. Bu beklenmedik olay ise, sadece dostluk ve kardeşlik anlayışının sonucudur. Bu tarihsel gerçek kar- şısında, Hristiyan dininin, kadereci çerçevesi birdenbire parçalanıyor ve o zamana kadar olayları dinsel açıdan değerlendiren geleneksel tutumlar değişerek, yerlerini toplumsal determinizme bırakıyorlar. Artık toplumların kaderlerine egemen olan yasalar bulunmuştur. Bu ışıklı çağda Gürcüler ve öbür akraba kavimler, yapıp- etmelerinden sorumlu olduklarını seziyorlar ve tek değer, insan olduğu bilincine varıyorlar.

"Gürcü halkının, insana ve onun yapıtlarına olan övgüsü, dostluğa ve kardeşliğe olan tutkunluğu, Şota Rustaveli'nin bu yapıtında dile geliyor. Hiç kuşkuyla yer yok (Kaplan Postu Giymiş Kahraman), Gür- cü halk türküsünün, değer yargılarının, Şota Rustaveli aracılığıyla dile gelmesinden başka bir şey değildir. Onun insan anlayışı, biraz mistik bir hava içinde de olsa, bir yüzyıl sonra Yunus Emre ve Mevlâ- na gibi ozanlar tarafından tekrarlanacaktır. Ondan aşağı yukarı dört- yüz yıl sonra Fuzuli, onun aşk ateşinden yararlanıp, benzerlerinden daha özgün olan "Leylâ ile Mecnun" lirliğini yazacaktır.

"Şota Rustaveli, konuyu, bir İran masalından almıştır. Kolaya kaçmak isteseydi, dramatik aşk öykülerinden birini konu edinebilirdi. Bütün Gürcü halkının bildiği bu masalda, Kafkasyalı insanların değer yargılarıyla, ülkü ve özlemlerini anlatmada daha yararlı olacağını göstermiştir.

"Acı çeken Rustaveli'nin kendi deyişiyle "Gözyaşları kurumayan", ama çektiklerinin nedenini kendinde bulma dürüstlüğü ve herşeye yeniden başlama yürekliliğini gösteren mert Tariyel ve onun yiğit iki arkadaşının öyküsü, halkının isteklerine yanıt veriyordu.

"Derin bir dostluk anlayışı, vatan sevgisi, dilde ve öзде farklı toplumların arasındaki dayanışmanın temelî olan engin bir insanlık sevgisi. İşte, Gürcülerin günümüzden 800 yıl önce gerçekleştirdikleri mucizenin ilkeleri.

"Çağdaş Gürcü eleştirmenleri, Şota Rustaveli'yi, ancak çağımızda değerini bulacakmış gibi gören, insan ve dostluk sevgisi için öğeler. Şu sonuca varıyorum: "Barış içinde birlikte yaşama" ilkesine sarılanların Şota Rustaveli'ye çok şey borçlu oldukları görülüyor."

Josif Noneşvili yorulmuştu. Biraz ara verdik, o nefis Gürcü konyasından bir kaç yudum aldık. Bayan Vera cıgarasını tazeledi, ben yeni bir soru için hazırlanıyordum. Noneşvili, "daha sorun, anlatayım" der gibi bakıyordu. Aldığım notları okumadan, ikinci soruyu yönelttim :

"Gürcistan'ın bir şiir, müzik ve dans ülkesi olduğunu çocukluğumdan beri iştirim. Bu konuda da beni biraz aydınlatır mısınız?"

"Gürcistan'da şiir, Gürcistan'da müzik, Gürcistan'da dans konularını sabaha kadar konuşsak bitiremeyiz. Size biraz önce bazı örnekler gösterdik. Gördükleriniz, hepsinden birer katredir. Konuyu çok kısa olarak özetliyeyim size: Gürcü ırkının en önemli özelliklerinden biri de şarkı ve dansa olan aşkıdır. Hemen her gün, Daira, özel davul ve Çonguri (üç ipek telli gitar, çok eski müzik aleti) eşliğinde şarkı söylenir. Mısır tarlalarını çapalarken ya da başka bir tarım işi yaparken, düzgün sıralar halinde dizilmiş erkekler, zamana, konuta ve işe uygun olarak düzdükleri şiirleri türkü halinde söylerler. Müzik aynı zamanda tempo ödevini görür. Tempo yavaştan başlar, sonradan hız kazanır. Çalışma temposu da müziğe uyar. Tarlanın kenarına gelince türkü ve iş birden durur. Çapalama düzeni kurulunca yeniden müzik ve iş başlar. Yalnız son yılların bilginleri değil, eski çağların coğrafyacı, tarihçi ve filozofları olan Heredote Pline ve Strabon da yapıtlarında Gürcülerin ayrıcalıkla müzik yeteneklerinden söz açmışlardır. Abartmadan söyleyeyim, bütün uluslardan ayrı özellikte, bağımsız bir müzik geliştirmişlerdir Gürcüler. Profesör Cavahişvili,

eski elyazmaları üzerinde yaptığı etraflı çalışmalar sonunda, yanılmış yorsam 1958 de Tiflis'te "Gürcü Müzik Tarihinin öz sorunları" yapıtında şu sonuçlara varmıştır: 1) Gürcü müziği, çalgılara uygun olduğu kadar, ses olanaklarına da uygundur. 2) Daima çok seslidir. 3) Kontrpuan ve füg elemanlarını kapsar. Dağınık sesler yolundan ahenkli seslerle karakterize edilir ve çoğu kez dörtlü, beşli paralellerle gelişir. Bu karakteristik anlatım pratik olarak armoni kuralında yer almıştır. Profesör Cavahişvili, Gürcü müziğinin doğuşu üzerine şöyle yazıyor: Putpereslik döneminde, şarkı söylemek, dans etmek demektir. Ses müziği dansa bağlıydı, kaynağını burada aramak gerekir."

"Bu açıklamalarınızdan şu çıkıyor, Gürcülerin oyunlarında, toplu oyunlar egemen daha çok. Bunun nedenini, Gürcülerin bütün tarihleri boyunca çok başkaldırma olayı çıkarmalarına mı bağlamalı, yoksa Kafkasyanın vahşi doğasından mı geliyor bu toplulukla hareket etmek?"

"Kafkasyanın vahşi doğası bizim ruhumuza biçim vermiştir, bu doğrudur. Bir de şu doğrudur: Gürcüler yurtseverlik, cesaret, mertlik ve kahramanlığı balatlar, şiirler, şarkılar ve halk dansları ile her fırsatta kutlarlar. Gürcü danslarının kökleri, binlerce yıllık ulusal tarihine ve bağımsızlık savaşlarına kadar uzanır. Genel durumu ile danslar solo, çift ayak, gurup ve yığın olarak gözükür. Bazan dansörler, bir tür çeviklik, dinamizm, ustalık kuvvet ve virtüözlük yarışmasına girerler. Fakat ahenk ve bütünlük bozulmaz, her biri tüm olarak topluluğa uyar".

"Türkiyemizde "Gürcü güzeli", "Gürcüler güzel olur" gibi deyimler vardır. Bu söylentiler için siz ne dersiniz?"

"Larousse'da Gürcü sözcüğünün karşısında "Dünyanın en güzel ırkı" yazılıdır. Doğu ülkelerinde efsanelerde ve konuşmalarda dünyanın en güzel kadını anlamına "Gürcü Güzeli" deyiimi kullanılır. Tipleri belirgindir. Koyu iri gözler, biçimli kaslar, uzun kirpikler, mat bir ten ve uzun örgülü saçlar. Ortaya çıkıvermeleri, en kanlı döğüşleri bile durdurmağa yeter."

Jaşif Noneşvili ile geç saatlere değin konuştuk. Ben not alırken yoruldum. Konyakla zindeleşiyordum. Onun da konuşmaktan ağzının kuruduğunu sanmıştım. Yanılmışım. Sonunda gülümsiyerek :

"Yorulmazsanız, bizim eve gidelim, sabaha kadar anlatayım size. Belgesel kitaplarımızı inceleyin." dedi.

"Çok geç oldu. Yarın ya da öbür gün konuşmamızı sürdürürüz" demek zorunda kaldım.

Doğrusu, Tiflis'e gelinceye dek, Gürcistan'ın şiir, müzik ve dans

alanındaki ününü çok duymuştum. Ama bu kerte köklü bir gelenekten kaynak aldığını kestirememiştim pek.

GÜRCİSTAN'DA BİR KÖY

Gece geç vakit, ayrılırken kararlaştırdık: Sabahleyin Tiflis yakınlarındaki bazı tarihsel yerleri, ilginç doğa parçalarını görecektik. Odamıza çıkınca karar verdim. Bir Gürcü köyü görmek istiyeyim, bakalım nasıl karşılanacak? Sabahleyin uyanınca, bu isteği eşime açtım. O da "Aman ne iyi olur!" dedi.

Bazı kişilerde yaygın bir kanı vardır: Genellikle sosyalistleri sevmiyen yazarlar, Sovyetler Birliğinde, çok zaman, konuklara istedikleri yeri değil, oradaki yöneticelerin görmenizi uygun gördükleri yerleri gösterirler diye yazmışlardır. Bu konuda yazılanlar doğru muydu? Bunu kendi gözlerimizle görerek anlıyacaktım.

Ertesi sabah, saat 9 da Gürcü ozanı Abaşıze, Bayan Vera, eşim ve ben, otomobille yola çıktık. Tiflis'in içinden geçen Kura ırmağı kıyılarını izliyerek, Gürcistan'ın eski başkenti Mtsheta'nın kalıntıları civarında durakladık. Pek eski Gürcü mimarisini seyrettik. Gene Kura ırmağı kıyısında Jozef Stalin'in ilk gençlik yıllarında hapsedildiği zindanı gördük. Mazgal deliği gibi küçük, yüksek pencereleri var. İşte bu pencerelerin birinden atlıyarak, ırmağa inmiş, yüze yüze karşıya geçerek kaçmış. Başımı kaldırıp, binanın üçte ikisinden sonra koni biçimindeki kûlahına, bir de ırmağa, sonra uçuruma bakan epeyce dik, ve kısacık patika yola baktım. "Buradan kaçmak değme babayiğidin işi olmasa gerek" diye söyledim. Jozef Stalin'in yaşam öyküsündeki mapusane olayını bilirsiniz. Pek zalim olan Mapusane Müdürü, koğuşları dolasırken, Stalin, kapının arkasında duran insan pisliği dolu fıçıyı kaptığı gibi, müdürün kafasına geçirir. Sonra da kaçar. Onun kişiliğini çiziyor bu olay. Gözünü budaktan esirgemez bir kişi olmasa, bütün bu serüvenleri göze alamazdı elbet.

Tarihsel yerleri geçince, köy evlerine benzer bazı kulübelerin ve bahçelerin önünden geçtik. Bir bahçenin önünde arabadan indik. Bahçe, öyle pek derli toplu değildi. Çiçek serleri vardı. Bir kırık kiremit üzerinde, kalın bir ağaç kabuğu üzerinde yetiştirilmiş, çiçekler gözümüne çarptı. Hani bazı bahçeler vardır, ilkin çok düzenlidir, sonra kendi haline bırakılır. Daha çok, o terkedilmiş hâli ile güzeldir. Her yerden çiçek fışkırmış âdeta. Pencere pervazında, ihtiyar bir ağacın kovuğunda, ismini bilmediğim masmavi, pembe çiçekler, yaşam damarı ile emzirilmiş.

Doksan sekiz yaşındaki çiçek yetiştiricisi Mamulaşvili baba

karşıladı bizi. İlk gençlik çağlarından beri burada çiçek yetiştirmiş. "Herhalde çiçekler uzatmış senin ömrünü" diyerek takıldım ona. Bize güller armağan etti. Hepsinden daha önemlisi, yarım saat, kendi yaşama sevinci içindeki doğa parçalarını gösterdi bize. Küçük birer sincap gibi, oradan oraya atlayarak, yol üstündeki çiçekleri ezmeden, mutluluk dakikaları yaşadık.

Tekrar otomobile binince, Bayan Vera'ya döndüm:

"Ozan dostumuzdan rica edelim. Bir Gürcü köyüne götürsün bizi. Kendi doğal koşulları içinde bir köy görmek istiyorum."

Bayan Vera, söylediklerimi hemen aktardı:

"Hay hay" dedi dostumuz. Sonra ekledi: "Beş kilometre ilerde Lamiskana köyü var. Oraya gidelim. Öğle yemeğini orada yeriz".

Pek düzgün olmıyan köy yoluna saptık. Toprak ve bazı yerleri taşlık bir yol. Otomobilimiz pek rahat yürümüyor. Köy yolları sorunu burada da tam anlamı ile çözümlenememiş demek. Arabamız sarsıldıkça, her yerde uygarlık en son köylere geliyor" diyorum içimden.

Ozan dostumuz Abaşıtte önde oturuyor. Arasıra bize dönüp, geçtiğimiz yerleri tanıtıyor. Köye yaklaştık. Buğday ambarına benzer bir binanın yakınından geçiyoruz.

"Burası Kolhoz ambarı, tarlalardan buğdayları taşıyorlar."

Binanın önünde at arabaları, traktör ve cip'e benzer bir kaptı-kaçtı duruyor. Köyün içinde ilerliyoruz. Köy evleri tuğladan yapılmış. Çok biçimli ve güzel görünüşlü değiller. Buraya gelmeden önce, belleğimde çizdiğim çok düzenli köy evleri değil bunlar.

Bir köy evinin bahçesi önünde duruyoruz. Dostumuz Abaşıtte sora sora buldu burasını. Bahçeye giriyoruz. Erik ve dut ağaçları, meyvalarını bize doğru uzatıyorlar sanki. Daha evin sahibi ile tanışmadan, dalından dut yemeğe başlıyoruz. Tavuklar, ördekler, kazlar dolaşiyor. Ayrı bir yerde domuz yavruları barınıyor. Bahçenin ötesinde, küçük kulübe biçiminde yüz numaralar var. Bir merdivenden yukarı çıkıyoruz. Terasta orta yaşlı bir bayan, güler yüzle karşılıyor bizi. Abaşıtte tanıtıyor bayanı bize:

"Lamiskana köyünün doktoru. Aynı zamanda (Halk Kahramanı). Evine konuk gelişimize çok memnun olduğunu söylüyor."

Terasta bir masa kuruluyor hemen. Bayan doktor ve yardımcısı, sanki bir gün öncesinden hazırlıklı imişler gibi, Gürcü yemekleri ile masayı donatıyorlar. Türk yemeklerine biraz benzer, ama ayrı tatta yemekler sunuyorlar bize. Gürcü şarapları, Gürcü konyakları açıyorlar. "Böyle öğle saatinde içilir mi?" diyeceksiniz. Evet içilebiliyor ve bizler de Gürcü içkilerinden tadıyoruz. Yemekleri yadırgamıyoruz. Ağızda buruk bir tat bırakıyor buzlu Gürcü şarapları. Hele Gürcü

konyağı pek nefis, ben onu yeğliyorum. Ama baş ağrısı ya da uyku veren cinsten değil bunlar.

Gürcülerde bize göre değişik bir gelenek var. Evlerine böyle yabancı konuk geldi mi, evin bayanı sofraya oturmuyor, yalnız hizmet ediyor. Bir kaç kez ısrar ettik ama, masanın çevresindeki sandalyelerden birine oturtamadık doktoru.

Gülümsiyerek uzaktan seyretti bizi.

Yemekten sonra, doktorun konuk salonuna şöyle bir göz attım. Kadife salon takımı, yerlerde güzel halılar vardı. Duvarda Jozef Stalin'in renkli bir fotoğrafı asılı. Gürcistan dışında Stalin'in aleyhinde konuşuluyor. Ama Gürcistan'da asla. Resmi baş köşelere yerleştirilmiş.

Biraz önce, bozuk diyebileceğim bir yoldan geçerek geldik Lamas-kina köyüne dedim. Ben buraları görmeden önce, köy yollarının daha iyi olduğunu düşünürdüm. Ama baktım, Bayan doktorun evinde Merkezi sistemle ısıtılan kalorifer radyotörleri kurulu. Yemek üstüne birer cigara yaktık, kahvelerimizi yudumluyoruz. Dostumuz Abaşıtz, bize yeni yerler göstermek istiyor:

"Kırk kilometre kadar ötede Gori kasabası var. Ünlü bir kasabadır. Görmek ister misiniz?"

"Görelim" diyorum. "Hem neden ünlü olduğunu görerek öğrenmiş oluruz".

Ayrılırken, doktora, konukseverliğinden ötürü teşekkür ediyorum.

O: "Hayır" diyor. "Sizleri yeteri kadar iyi ağırlayamadım. Kusuraumu bağışlayın. Tekrar yolunuz düşerse mutlaka beklerim. Güzel yolculuklar dilerim."

Mavi gözleri gülüyor, sevgi ile bakıyor bizlere...

GORİ KASABASI

Gori, Gürcistan'da Tiflis kadar ünlü ve de önemli. Kasabaya varınca, bunu daha iyi anladım. Yeni Gürcü mimarisine uygun, taştan yapılmış büyük bir yapının önünde duraklıyoruz.

"Müze burası" diyor Abaşıtz, "Gezelim isterseniz" diye ekliyor.

Büyük yapının içinde küçük bir ahşap ev var. Yani bu büyük yapı, altındaki kararmış tahtalı, küçük evi korumak için kanat germiş, onun kılına dokundurtmamak için yapılmış. İki göz odalı evde bir yatak odası, tahta masanın üstünde, askılı bir petrol lâmbası var. Karyolada eski püskü örtüler, yerde gene eski bir kilim. Eski tahta sandalyeler. Öbür göz oda, mutfak gibi bir yer. Eski bakır, kap kakak. Pencereelerde, Gürcü motifleri olan gene eski mi eski perdeler. "Bu

fakirin fakiri eve, niçin geldik?" diye soramıyorum. Onlar da söylemiyorlar. Yetmiş yıl öncesinden kalmış bu küçük, fakir ev. Olduğu gibi iğneden ipliğe her şeyi korunmuş.

Jozef Stalin'in doğduğu ev imiş burası. Kesin hesabını bilmiyorum. Yirmi altı ya da yirmi yedi yıl Sovyetler Birliğini yönetmiş bir adamın çocukluk yıllarının geçtiği ev. Kimine göre, yurdunda ağır bir baskı yönetimi kurmuş, kimine göre Sovyetler Birliğini bugünkü yerine oturtan adam. Ölümü üzerinden yirmi yıl geçmiş olmasına karşın, Gürcistan dışında, baskıları anlatılmakla bitmiyen Moskova' da adına hiç bir yerde rastlanmıyan Jozef Stalin, bu evde dünyaya gözlerini açmış.

Müzeyi gezerken, Andre Gide'in ünlü yapıtını anımsadım. Retour de l'U.R.S.S. adlı kitabında Gide, 1936 Sovyet Rusyasını anlatır: Maksim Gorki'nin cenaze töreni nedeni ile Eugène Dabit ile birlikte Moskovadan sonra öbür kentleri dolaşırlar. İzlenimlerini anlatırken, epeyce sert, iğneli bir anlatımı yeğlemiştir ünlü Fransız yazarı. Çünkü o sırada sosyalist bir toplum kuruluyordu, yetiştiriliyordu henüz. Göze batan, belki pek çok dengesiz işler olmuştur. Hele Fransa gibi burjuva devriminin bütün evrelerini yaşamış bir toplumdan gelirse bir yazar, Sovyet toplumunun yaşama düzenini elbette yadırgar. Gide, bugün sağ olsa da, Sovyetler Birliğine gitse, kafasında yıllarca besliyerek büyüttüğü sosyalist fikirleri orada belki gene bulamayacaktır. Çünkü gerçekler ile kuramsal ilkeler, her zaman birbiri ile uyum göstermez. Gide'in kitabını okuduğum zaman değil ama, şimdi durumu daha iyi anlıyorum. Gide ,orada sosyalizm değil, Fransız yaşam tarzını aramış farkında olmadan. Çok zaman Sovyetler Birliğini gezdiğini unutuyor ve Paris gençliğini, Paris bulvarlarını, Fransız fabrikalarını, Fransız işçi sınıfını arıyor orada.

Andre Gide, 1936 da şimdi gezdiğimiz Gori kasabasına gelmiş. Orada başına geleni kitabında şöyle anlatıyor :

"Tiflis'ten Batum'a giderken, Stalin'in doğduğu küçük Gori kentinden geçiyoruz. Her tarafında alkış, şölen ve saygı gördüğümüz Sovyetler Birliğinin bize gösterdiği iyi kabulden dolayı kendisine bir teşekkür göndersek iyi olur diye düşündüm. Bundan daha iyi fırsat bulamazdık. Otomobili postanenin önünde durdurdum ve yazıp hazırladığım telgrafı postaneye verdim: "Bu olağanüstü yolculuğumuz sırasında Gori'den geçerken size (şunu şunu) bildirmek hususunda içten bir arzu duyuyorum" Çevirmen burada duruyor: Böyle söylemezmişim: "siz" denilen insan Stalin olunca böyle sadece bir "siz" yeter değilmiş. Hiç doğru olmazmış. Bir şey daha eklemek gerekirmiş. Bu durum karşısında ben biraz hayret edip duralayınca, çevrem-

dekiler başbaşa verip konuşmağa başladılar. Sonra bana, yazılması gereken sözleri söylediler: "siz, işçilerin şefi" ya da "halkın şefi" ya da, daha ne bileyim, bir çok şeyler.. Ben bunları anlamsız buldum ve Stalin bütün bu dalkavuklukların üstündedir diye karşı çıktım. Nafile. Başka çare yok: Dediklerine uymazsam, telgrafı çekmiyecekler. Sonra, esasen benim, kontrol etmeme olanak bulunmayan bir çeviri bu, onun için, çarnaçar istedikleri gibi yazmalarına izin verdim. Fakat bunun sorumluluğunu üzerime almadım. Böyle halkla Stalin arasına korkunç, anlaşılmaz bir mesafe koymalarını düşünerek çok üzüldüm."

Gide'in başında geçen bu olay, başka bir ülkede de olabilir. Bana şimdi, o kadar şaşırtıcı görünmüyor. Çünkü bir ülkedeki görevliler, hele sosyalist bir ülkede olursa, liderlerine onur gösterisinde bulunmak için bazı sıfatlar önerebilirler. Bana göre, gereksiz elbet. Sürekli bir sosyalist uygulama içinde bulunan ülkelerin getirdiği bazı alışkanlıklar olacaktır. Öte yandan, yabancıların böyle olayları yadırgamaları doğaldır.

Daha başlarda anlattım. Aleksandr Soljenitsin ile görüşmek istediğimi Bayan Vera'ya söylediğim zaman, o bana, şu karşılığı vermişti :

"Bu olanaksız. Hem Soljenitsin Moskova'da oturmuyor. Yazarlar Birliğinden de çıkarıldı."

Yani, "bunu benden istemeyin, zor durumda kalırım" demeye getiriyordu.

Bense ona şu açıklamayı yaptım:

"Benim görüşme önerim, belki yanlış anlaşılıyor. Nobel armağanı verildiği sırada, Türkiye'de Doğan Avcıoğlu'nun yayınladığı Devrim gazetesinde yazdığım bir yazıda, Soljenitsin'in gelişmeler içinde bulunduğunu belirtmiştim. Bu gelişmeleri kendisi ile tartışmak istiyordum. Siz buna olanak tanımadınız. Oysa, bazı karşı düşünceleri olduğu yerde kapatmak yerine, onu konuşulur, tartışılır hâle getirmelidir. Böylece fikir özgürlüğü havası içinde yanlışlar, daha bir açıklığa kavuşur. Soljenitsin'in, kitaplarında gördüğüm kadarı ile bazı büyük yanlışları var. Bunlar enine boyuna bilinmediği, daha doğrusu Batılı aydınlar gösterilmediği için, sosyalist olmayan ülkelerde özgürlük kahramanı yapılmıştır Soljenitsin. Batılı aydınların, Soljenitsin'i toplumsal düşüncelerde içine düştüğü gelişmelerle tanımasına olanak vermelisiniz."

Bayan Vera, bu sözlerime karşılık vermedi. Benim önerim belki, belki değil muhakkak, onun yetki sınırını aşıyordu. Ondan sonra, bu konuyu bir daha açmadım.

Gori kasabasını geride bıraktık. Güzel doğa parçalarını seyrederek,

akşam üstü Tiflis'e dündük. Yolda, ozan Abaşıtzze, Tiflis kentinin kuruluşuna ilişkin şu olayı anlattı :

"Tiflis, 5. yüzyılda Vahtang Gorgasali tarafından kurulmuştur. Vahtang Gorgasali, bir gün ava çıkmış, bir tavus kuşunu havada uçarken vurmuş. Kuş, o zamanki adı ile Tkvarı ırmağına düşmüş. Kuş oradan çıkarıldığı vakit, haşlanmış, pişmiş durumda imiş. Bu olay, Gorgasali'nin hoşuna gitmiş: "Tamam" demiş, "Tiflis burada kurulsun" diye emir vermiş. Tiflis sözcüğü sıcak anlamına geliyormuş.

(Sürecek)

Köy Enstitüler kuşağı şiirinin genel bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra bu kuşağın şiirdeki asıl temsilcisi Başaran'ın şiirine geçebiliriz.

Enstitüler kuşağının şiirdeki asıl temsilcisi kuşkusuz Başaran'dır. Yazınsal çalışmalarına şiirle başlamış olup bugün de sürdürmektedir. Bu kesintisiz çalışma sonunda beş şiir kitabı vermiştir bugüne değin; **Ahlat Ağacı** (aralık—1953); **Karşılama** (1958); **Nisan Haritası** (Köy Enstitüleri Destanı) (1960); **Kocakent** (1963); **Pıtraklı Memleket** (1969).

Öbür yapıtları köy notu, öykü, anı türünden: **Çarığımı Yitirdiğim Tarla** (köy notları—1955); **Aç Harmanı** (öyküler, 1962) — ikisi birden Aç Harmanı adıyla yeniden 1973—; **Zeytin Ülkesi** (öyküler, anılar—1964); **Sürgünler** (öyküler, 1970)

Ayrıca yazarın henüz yayımlanmamış **“Elif Diye Bir Türkü”** —TRT başrı ödülü almıştır— adlı öykü kitabı. Köy Enstitülerini anlatan **“Tonguç Yolu”** adlı kitabıyla **“Yaşamın İri Gülü”** adlı şiir kitabı da bulunmaktadır. (Ayrıca 1953'lerde pekçok eksik ve yanlışlarla çıkmış olan **Ahlat Ağacı**, o dönem koşullarında yayımlanamayan bazı şiirlerle birlikte yanlışlar da giderilerek yeniden basıma hazırlanmıştır).

Başaran, yapıtlarıyla ne yapmak, neyi vermek istediği şöyle anlatıyor: “Şiir, insan gerçeğine, toplumsal gerçeğe en vurucu biçimi vermektedir. Gücünü oluşmakta olan tarihten, gerçek insanın yaşamından, bu insanın önüne çıkan sorulara verilen karşılıklardan alır. Dünyayı, kendini açıklamanın sınırsız gerçekliğidir. Bu anlayışla, yaşadığım günlerin “Ahlat ağacı” gerçeğini, acılarını, sevinçlerini, özlemlerini, atılımlarını vermeğe çalıştım halkımın. Köyümden, ana

kaynaktan gelen özsu şiirlerimin ,sözcüklerimin yüküdür:

Sesim biraz toprağa
Biraz gurbete çalar
Akşamlar gibi
Derinlerinden gelir
Afrikalarımızın

Boyuna acıyı özlemi söylerim
Gecenin ıssız ormanında
Boyuna köyleri
Güler durumuma
Beyaz efendiler
Gözlerimde sabahların cücüğü
Beklerim

(1958)

/ . . . / Çarığımı Yitirdiğim Tarla (1955), köyü tüm gerçekleriyle vermeğe çalışan yazılar; Nisan Haritası, köy enstitüleri destanı; Kocakent, kente bakan köylü gözüyle bir düzen eleştirisi. Ezilen insanı, o düzeni ayakta tutanları ele alıyor, sağlıklı bir düzende "kırsal kentsel bütünleşme" özlemini dile getiriyor. Zeytin Ülkesi ile Sür-günler'de, köyü, köy insanını, onlarla omuz omuza yürütenleri, kayırları, sürülen, ezilen öğretmenleri anlatmağa çalıştım" (1).

Ceyhun Atuf Kansu, Başaran'ın şiirinin genel bir değerlendirmesini yaparken şöyle diyor: "...Şiirlerinin Başaran'ın yaşantısı ile bir, bir de Başaran'ın çevresiyle kopmaz bağları var. Başaran'ın iç evrenini hiç bilmeyecektik, bu iç evrene kaynaklık eden halkımızın bir bölgesinden hiç ses gelmeyecekti; eğer Başaran eğitim yolu ile yüreğinin sesini söylemeğe zorlanmasaydı. Başaran kendi durumu ile birlikte bir yaşantının ilkelerini getiriyor. Bu ilkelere ister aldıralım, ister aldırmayalım, ama, Başaran söylemeseydi bu ilkeleri bilemeyecektik. Başaran'ı milyonların içinden çıkarıp söyleyen yazan bir ozan-yazar haline getiren eğitim aracı unutmayalım, Köy Enstitüleridir. / . . . / Değişik bir eğitimden geçmiş acılı ozan Başaran. Bireysel sanatın oyunlarına kapılmış cansız ve ülküsüz bir Gökçe yazının karşısına sessizce dikilen o güzelim şiirleri okudunuz mu? Ahlat Ağacı'nı, Karşılama'yı okudunuz mu?. Bu şiirler, kalbi ağrıyanların şiirleridir. Oyun şiirleri değildir bunlar, kış ayazında yaz sıcakında Türkeli'nin dört bucağında yapılar yükseltmiş, bağlar dikmiş, bahçeler sulamış insanların türküleridir bunlar. Bugün için inansak da

inanmasak da bizim kendi türkülerimizdir bu şiirler. Acı, yalın, kıraç türkülerimizdir bizim. Türkeli'ni öylece gördüler, öylece sezdiler, öylece sevdiler ve öylece acıyalın, kıraç söylediler. Bu acı, yalın, kıraç söyleyiş **Çarğımı Yitirdiğim Tarla'da** da vardır. Bu betikte, milyonların adına, milyonlardan birinin öyküsü söylenir, anlatılır. Halkla Gökçe Yazın arasındaki açık bağa geldim, o bağ buldum işte: **Milyonların içinden biri milyonların adına söyler, yazar. Önemlidir bu. Bu ilkeye inanılmazsa, ikinci bir ilke kalır geriye. Kişi milyonlar karşısında kendi kendisi için söyler. Hep bir kapıya çıkar diyelim bu. söylemek yazmaktır olup biten ama ne de olsa, milyonları milyonların adına milyonları severek milyonlara eğilerek söylemek bana daha güzelmiş gibi geliyor**" (2).

Burada Sartre'ın şu sözlerini anımsıyorum:

"Eğer yazar herkese seslenmek ve herkesçe okunmak istiyorsa çoğunluğun yanında, aklıktan ölen milyonlardan yana olmalıdır. Bunu yapmadıkça mutlu bir azınlık hizmetindedir ve onun gibi sömürücüdür."

Evet amaç, milyonların içinden çıkan birinin milyonlar adına milyonları anlatmasıdır. Elbette bu anlatışta sevgi de bulunacak, eleştiri de bulunacak, yönlendirme de bulunacak, kavga da bulunacaktır. Gerçek toplumcu ürün bunların birleşiminden doğacaktır.

Kansu'nun yukarıda yaptığı değerlendirme, toplumcu - gerçeğe çizgide karar kılan tüm enstitülü yazarlar için geçerlidir. Ve yine Başaran'ın sonraki yapıtlarında sürdürdüğü de aynı özdür, aynı çizgidir.

Buraya gelmişken şunu söylemeden geçemeyeceğiz: Yukarıda nitelikleri verilen yazınsal ürünlerin ortaya konması da; yazarın işlediği konunun içinde yaşamasına, gezmesine, görmesine, duymasına; bu konuda inceleme, araştırma yapmasına, bundan da öte ideolojik bir bilince ermesine ve halk için, halkça yaşamasına bağlıdır.

1954'lerde Zeytin Ülkesi'ndeki bir anısında şunları söylüyor Başaran: "Mayam köyde tutulmuş; toprak kokuları, ter kokuları içinde... 28 yıldır köyü yaşıyorum; derdim, sevincim olmuş, iliğime kemiğime işlemiş köy. Kanım ondan yana akar.." (3).

AHLAT AĞACI (aralık, 1953), Başaran'ın ilk şiir kitabıdır. İkinci Yeni hareketinin tutunmaya başladığı bir dönemde ortaya çıkan Ahlat Ağacı, o dönem aydınlarının dikkatini çekmiş ve olumlu etkiler yapmıştı. Bu etkinin bir uzantısı olarak Vatan'ın sanat sayfasınca düzenlenen soruşturmada Melih Cevdet, Behçet Necatigil, Adnan Benk, Sabahattin Eyuboğlu, Orhan Kemal tarafından yılın en iyi şiir kitabı sayılmıştır.

Yüksek Köy Enstitüsü yıllarından beri Başaran'la ilgilenen Eyuboğlu'nun yanında Orhan Veli, Memet Fuat, Mahmut Makal, Oktay Akbal, Halil Aytekin, Fahir Onger, Refet Kocabekir gibi yazarlar da kitap üstüne yazılar yazarlar.

Memet Fuat Başaran'ın işlediği özü şöyle özetliyor: "Köy hayatı, köylüler; köyden yetişmiş bir şairin duyguları, düşünceleri, insan sevgisi, memleket sevgisi, toprak sevgisi, buğday sevgisi, emek sevgisi, Atatürk sevgisi, okul sevgisi, yenileşme, ilerleme, kalkınma sevgisi, doğruluk sevgisi, bu sevgilerin yarattığı tepkiler, kızgınlıklar. Kahn çizgileriyle çizilince, "Ahlat Ağacı'nın özü böyle görünüyor. Baştan başa sevgi ama kavgacı bir sevgi."

Başaran'ın bu konuları işlerken takındığı tavrı da şöyle belirtiyor : "Başaran yaşadığı hayatı övmüyor, yeriyor. Ama umutsuz değil. Karamsar değil. "Yeryüzünün güzelliklerine hayran". İnsanlara, geleceğe bağlı. "Bir gözüm kara görür dünyayı / Bir gözüm pembe /" diyor. "Bütün karanlıklara inat" aydınlık bir ırmak gibi akıyor."

Ahlat Ağacı'nın başlıca iki özelliğini de; 1 — yalın söz, 2 — samimilik olarak belirliyor. (4).

Gerçekten insanları, toprağı, ekmeğı, hayvanı, masalı ile köy ve köylüdür işlenen. Bu, bir yerde öbür enstitülü yazarlarda olduğu gibi Başaran'da da kaçınılmazdır. Onun kaynağı köy, ülküsü halkçılıktır. "Halkımın acılarını, sevinçlerini, özlemlerini biçimlemeğe çalışıyorum. Kökümünden, ana kaynaktan gelen özsu sözcüklerimin şiirimin yüküdür" yollu sözlerini bu açıdan değerlendirmek gerek.

Başaran'ın bir şiirinde, "O bir Köy Enstitüsüdür her yerde" diye nitelidiğı Sabahattin Eyuboğlu, Köy Enstitülerindeki yazınsal çalışmalara en çok emeğı geçen biridir. Öbür bazı yazarlarda olduğu gibi Başaran'ın yönlendirilmesinde de emeğı geçmiştir. (Buraya gelmişken, bu yönlendirmenin bazı noktalardan köy şiiri için olumsuz sonuçlar doğurduğunu belirtmeliyim. Birinci bölümde de değindiğim gibi O. Veli ve arkadaşlarının yürüttükleri şiirin Köy Enstitülerine sokulmasında ve okutulmasında Eyuboğlu'nun önemli rolü vardır.)

Başaran üstüne yazdığı ve Ahlat Ağacı'nın başına da konan bir yazısında şunları söylüyor Eyuboğlu: "Okumak Başaran'ın düşüncesini şehre indirdi, ama gönlünü köyden ayırmadı. Daha nice Enstitülünün içindeki bu iki köklülük Başaran'ın hayatında kimbilir nelere maloldu. Bunda bir ikilik, şehre karşı köylülük yahut köye karşı şehircilik nasıl dert anlatır bilmem. İkilik yapmak şöyle dursun Başaran mevcut ve yürekler acısı ikiliğı ortadan kaldırmak isteyen Cumhuriyet neslinin ön safındadır. Köyün şehirde, şehrin köyde eriyebileceğini ve bu erimeden en lezzetli fikir meyvalarımızın doğacağını

insan, Başaran ve Başaran gibileri gördükçe anlıyor. Ahlat Ağacı iki köklü ağacın ta kendisidir." (5) (Eyuboğlu'nun bu sözlerinden on yıl sonra çıkan Kocakent, bu sözleri daha bir belgeler.)

Başaran'ın, konuşmalarından çok yararlandığını bildirdiği Orhan Veli de Başaran'ın şiiri üstüne birkaç yazı yazmıştır. Önce yayımlanıp sonradan kitapta yer alan "Dadal'ın Sarhoşluğu" üstüne yazdığı bir yazıda şunları söylüyor: "Hazıra konmak istemeyen şair, yeni söyleyişler, yeni hassasiyetler aramak zorundadır. Bu arayış onu daha çok ustalaştıracak, hassasiyetini daha keskin bir hale getirecektir. (Ülkü dergisi çevresinde toplanan bazı kent kökenli ozanların 'halk şiiri'ne yönelmelerine karşılık köy kökenlerin bağımsız söyleyişe yönelmeleri ilginçtir.. M.B.) / . . . / Size Başaran'dan dinlediğim bir şiirinden parçalar sunacağım. Bu şiirin adı "Dadal'ın Sarhoşluğu"dur. "Ayn şavkı vurmuş dağ göllerine diye başlıyor. Vahşi, fakat ne muhteşem bir rüya! Ayışığı altında dağ gölleri düşünebilmek için insanın ne kadar şairce bir sezisi olmalı. Şiirin alt tarafı coşkun bir halk şiiri edasıyla devam ediyor. Halk çocuğu, halkın şiirini söylüyor. Karacaoğlu, Başaran, Köroğlu, Dadaloğlu, sarmaş dolaş:

**"Şafak vakti Aladağ boyandı kana
Başım döner sana baksam Binboğa
Göğsü güzel Erciyas çalım içinde
Köroğlu olsam Bolu dağında
Hey hey gine de hey hey derim."**

Başaran sevda içinde yaşıyor ama bu sevda salon şairlerinin sevdası değil, gözü sultanlıkta ama bu sultanlık "Büyükdoğu" hanedanının sultanlığı değil, hürriyeti seviyor, yaşamayı seviyor:

**"Bir ömür sürerim sevda içinde
Sularla yıldızlarla başbaşa şimdi
Ben dağlar sultanı Dadaloğlu'yum
Şu güzel dünyaya geldim geleli
Severim hürriyeti yaşamayı severim
Gayri toprak bizimdir bizimdir ferman (6).**

Başaran'ın, "sesimiz Karacaoğlu'dan, Dadal'dan, Pir Sultan'dan, Yunus'tandı" yargısı en çok bu tip şiirleri için geçerli. Bu özelliğinden ötürü bu ses "Dadal'ın sesi" olarak nitelendirilmiştir.

Oktay Akbal, Başaran'ın şiirini sanatsal kaygulardan uzak sosyal konulu bir bildiri olarak görüyor ve bu niteliğini onun şiiri için

olumsuz bir yan olarak kabul ediyor!.. (Halil Aytekin'in bu tür değerlendirmelere ilişkin "Ahlat Ağacı'nın Düşündürdükleri" konulu eleştirisi dikkate değerdir. Yeditepe — 1954)

Apaydın gibi Başaran da, çeşitli boyutlarıyla köyü, köylüyü anlatıyor. Toprağıyla, öküzüyle, eşiğiyle, ekmeğiyle, sırtında yorgan gurbete giden ırgatıyla, dirlik kavgası veren insanlarıyla köy ve köylüdür şiirinin konusu. Başaran bu konuları işlerken değişik yöntemler uyguluyor. Bazan köylünün ağzından köylünün derdini dillendirir. Bir eşiğe sahip olma dileğiyle içi kavrulan Azap Ali'nin istemi şöyle dile getirilir:

Sırtımla yaşadım kırk yılı
Kaldı mı çekmediğim yük
Hep aynı acı uzar içimde
Tutmaz oldu dizlerim
Han değil ağam apartıman değil
Bir eşiğim olsa diyorum
Dayanağım direğim herşeyim
Bir eşiğim
Üstüne titrerim
Avuçlarımla besler
Gözlerini öperim
Bir eşiğim olsa ağam bir eşiğim
Doğrultur belimi şöyle bir oh derim
Ben yapacağımı bilirim
Ah be ağam
Olsa bir eşiğim
(Azap Ali'nin Dileği)

Başaran'da dikkatimizi çeken bir nokta var. Doğa anlatımı Apaydın'daki denli çok yer tutmuyor. Sonra doğa da insanlardan gidilerek veriliyor. Daha doğrusu doğa, göbeğinde yaşayan insanlarla birlikte ele alınıyor.

Apaydın'da olduğu gibi memleketçi, yurtsever, köylüsever, halkçı olmanın doğal sonucu olarak memleket sevgisi, köylü sevgisi, ekme sevgisi, toprak sevgisi, özgürlük özlemi de Başaran'ın şiirinin ana öğelerindendir.

Dilerim açık olsun daima
Memleketimin bahtı
Bütün işleri yolunda gitsin

**Yaşamaktan alsın herkes hakkını
Sevinsin fakir köyler sevinsin**

Başaran'a göre, —Mehmed'in kişiliğinde simgeleştirilen— emekçiler her şeyin ayrımında, bilincindedir:

**Bilir Mehmedim Nuh Nebiden beri
Kimin beli bükülür
Kimin anası ağlar**

Başaran'ın "seven yüreği iyilik dolu içi" Mehmet'le dolup taşar.

**Ne yana baksam sen
Dağ Mehmet bayır Mehmet
Mehmet kollar özgürlüğüm
Ekmeğim
Mehmedim
Her işin başı sen
Savaşta Mehmet
Barışta Mehmet
Ah Mehmet**

(Mehmet)

Mehmet birşeylerin ayrımında fakat elinden birşeycikler gelmez. Onun işi durmadan gurbetlik olmaktır :

**O gurbet senin bu gurbet benim
Bir garip baş gezdirdiğin
İşlerin gün günden beter
Bu ne hal be kardeşlik
Memetliğin üstünden akar
Ezilir durur için
İkilere bükülürsün
Yazamazsın söyleyemezsin**

(Durum)

"İlân-ı Aşk"ta kara toprağa tapar, "İki Elle"de tüm varlığı iki öküzünü yitiren köylüyü dillendirir, "İrgat"ta bilinen yerlere yalnayak çalışmaya giden irgatları var.

Üretim nesnesi toprağın köylülük sınıfının yaşamında özel bir anlamı, bir yeri vardır. Bu önem aynı sınıftan gelme Başaran'da da kendini gösterir.

Söyliyeceğim türkümü ben de
Canım sıkılmış toprak damlara karşı
Terlemesini bilirim yaşam aşkına
Ben toprağın insanın dostu
(Bir Güzel Mevsim Önünde)

Cümlelerin yarı olarak nitelediği toprağın sevgisi, kimi zaman tüm sevgilere egemendir :

TOPRAK adın zikredelim evvela
(Cümlelerin Yarı)

Başaran'ın önemli bir özelliği de masallardan yararlanma konusudur. Masal, Keloğlan, Ali Baba, Kafdağı Konuşuyor şiirleri bu türdendir. Başaran, bu tip şiirlerin de, efsanevi konulara çağdaş bir öz verir ve günümüz gerçeklerine uyarlar. Bunların en başarılılarından biri "Ali Baba"dır:

ALİ BABA

Kolaçan ettim yöreyi söyle
Tuhaf sesler geldi kulağıma
Bir kötü koku bir kara duman
Az gittim - ne göreyim
Bir alan
Meclis kurmuş ortasına
Neidigü belirsiz bir sürü adam

Kimin anası ağlarsa ağlasın
Saz söz kadın gırla
Vur patlasın çal oynasın

Sen habire odun taşı
Bir eşek ardında deh çüş deh çüş
Sakal ağart dur dünyada
Lokmalarında yetim ahı
İçkilerinde kan rengi var
Anladım çalışmadan kazandıklarını
Anladım kırk haramidir bunlar
Kaydı omuzumdan balta
Durdu yanımsıra yürüyen toprak

Tepem attı

Sesler kesildiği zaman
Dile geldi dost orman
Haydi dedi Ali Baba
Dayan dedi meydan senin
Mağralar kara ağzını açsa
Dönmezem geri

Vardım ta yanlarına
Baktım sızmışlar
Ortada hazineleri
Baktım hazinelerini dolduran
Halkın gözyaşı teri
Kan sızradı beynime
Donakaldı toprak
Duramaz oldu balta elimde
Gün bugün dedim
Göreyim seni dedim
Hakladım kırkını da
Bir ses koptu dağlardan
Çın çın çınladı orman

Bundan böyle haramı yok
Halkındır halkın olan

Attım baltayı omuza
Vurdum yola

Bu şiirden de anlaşılacağı gibi Başaran, geleneksel halk öykücü-
lüğünün ana öğelerinden biri olan masalı ideolojik bir özle birleştir-
mekte ve günümüz gerçeklerine ve koşullarına uydurmaktadır. Ba-
şarısı ortada.

Arada bir kendisini anlatıyorsa da toplumsal şiirler çoğunlukta.
Apaydın'daki ideolojik yüzeysellikten büyük ölçüde kurtulmuş ol-
makla birlikte tam bir derinlik sağladığı söylenemez. "Protesto",
"Bildiri", "Dayatma" vb. gibi şiirlerde bir gerilim sağlanır ama bütün
şiirlerde bunu görmek mümkün olmuyor.

.....
Terledin diye bu toprak için

Sevdiñ diye bu halkı
Dil uzatırlarsa sana
Eserine senin
Yüzü kızarır gerçeğin
Susamaz konuştuğumuz dil
Ak sütü kadınlarımızın
Susamaz kan

.....
(Protesto)

Yaslanan vatanım mı
Gene mi dağbaşında duman var
Gülmemiş mi hâlâ halkımın yüzü
Hâlâ karınca mı ezer ayaklar

Biz ki yok ettik kara gücü
Çevirdik ırmakları aydınlık ufuklara

Hor mu görülür özgürlük
Hor mu görülür hak
Gene mi dağlara

Ne bu kurt kuzu masalı
Dinsin artık çekilenler
Daha güzel yaşamak mümkündür elbet

Bu yosma topraklar üstünde
Biz asker milletiz be kardeşim
Kanımız parlar dağda taşa
İsteriz kalmasın yeryüzünde tek düşman
Aşk gelir insanlık gelir başta

(Bildiri)

.....
Dayatma insana özgü
Erkekçe sonuna kadar
Ne yüzle bakarız toprağa sonra
Yaşama omuz vermişim madem
Vazgeçemem alnımın akından
İçime içime koyar yıldızlar

Bütün bunlara karşın Başaran'ın, sorunları sınıfsal temeline tam

olarak indirgediği ve sınıfsal çelişkileri gösterdiği söylenemez. Sorunlar sergilenir ancak gerçek düşman her zaman görünmez.

Bu açıdan Cesarettin Ateş ve Turan Aydoğan'ın şiirleri dikkate değer :

YETER

I

Yüzyıllarca çektin bitmedi derdin;
Gitmedi alnından amurlaşan ter.
Sesin duyulmadı, göğsünü gerdin;
Yeter artık bugün, çektiğin yeter.

Her sabah yol aldın, türkü dillinde;
Tırpan omuzunda, orak belinde;
Ektin, bitin nasıl kaldı elinde
Yeter eller için ektiğin yeter

II

Yazlar geldi orağını biledin,
Biemedin, bahtım böyledir dedin;
Buğday ektin arpa ekmeği yedin;
Yeter artık arpa yediğin yeter.

On koyunun oban oldun peşinde;
Baharın da dağda kaldın kışın da;
Boyun eğdin daha küçük yaşında,
Yeter beyim, paşam dediğin yeter.

(Cesarettin ATEş)

ANAM

Anam
Garip anam,
Bu yıl yağmur yağmamış;
Tarlada kalmış attığın tohum.
Küçük kardaşım,
Yumruk kadar ocuk,
Gurbetlik olmuş.

Çamaşır yumak,
Çorap örmek,
Geçinmek için;
El kadar ekmek için,
El eline bakmak
Ne zor.

Bir de harçlık yollamışın
Halın böyleyken bana.
Ana, çekilmez dert bu!..
Ama ne gelir elden.

(Turan AYDOĞAN)

Ahlat Ağacı için son olarak şunu söyleyeceğim. Ahlat Ağacı'nda, o dönem koşulları gereğince toplumsal şiirlerin tümü yer almamıştır. Buna karşın O. Akbal gibi, kitabı, sanatsal kaygulardan uzak bir propaganda aracı olarak görenler bile olmuştur.

Ancak toplumcu düşünce açısından bakılınca, 1940 toplumcu şiirindeki ideolojik derinliği görmek biraz güçtür. Bunlara karşın ikinci yenicilik oyununun başladığı bir dönemde çıkan Ahlat Ağacı, o dönemin en ileri düzeydeki şiirini kapsamaktadır. Ahlat Ağacı'na bu özelliği kazandıran etkenlerin başında, emekçi sınıfın sorunlarının işlenmesi gelir. (Başaran bölümünün bulunduğu Papirüs'ün 28. sayısında Başaran'ın ilk şiirleri olarak "Halı" ve "Hala" gösterilmişse de, Köy Enstitüleri Dergisi'nde ilk çıkan şiiri "17 Nisan Mektubu"dur.)

KARŞILAMA : Ahlat Ağacı'ndan beş yıl sonra 1958'de çıkıyor.

Aydın Oy, kitap üstüne yazdığı bir yazıda şu yargılara varıyor: "Başaran, daha çok kopup geldiği çevrenin adamı. Bu yüzden en çok kendini soran âlemi dile getirmesinden tabii bir şey olamaz / . . . / Toprak, kokusu, sertliği, verimliliği, üstünde yaşayan canlılarıyla Başaran'ın şiirinde madde olarak ön plânda yer almış. İnsanın toprakla haşır neşir olması, toprağa bel bağlaması ikinci bir tem olarak işlenmiş. / . . . / "Ayağında kuru çarıkla kadere esir olmuş çatlak dudaklı insanların acısı, acı duman içindeki yoksul köyler, toprak damlı evler, yollarla uzayan acılar"ın gerçekliği Başaran'ın şiirlerinde ayrı bir hava olmuş / . . . / Konularını daha çok kendi yöresinden seçmiş Başaran. Konuşma, özü verirken de halk dilini çokça kullanıyor. 'Bir' sözcüğünün 'bi' şeklinde söylenmesi, 'Eh beee', 'De gidi deee', 'Tuuu be' ünlemleri; 'eli ağzında bakakalmak', 'eli böğründe kalmak, gık demek, yürek tüketmek, cana kıymak' deyimleri onun deyiş özellikleri arasındadır" (7).

Özdemir Hazar, "Başaran memleketi çok iyi tanıyan bir şair. Öyle iyi tanıyan ki memleketi, kendini sıkmadan onun dertlerine sevinçlerine inebiliyor." Şiirleri Aydın ovasının incirlerine benzeti-
yor: "Hani, Aydın ovasındaki incirler dışardan olmuş gibi görünürler de kopardın mı sütü eline bulaşır, kaşındırır... İşte sanatçının şiir-
leri böyle şimdilik."

Bir genellemeye gidilirse bu kitaptaki şiirlerin de bütünüyle Ba-
şaran'ın yaşamıyla doğrudan ilişkisi var. Bu şiirlerde de; toprak,
köyler, dağlar, bozkır, tarlalar ,toprak damlı evler, öküzler, doğa
güzelliği ve sevgisi, yaşamının güçlüğü, tarla sevgisi, yaşamının gü-
zelliği, dünyaya bağlılık, insan sevgisi, halk sevgisi, köylünün dertle-
ri köy yaşamının güçlüğü, mutluluğa ve güzel günlere özlemdir dile
getirilen.

**Bu bahar ortasında
Olur mu aşınmışlık kütük
Tuttum kelimeleri sıvılttım ben de
Mutlu yönlere doğru
Tümünüzü dürtmek için
Yazdım bu şiiri
(Sivri)**

derse de yapılan iş, temelde, Orhan Veli iğneleyiciliğinden ileri gi-
demez. Bu iğneleme, alay önemli bir gerilim sağlayamaz.

Gerçekten bu şiirlerde espri ve iğneleme daha önemli bir yer
tutan. Denebilir ki O. Veli söyleyişi daha çok bu şiirlerde kendini
gösteriyor. "Âmedin Öküzü" bu bakımdan ilginçtir:

**Kim mi koşulur bu boyunduruğa
Kim mi sürer yamayı düzü
Ot var dünyamızda saman var
Bi de Âmedin öküzü
.....
Yemiş nodulu yemiş nodulu
Kızıl kan içinde kıcı
Ne yükselen çıkmaz çiziden
Çekér Âmedin öküzü
.....
Yaşamak bu mu desen örneğin
Sorsan: Hani özgürlüğün
Sallar kuyruğunu zihnimizde**

Bakar Âmedin öküzü

Söyleyiş biçimi nasıl olursa olsun her an halk ve toprak kokusuyla karşı karşıyayız:

**Bir temmuz sabahı alnımda
Anamın çatlak dudağı gezinmiş
Saçıma başak kokusu
Tenime buğday lezzeti sinmiş**

NİSAN HARİTASI : (Köy Enstitüleri Destanı)

Başaran'ın üçüncü şiir kitabı. Temmuz — 1960'ta yayımlanan Nisan Haritası, 27 Mayıs hareketinin gerçekleşmiş olması ve gözlerin yeniden eğitim sorunlarına dönmesi nedeniyle iyi bir yankı yapmıştı. Köy Enstitülerinin yeniden önem kazanması kitabın da önem kazanmasına yolaçmıştı.

Bu kitapta Köy Enstitülerinin, kuruluşundan yıkılışına kadar olan serüveni, destansı bir anlatımla verilir. Aynı konuyu Hasan Ali Yücel de "Seni Kimler Düşündü" başlıklı uzun şiiriyle işlemiştir.

Hasan Ali Yücel, Başaran'ın şiirsel olarak verdiklerini özet olarak düzyazıya dönüştürmüş. Şöyle ilginç bir öykü çıkıyor ortaya :

"Dumandı, dağların başı dumandı. Düzlükte sızlayan Etilerden kalma zamandı. Neydi toprakta sönen, neydi eriyen insanda? Karaca'larda gördüğüm, iki yüz dam. İnsanları yoksul öküzleri yorgun, yıllar kötü, düşler karanlık, can zorda. Sınırlara uzanan gözlerime bütün bunlar, bir harita çiziyordu toprağa. Sahici vatan haritası.

Bu vatanın üstünde kımıldayan insanların, kıtlık kıran, beline vurmustu. Utanıyorlardı, utanıyorlardı kocaman ellerinden. İri kayalara sırtını vermiş bir adam, karanlığa bakıyordu. Yüreği, kim bilir, nelere uzanık? Umutlar arıyordu boşlukta. Tam bu sırada, bağırdı gür sesyle bekçi:

— Haydi Kavruk, okula!..

Kavruk, yalnız o çocuğun adı değildi. Kırk bin köyün çocuklarıydı bu ad. O çağrışı duyanlar, duyabilenler, düştüler yola, havada ıslak toprak kokusu, morca dağlar böğründen diriltici bir serinlik esti. Gülzarlar, Ömerler ırak köylerden, omuzlarında kirli torbalar; ayakları sızılı, yarık, içlerinde işlenmedik kırlar, içlerinde halkın gömüleri; bulut bulut akın ettiler. Amaçları, bu ülkeyi yüceltmekti. Yalnız o kadar. Bundan artık istekleri yoktu. Saftılar, temizdiler. Ama içleri güç doluydu; vücutları tunc; bir ışık rüzgârında soylarının öfkesi, sevinci, yığılacağı yere diz vuruyordu. Anadoluca, Rumelice, delice

bir şey yapmak istiyorlardı. Kırk bin köyde bir çağ değiştirmek istiyorlardı. Özgürlük tadına yaşamaya yeni bir şey katmak istiyorlardı.

Toplandılar öbek öbek. Vurdular kazmayı yere. Toprağın üstünde Eti vardı, Yunan vardı, Roma vardı. Bu kazmaların altından Türk fışkıracaktı. Koca müdürler, yiğit öğretmenler, Gülzarlar, Ömerler bunalıyordu. Toprak sertti. Dağlar, dereler, düzler daha kurtulamamıştı. Burda da dostluğa, kitaplara, hayata yeniden başlanacaktır. Nice obadan köyden, nice oğlanlar, kızlar; sırasında sabana koşulan, sırasında mermi taşıyan dul Iraz'ın kızları; sırasında ırgat sırasında sancak taşıyan şehit Memedin oğulları.

Buluttan sıyrılıyordu günler. Güzelin, yeninin aşkına, altın yürekli bu insanlar, kendi havasında yaşayan dağları ıssızlıktan, o dağlar gibi kimsesiz gönüllerini bilgisizliğin karanlığından kurtardılar. Türkeline bir sabah başlamıştı. Derslikle ışık yanyana. Okudular, yaptılar; kurdular, okudular. Olmazı olur ettiler. Sonra köylere, habersiz, parasız gittiler. Işıkları ellerinde, kitapları sırtlarında, umutları gönüllerinde." (8)

Ceyhun Atuf Kansu, şunları söylüyor: "Çok işler olmuş Türkeline. Çok işler oluyor. Ozanın da bu olup bitenler karşısında bir işi var: Bunları söylemek ulusal dile maletmek. 1940'larda bugün üzerinden yıllar geçtiği halde unutamadığımız bir olay geçmiş Türkeline. Yirmi bir yerde "Ve Kızılçullu'da ve Çifteler'de ve Kepirtepe'de ve Aksu'da ve Akpınar'da ve Akçadağ'da ve Arifiye'de ve Beşikdüzü'nde ve Cılavuz'da ve Düziçi'nde ve Dicle'de ve Ernis'te ve Gönen'de ve Gök köy'de ve Hasan oğlan'da ve İvriz'de ve Ortaklar'da ve Pazarören'de ve Pulur'da ve Pamukpınar'da ve Savaştepe'de" Köy Enstitüleri denilen eğitimsel savaş alanları açılmış, bu alanlarda, geriliğe karşı, karanlığa karşı savaş verecek ülkücü yiğitler yetiştirilmiş. Bu işi, ozan Başaran almış yazmış, bir destan yaratmış." (9)

Başaran'ın yalın, açık, kırıç söyleyişi Nisan Haritası'nda doruğuna ulaşıyor. Bence, Köy Enstitülerinin iyi anlaşılması için Nisan Haritasını mutlaka okumak gerek.

Biz burada yalnız Gülzarların, Ömerlerin yanı sıra Kavruk'ların yollarına düşlerine değgin bir bölümle yetineceğiz:

**Havada ıslak toprak kokusu
Morca dağlar böğründen
Diriltici serinlik eser
Duymuş derinliklerinde bir kımıld
Bahar içinde Gülzarlar Ömerler
Omuzlarında kirlî torbaları**

Elleri pare pare
Ayakları sızılı yarık
Sökmüşler ırgatlıktan kaderden
Osmanlar Veliler Çaparlar gelir
Kor gibi yanar gözleri
İçlerinde işlenmedik kırlar
İçlerinde halkın gömüleri

.

(17 Nisanla Yollara Düşenler)

Bu ilk günler, Başaran'da olduğu gibi tüm köy enstitülülerde silinmez izler bırakmıştır. Onbinlerin yaşamında bir dönüm noktası olan bugünler, Recep Bulut'ta şöyle dile geliyor:

Güneşli bir ırmak yurdu dolanıyordu
Suladığı yerler ısıyıp yanıyordu
Sabah aydınlığınca, uzak uzak köylerden
Ak torbalı çocuklar toplanıyordu.
(Doğudan Çizgiler—1968)

KOCAKENT: 1963'te yayımlanan dördüncü şiir kitabıdır. Başaran bu kitapla ne yapmak, neyi vermek istediğini şöyle özetliyor: "Kente bakan köylü gözüyle bir düzen eleştirisiydi Kocakent. Ezilen insanı, o düzeni ayakta tutanları ele alıyor, sağlıklı bir düzende 'kırsal kent-sel bütünleşme' özlemini dile getiriyordu."

Refet Özkan sunuları söylüyor Kocakent için. "Kocakent'te Başaran, köylü gözüyle kente bakıyor, köyün şehirde, şehrin köyde eriyebileceği mutlu bileşimi arıyor." (10)

Başaran Kocakent'le köyden kente atlıyor. Burada, köyden kente gelmiş birinin (Başaran'ın) gözlem, izlenim, duygu ve düşüncelerini buluyoruz. Başaran'ın daha çok dikkatini çeken, kente yabancı düşen insanlar yani köyden gelmiş olup kentle uzlaşmayan, yerlerini bulamayan köylülük kökenli insanlar. Kentteki gecekondulu insanının, ırgatın, işçinin düşkünlüğü, ezilmeleri, bir başına bırakılmışlıkları kısaca sürünmeleri vurgulanır:

Yüzbin gecekonduda bitmiyen kavga
Vay neymiş yaşamak ölmek
Elimle yükselen yapılarda
Bana yer yok
Bir yere götürmez açtığım yollar

**Hanlar büyük geceler büyük
Bana yer yok.**

Aslında Başaran kendisi kente alışamaz, kentle uyuşamaz. Kentte bir köylü gibi yaşar. Kentteki boğucu havanın sonucu Başaran köyünü düşünüyor ve özlüyor. Yanyana fakat tamamen birbirinden ayrı iki dünyanın insanlarını düşünüyor. Sonra köy insanının daha yakın daha içten olduğu, kent insanının birbirinden kopmuşluğu sonucuna varıyor.

**Ne mi özliyorum en çok
Burada ben
Çiğle ıslak
Bir tutam çimen
Kır kokusu
Bir de
Toprak kaçır cana yakın
Söğüt ağacı kadar bizden
Bir dost
Kendimi bulayım sesinde
Öyle oluyorum ki bazan
Bu soğuk yüzler
Bu taş duvarlar ortasında
İmdaat diye bağırırım geliyor.**

Ve bu iki ayrı dünya insanının ters düşmelerini önleyecek mutlu bileşimi arıyor ve köy - kent ayrılığının kaldırılmasını diliyor:

**Hey ne kavuşma olur bu
Yeşil ekinlerin dibinde
Sarmaş dolaş köy kent
Tadılmamış aşklarla ısır gün
Yeniden doğar ülke**

PITRAKLI MEMLEKET : Başaran'ın son şiir kitabı. (1968)

Sanattaki diyalektik birlik (toplumsal ortam - sanat ürünü ilişkisi) Başaran'da da açıklıkla kendini gösteriyor. Başaran'daki Köy Enstitüsü ülkücülüğü ve ilk öğretmenlik, müfettişlik yıllarının ürünleri **Ahlat Ağacı**'nda toplanır. İlk dönem şiirlerinde devrimci eğitim imcesinin destansı havası kokar. Başaran köylülük sınıfının sorunlarıyla sürdürür çalışmalarını, **Karşılama** doğar. D.P. döneminin bas-

kılı havası biraz kapanıklığa yolaçar. 27 Mayıs hareketinden sonra eğitim - öğretim sorununun yeniden önem kazanması Köy Enstitüleri tartışmasını yeniden yoğunlaştırır, Nisan Haritası doğar. Başaran 1960'lardan sonra kente gelir. Kentte görev tutar. Kentte bir köylü gibidir. Bambaşka bir çevreye girmiştir. Uyuşamaz bu çevrenin çirkefiyle. Bu dönemki duygu, düşünme ve izlenimlerini **Kocakent'te** şiirleştirir.

Günler geçer, Türkiye'deki siyasal dalgalanmalara koşut olarak dünya olayları da belleklerde yer eder ve şiirin konusu olur.

On beş yirmi yıldır süregelen Vietnam kurtuluş savaşı daha yeni başlamışçasına Türkiye'de yansır. Başka toplumcular gibi Başaran'ı da etkiler ve şiirine girer: **Vietnama Benzer Bir Ağrı**

Şuramda Vietnama benzer bir ağrı
Düşenlerin yüzünü çiziyor boşluğa
Korkunc gözlerinde yanıtlanmaz sorular
Şuramda susan bozkır
64 langham road london
Ahtapotun üstünde donmuş çığlıklar
.....
Sabah mı halkların uyanışı mı bu

Almanya'da bir işçi akını başlar. Madenlerde, çöplerde çalışmaya koşar ülkemiz emekçileri:

Ogün bugündür yollarda
O gün bugündür iki büklüm
Ekmeğimi sordum uzaklara
Maden ocaklarına gözlerimi
Bu can bana ağır
Bir çift öküz çekemez yorgunluğumu
Yazıldım Alamanyaya
(Yazıldım Alamanyaya)

Madencilerle birlikte Başaran da Alamanya'ya gider... Bu kez Kamburun Ali'leri Çoban Memed'lerin Alamanya'daki öykülerini anlatır :

Az mı el salladım Sirkeci'den kalkan trenlere
Az mı gidenlere bakakaldım
Ayrılıklarla yoğrulmuş benim ekmeğim

İçtiğim suda yeryüzünün tadı var
Yüreğimi karıştırıp geçen
Değişik bir esintidir usumda Almanya
Daha yoğun söylemek için acılarımı
Hep yeni diller öğrenmek istedim
Köyümden 16 kişi maden ocaklarında

Dönmedi Kamburun Ali, dönemez de. Karısı üç çocukla yirmi beşinde dul. Dağ gibi çöktü ağıtlarına Münih. Çoban Memed'in bir ayağı Darmstat'ta kaldı. Gayrı buğday rengi değil çocukluk arkadaşlarımın benzi. Alman kızlarının çılgınlıklarını merak ediyor gene de, gözleri dalıp dalıp giden delikanlılar...

(Değişik Esinti, Yeni Dergi - Aralık 1973)

Yurt sorunları daha bir tartışılma ortamı bulur. Kurdun kuşun yediği doğu sorunu daha bir açıklık kazanır: Doğuda Açlık.

Nerden karışır bu kurtlar bu karanlık
Ekmeğimize özgürlüğümüze
Eksik mi kalındı dünya onlarsız
Yoksul bir halkız ağrımız eski
Nuhun gemisiyle yanyana çürüyoruz
Açlığın ve ölümün doğusunda

Giderek emeğin bilincine varan emekçi, gördüğü ışıldağa doğru yol almaya başlamıştır çobanı, ırgatı, balıkçısıyla.

Toplumcu şiirimizde önemli bir yeri olan ve bence Başaran'ın en güzel şiirlerinden biri olan "Sesiz Yürüyüş"ü birlikte okuyalım:

Topraktı güneşti bildikleri yasa
Ekmeğe ve aşka inanıyorlardı
Doğu dağlarında çoban
Kıyılarda balıkçı işçi
Çukurovada pamuk
Bozkırda başaktılar

Bin yıldır kurumuyordu sırtlarının teri
Hacet kapılarında

**Bin yıldır ırgattılar
Bir avuç bulgurda tarih ve cumhuriyet
Kıtlıkta yardım buğdayı insan hakları
Neydi bu açlık bu karanlık
Her çağda
Neden gürültüye gidiyordu elleri
Anlamıyordular**

**Uyandı derinlerde bekliyen tohum
Bir sabah doğrudular
En önde dağların yalnızlığı
Hüznü yalnayak gömleksiz köyler
Gurbet acıları yanan ormanlar
Kavrulmuş tarlaları kurak yılların
Yeraltı yerüstü insanların sabrı
Yürüyüşe başladılar**

**Gözlerinde büyük karar
Kim durdurabilir denizi
Yaklaşan ayak seslerinden belli
Çoğala çoğala geliyorlar**

Pıtraklı Memleket üstüne yazı yazan H. İ. Dinamo, bizim de katıldığımız şu yargıya varıyor:

"Başaran'ın uzun zamandır pastoral sanat güzellikleri içinde biraz karamsar umutsuz dolaşan devrimci ruhu, bu yeni şiir kitabında özgürlüğün kayalıklarına tırmanmış bir arslan gibi kükrekmektedir. /... / Kitap, bugünkü Türkiye'nin, özlemini duyduğu insancıl, yurtsever bir sanatçının gürbüz, dipdiri şiirleriyle dolu. /... / Başaran'ın varlığı da, şiiri gibi, ulusun mutluluğu yolundaki sert mücadeleden içindedir. Köy Enstitüleri gerçeğinin, Türkiye için ideal bir çekirdek taşıdığına bütün varlığıyla inanan sayılı mücadeleciyordur." (11)

Pıtraklı Memleket, Başaran'ın ideolojik derinliğe iyice ulaştığını gösteriyor. Öbür kitaplara oranla imgeye daha çok yer verirse de, bu imgeler anlamı baltalamaz, güçlendirir.

Başaran'ın sezisel, mantıksal yönelimi bilimsele dönüşür, üç yolun en kutsalını bilinçli olarak seçer ve sanatını bu kutsal yolun emrine sokar. Pıtraklı Memleket'le sorunları sınıfsal temeline indirger :

Üç yol değil üç memleket

Ne diyor ak sakallı kocalar
Birinde sen pişireceksin onlar yiyecek
Aşabilirsen kara dağları
Birinde kendin pişirip kendin yiyeceksin

Sözlerimizi "köylü halli", "öfkenin mutluluğun işçisi" Başaran'ın sözleriyle noktalayalım:

Ben ki yapılarda tuğlayım
Kafalarda ısık başak tarlada
Öfkenin mutluluğun işçisi yani...

-
- (1) Mehmet BAYRAK: Köy Edebiyatı ve Sorunları Üstüne Başaran'la Konuşma, Yeni Ortam, 30.8.1973
 - (2) C. Atuf KANSU: Köy Enstitülerinden Şilre ve Romana, Bekçi, 15 Haziran 1959.
 - (3) Başaran, Yeni Ufuklar, Kasım — 1954.
 - (4) M. FUAT: Ahlat Ağacı, Yeditepe, 15.3.1954
 - (5) Sabahattin EYUBOĞLU: Şair Başaran, Yeni Ufuklar, Aralık 1953
 - (6) Orhan VELİ KANIK: Ülkü — 1946
 - (7) Aydın OY: Karşılama, Varlık, 1.6.1959
 - (8) H. Ali YÜCEL: 17 Nisan Yağmurundan İki Damla, Cumhuriyet, 1960
 - (9) C. Atuf KANSU: Ömer Ali Gülizar (Nisan Haritası Dolayısıyla) Devrimlere Bekçi 27.8.1960
 - (10) Refet ÖZKAN : Başaran, Papirüs, Ekim — 1968
 - (11) H. İ. DİNAMO: Pıtraklı Memleket, Yeditepe — 1969.

zühtü bayar

“kerkenez”in önemi

I

Sematik gerçekçilerin yeniden başta edildiği; öte yandan kent burjuvazisinin eleştirisine girilenlerin de çıkmaz sokaklara saparak tersyüz ettiği bir dönemde **Cengiz Tuncer**’in “Kerkenez” adlı romanı alabildiğine ilginç bir nitelik kazanmıştır. Pek az Türk romancısının yapabildiğini gerçekleştirmiştir **Cengiz Tuncer** bu romanında. Sosyal gerçekliği, insan unsurunu odak noktasına yerleştirerek yansıtmakta, kaba bir propagandacılığa düşmeksizin köy yaşamından ilginç kesitler sunmaktadır okura. Bu romanın kendiliğinden, (authentic) beliren niteliklerinden biri... Yoksa, gerçekte romancının doğrudan doğruya sosyal gerçekliği yansıtmaya gibi bir kaygısı yok. İçten bir bakışla eğildiği, yarattığı roman kişileri, bağlı bulundukları toplumsal sınıfla doğal bir çatışma içinde. Bu çatışma; psikolojik analizlerin iyice derinleştirildiği, giderek çarpık bir eğitimin kötü sonuçlarının alındığı bir dorukta iyice belirmekte. Öte yandan, romanın azıcık ülküleştirildiği sonuç bölümünde soyut insan kavramı, yaşama ve kötü toplum düzenine karşı savunulmakta, yüceleştirilmekte.

Bugün edebiyatımızda, özellikle roman ve öykü biçimlerinde uygulanmakta olan iki genel bakış açısı göze çarpmaktadır. Birinci bakış açısı, (İnsana ve toplum gerçeğine) dıştan, sematik, öğretisel, (doctrinaire) birtakım niteliklerin iskeleti üstünde yükselen bir bakış açısıdır. Bu yöntemin, çok zor bir yöntem olduğunu, ancak **Gorki**, **Solokhof**, **Simonof** ve **Boris Polevoy** gibi ustaların ellerine yüzlerine buluşturmadan sanat düzeyinde başarıyla kullanabildiklerini belirtmemiz gerekir. Gündümlü edebiyatın, basit çiziktirmelere iltifat edilmeksizin gerçekleştirilmiş örnekleri ancak yukarıda adını saydığımız ya-

zarlar tarafından verilebilmiştir. Bu gibi yazarlar, insan gerçeğini yansıtmak konusunda; insanı kuşatan toplumsal çemberi yararak bireye uzanmak gibi zor ve dolaylı bir yöntemin uygulamalarına girişmişlerdir. Çilesi ve emeği çok, öte yandan başarı oranı az olan bu edebiyat biçimi ne yazık ki, heveslisi olan çoğu yazar tarafından becerilememiş ve çoğu yetenekli roman ve öykücüler şematizmin tuzağına düşmekten kurtulamamışlardır.

Öbür yöntem; insanın içinden dışı bakan toplumsal gerçekliğe, toplumsal kuşatma çemberine bireyin odak noktasından hareket ederek varmayı öngören bir yöntemdir. **Musil, Thomas Mann, Kafka, Knut Hamsun, Norman Mailer, André Malraux ve Jack London**, genellikle bu yönetime yaklaşık yöntemler kullanan sanatçılardır. Bu sanatçılar, öğretiyi az çok değiştirerek yapıtlarında yansıtmaya yolunu seçmişlerdir. Bunun böyle olması, sanatın o çok kendine özgü kural ve faaliyet alanlarına derinlemesine kaymış olmanın gerekliliğinden başka birşey değildir. Ama bu sanatçılarda toplumsal gerçeklik, şematik bir biçimde sırtmaz. Tam tersi, içedönük gibi görünen yapıtlarda, (Bu yapıtlar eleştirel gerçekçi yöntemlerle incelendiği zaman) toplumsal ve çağdaş gerçekliğin en belirgin ve kaba çizgilerinden birkaçı birden göze çarpar. İnsanı odak noktası olarak kabul eden ve bu gözle doğa ve toplum olaylarına bakmayı seçen bu edebiyat biçimi, aynı zamanda insanı kaba bir malzeme, bir ham madde gibi ele almaktan da kaçınır. Onu bütünlüğü içinde ele almayı, örselememeyi, çarpıtmamayı amaçlar. Edebiyatımızda bu yönetime yaklaşık yöntemler kullanan öykücü ve romancılardan birkaç ad saymak isterim: **Kemal Tahir, Muzaffer Buyrukçu, Necati Tosuner, Füzûzan, Sükran Kurdakul, Adnan Özyalçınar, ve Cengiz Tuncer...**

II

"Kerkenez", son derece ritüel ve etkileyici bir bölümle başlamaktadır (1). Romanın kahramanı "Salih'in çocukluk yıllarından küçük bir kesiti yansıtan bu bölüm, teknik bakımdan sinematografik bir anlatım özelliği göstermektedir. Romancının vaktiyle sinemayla, senaryo yazarlığıyla de uğraşmış olduğunu bilmemiz, daha sonra, romanın ilerki bölümlerinde de yer yer karşılaşacağımız bu sanatsal tutumu açıklamamızı kolaylaştırmaktadır. Romanın bölümleri, tıpkı bir filmin sekansları gibi değişmekte, her bölümün içinde, okuru ana-teme bağlayan bazı "Leitmotiv"ler yer almaktadır:

Aklında hep o kuş vardı; kocaman, kapkara, kanatları kanlı, ga-

(1) Cengiz Tuncer : "Kerkenez", Roman; e Y., Ocak 1971, İstanbul, 438 s., 20.— TL.

gası iğri uzun... (s. 9)

Bin yıldır gökte gümüş rengi yuvarlak bir ay, uzak yıldızları pırıl pırıl altın sarısına bulanınca, bin yıl önce olduğu gibi, bin yıl önce ölmüş bir çoban mezarından çıkıp kavalını üflüyordu hep.

Uzak ovada bir köpek uludu, bin yıldır insan eti yiyen bir köpek. (s. 79)

Örneklerin yansıttığı gibi, son derece şiirli bir roman dili vardır Cengiz Tuncer'in... İyice arındırılmış ve özümlemiş bir roman dili. Leitmotiv olarak kullanılan bu bölümleri romancı, özümlemiş diliyle anlatmamış, âdeta çizmiştir. Güçlü bir imajinatif faaliyettir bu. İmge'ler sarsıcı, çarpıcı ve içinde yer aldığı bölümlerin teknik yönden omurgasını oluşturacak yapıdadırlar...

Uzak ovada bir köpek uludu; bin yıldır insan eti yiyen bir köpek. Bir dal çatırdadı yukarda.

Bir baykuş öttü.

Bir yılan tısladı başını topraktan çıkarıp.

Ölümler mezarlarında soldan sağa döndüler hep birden. (s. 123)

Ayışığı tabutun üstüne vuruyordu, çıplak insan suretinde bir gecekuşu açık unutulmuş mezarda bir müslüman ölüsüyle zina ediyordu. (s. 145). Tekrarlanan motifler, işleminde taşıdıkları tuhaf, ürkütücü ve büyüleyici öğelerle romanın genel işlemi içinde yer alan gerçekçiliğe kasıtlı bir biçimde ters (kontrast) düşürülmüş ve böylece okurun bilincinin romanın akışıyla aynı koşutluğa düşmesi sağlanmıştır. Ama kimi yerlerde, görevini yapamaz bu "leitmotiv"ler. Okur onları romanın anatemine bağlamakta, bitistirmekte güçlük çeker. O zaman da romandan ayrı, bağımsız gibi duran bu öğeler, şiirli yapılarıyla ayakta kalmayı başarırlar. Ortalama roman okuru için zor bir romandır "Kerkenez", yapısının ve konusunun alışılmış, bizden olmasına karşın. Çünkü romancı, bu çok bilinen çevre ve konu içinde şaşırtıcı bir psikanalistik çalışma yapar. İnceleme ve eleştirinin yoğunluğu, kimi yerlerde şaşırtıcı olmaktan da öte, yorucudur ortalama roman okuru için. Nitekim, ortalama roman okuru olmaktan öte birşey olmayan, fakat her nasılsa yazı yazmaya heveslenmiş bazı kimseler, bu romanı anlamamışlar, anlamakta güçlük çekmişler ve onu öğreticilik adına çok bilinen birkaç ilkeyle mahkûm etmeye kalkışmışlardır (2).

Altı bölümde geliştirir ve sonuçlandırır Cengiz Tuncer romanını. Bu bölümler arasında çoğu kez yer ya da zaman ayrımları vardır.

(2) Taylan Altuğ: "Kerkenez'in Kanatları"..., Yansıma, S. 3, Mart 1972.

Her bölüm içinde yer alan "sekanslar", (Ben bu küçük bölümlere sekans adını vermeyi uygun buluyorum); "Salih Çocuk", "Kerkenez Gözü", "İnsan Suretinde Bir Gecekuşu" gibi başlıklar taşımaktadır. Çok plânlı ve programlı bir biçimde çalışmıştır Cengiz Tuncer. Romanın ana çatısını önceden düşünerek kurmuş, sonra ana çatıyla yan temleri bağlayan ayrıntıları çizmiştir. Böyle bir hazırlıktan sonra kaleme çıktığını sanıyorum.

"Kerkenez"ın en başarılı iki bölümü; köyün delisi Ethem Uraz'la, köyün yaşlı ve yarı kutsal kişisi Enser Nine'nin sevişmesi bölümüyle; "Mustafacık"ın babası "Muammer"ın ölüsünün, bir at arabasıyla sürüldüğü köye gece yarısı geri dönmesini anlatan bölümlerdir. "Enser Nine", çok yaşlıdır. Yaşının verdiği deneylerle bazı hayati gerçeklere varmayı başarmış ve bunamamıştır. Tek başına yaşadığı tek gözlü evinde kefenini ve tabutunu çoktan hazırlamış ve yolculuğunu beklemektedir. "Muammer"ın ölüsünün sürücüsüz bir arabayla köye döndüğü gece, bilinçsiz, zavallı bir meczup olan "Etem Uraz"ı evine alır ve çoktandır düşlediği; "Tıpkı gelinler gibi..." diyerek betimlediği ölüme, "Etem Uraz"la sevişerek gider. Bu olay; yaşamın sonu olan ölümlle, yaşamın başlangıcı olan cinsel sevişmenin aynı zaman dilimi içine sığdırılmış olması ilginçtir.

Köyde oğlu "Mustafacık"la birlikte yalnız yaşayan ve bir kan davasına karışmış olan "Muammer" birgün öldürülerek bir yol kıyısına atılır. Oğlu "Mustafacık" babasının başına gelenleri sezer ve bir iki gün üzüntüyle yine de dönüşünü bekler. Sonunda "Muammer"ın ölüsünü bularak köy camiline getirirler. Muhtar ve köyün ileri gelenleri kısa bir tartışmadan sonra "Mustafacık"a babasının ölüsünün köy mezarlığında yeri olmadığı, köyde istenmediği anlatılır ve babasının ölüsünü alarak köyden çıkıp gitmesi istenir. Küçük bir çocuk olan "Mustafacık" kendisine verilen uyuz bir atın çektiği uydurma bir arabayla yola çıkar. Yolda yağmura ve fırtınaya yakalanır. Önce bir ağacın altına sığınır da şimşek ve gök gürlemelelerinden korkrak kaçır ve uçuruma düşerek ölür. Arabayı çeken uyuz at, alışkanlıkla yine köye dönerek, "Muammer"ın evine karşılık kendisini "Mustafacık"a veren gerçek sahibi "Kelin Musa"nın kapısı önünde dikilir. "Kelin Musa"nın karısı korkar, geceyarısı çığlıklar atarak bütün köyü uyandırır: **"Kapımıza ölüler dayanıyor... Ulu Tanrım koru bizi.. Büyü yapıyorlar büyü, iki gözü aksın düşmanların.. Kapımıza ölü yollayanların soyu soppu kurusun."** (s. 138)

Romanda içiçe geçmiş olan (Zamandaş: simultane) bu iki olayın anlatımı gerek dil malzemesinin kullanılışı, gerekse estetik yapı bakımından son derece başarılı, unutulmaz bölümlerdir. Salt bu bölüm,

“Kerkenez”i unutulmaz yapmaya yeterlidir.

Bir bakıma, (bazı yönlerden) klâsik roman anlayışını değişik bir biçimde uygular **Cengiz Tuncer**. Sözelimi, **Thomas Hardy**’nin, “Far From the Madding Crowd” adlı uzun ve hacimli romanında yaptığı gibi tek bir kahramanını ele alır, onu boyutlandırır ve çoğaltarak bütün bir yaşam öyküsünü anlatır. Romanın başkışısı “Salih” böyle bir kahramandır gerçekte. Ama romancı onu, toplumsal ve bireysel yaşantısıyla bir arada ele alır. Öbür kişilerin kahramana bağlandıkları, ilişkiye sokuldukları bölümler, gerçekte hep başkışı olan “Salih”i gözümlemek, açmak ve bir roman kişisi olarak anlaşılır kılmak içindir. Ama, **Cengiz Tuncer**, çağının romancısı olmak sıfatıyla öbür kişileri ihmal etmez. Bazı bölümler, “Salih”in belirmesi, bir roman kişisi olarak açıklığa kavuşması bakımından hiç de yararlı olmadığı halde, **Cengiz Tuncer** bu bölümler üzerinde özenle durmuştur. Çünkü, “Kerkenez” bir bakıma tek bir kişinin romanı değildir. Toplumsal çevreyi yansıtmak bakımından özel bir görev de yüklenmiş olan bu bölümler, Anadolu Türk köylü tipini yansıtmak bakımından son derece başarılı bölümlerdir.

Tuncer’in roman kişileri dinsel bir rituel içinde yaşamlarına karşın pratik hayat karşısında son derece gerçekçi kişilerdir. Nitekim, roman kişilerinden “Hafız” gelenek, görenek ve dinsel inançların etkisi altında olmasına karşın, gündelik hayatta gerçekçi bir tavırla hareket eder. Kazancını geliştirme yollarını araştırır, poligami bir evlilik sürdürür. Bununla da yetinmez, kasabaya indiği zaman yakın köylerden birinden bir başka kadınla da evlenir. Çok karılı evlilikten, iki evli çok karılı bir evliliğe atlamakta bir sakınca görmez. Dünya nimetlerine alabildiğine açık bir adamdır “Hafız”.

Tuncer’in, “Kerkenez” de din kurumunu yorumlayışı son derece ilginçtir. Din, genellikle aydın ve sanatçılarımız tarafından büyük bir olumsuzlanma olarak karşılanmaktadır. Özellikle edebiyat düzeyinde şematik gerçekçiler, dini ve dinsel kurumları kendi doğal oluşum ve boyutları içinde ele almaktan kaçınmışlar ve yapıtlarında yapay bir biçimde ona karşı tavır takınmışlardır. Bu belirgin niteliği Köy Enstitüsü çıkışlı bütün romancı ve öykücülerde bulabiliriz. Çoğu kez toplumsal çarpıklığın farkına varmadan doğan bir öfkeyle, suçu dine ve doğrudan doğruya dinsel kurumlara bağlayan bir tavırla Anadolu insan gerçeğine yaklaşılmaya çalışılmıştır. Oysa, “Bin yıldan beri, uzak ovada bir köpek insan eti” yemektedir. Din, Anadolu insanının varlığını oluşturan, yaşantısını düzenleyen, umudunu besleyen, (Şaşırtıcı ama bazı zamanlarda da yaşama sevinci aşılayan) —şu dönem için— vazgeçilmez bir kurumdur. Bu kurumun değişikliğe uğraması

ya da ortadan kalkması, sosyo-ekonomik birtakım köklü dönüşümlerden sonra gerçekleşebilecek bir süreçtir. Dinsel kurumlara anarşist tavırlarla karşı olmak, zaten kafasında birtakım kuşkular beslemekte olan bir bölüm aydının inançlarını pekiştirmekten başka bir işe yaramaz. Önemli olan, Anadolu insanını, bir öykü, bir roman kişisi olarak yansıtırken, din kurumuyla olan ilişkilerini, ondan etkilenmelerini doğru bir düzlem ve perspektif içinde yansıtabilmektir.

Cengiz Tuncer, edebiyatımızda ilk kez din kurumu karşısındaki Anadolu insanının davranışını doğru ve sadık bir gerçekçilik içinde yansıtmaktadır. Bu nokta son derece önemli, gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır.

Muzaffer Buyrukçu, "Kerkenez" üstüne yaptığı bir incelemede romanın mesajını araştırma denemesine girişmiştir. Şöyle bir yorum denemesi yapmıştır Buyrukçu:

"İnsan ne kadar yücelirse yücelsin gene de acınacak haledir. Romanda gördüğün kişiler, başka bir dünyanın değil, bu dünyanın üyeleridir. Yani sensin. Senin yansımandır. Öyleyse sen kendine acıyacaksın ve ancak acılamakla kurtulacaksın" (3).

Bu yorum bize yakın düşmekle birlikte, **Cengiz Tuncer**'in toplumsal perspektifini bildiğimizden biz biraz daha değişik bir sonuca vardık:

İnsan yüceldiği oranda; yeni maddi ve manevi zenginliklerini çoğalttığı oranda acılardan kurtulacaktır. Romanda yaşantısına, dramına tanık olduğumuz insanlar, bizim insanlarımızdır... Salt maddi ve toplumsal sorunları olan kişiler değildir bunlar. Gerçi manevi yaşantı, gerçekte maddi (toplumsal) yaşantının "disipline" edilmiş bir yansımasından başka birşey değildir. Ama bu yaşantıyı yeniden gözden geçirmek ve değiştirme olanaklarını aramak elimizdedir. Bin yıldan beri insan eti yiyen köpekten kurtulmak ancak böyle mümkün olacaktır.

"Kerkenez", bir roman olarak biçimi ve özülü Türk edebiyatında özel bir yer tutacak nitelikte bir yapıttır. Kişilerin saptanması ve çizilmesi, doğal bir gelişim bir süreç içinde yansıtılması; cinsel yaşamlarının çarpık yönleriyle birlikte anlatılması, bu romanın ayırdedici niteliklerindendir. Cinsellik, idealizasyondan ve romantizmden sıyrılmış ama kesinlikle pornografiye düşürülmemiş bir gerçekçilikle verilmektedir romanda. Anlatım genellikle sarsıcı ve okuru kavrayıcı bir yapıdadır. Roman, inceden inceye hesaplanmış bir giriş, ge-

(3) Muzaffer Buyrukçu: "Kerkenez Romanı Üstüne Düşünceler", Soyut, S. 43, Ocak 1972.

lişim ve sonuçlama plânı üstüne kurulmuştur.

"Kerkenez"i, 1971 yılının en önemli roman olaylarından biri olarak karşılıyoruz.

TÜRKİYE DEFTERİ'nin

Nisan sayısı

bütün yönleriyle

KEMAL TAHİR'e ayrıldı

Yazarın romancılığı, hikâyeciliği, şairliği, düşünürlüğü ve sinemayla ilişkileri çeşitli incelemelerle irdelendi... Derginin bu sayısında Tektaş AĞAOĞLU, Adalet AĞAOĞLU, Fakir BAYKURT, Hilmi YAVUZ, İlhan BERK, Kemal SÜLKER, Zühtü BAYAR, Hüki AKTUNÇ, Naci ÇELİK, Taylan ALTUĞ, Ercüment AKMAN, Ömür CANDAS, Salih YURTTAŞ, İsmet BOZDAĞ, Kenan ERCAN gibi yazarlar yer alıyor.

Yazışma ve havale adresi : P.K. 11 — Acıbadem / İSTANBUL

bize gelen kitaplar

TATLI BETÜŞ / AZİZ NESİN — Roman, 25 lira.

Tekin Yayınevi — Ankara C. 51 — İstanbul.

●

**EKONOMİK DOKTRİNLER TARİHİ / HENRI DENIS -- Çeviren :
Attilâ Tokatlı, 40 lira.**

**SOSYALİST FELSEFENİN TEMEL PRENSİPLERİ / GEORGES
POLİTZER — Çeviren : Cem Gün, 15 lira.**

Sosyal Yayınlar — P.K. 716 — İstanbul.

●

BİR BULUT KAYNIYOR / YAŞAR KEMAL — Röportajlar, 20 lira.

**NASIL MISIN İYİ MİSİN / EDITA MORRIS — Roman (Çeviren :
Ülkü Tamer), 10 lira.**

**GÖL ÜLKESİ / RADOVAN PAVLOVSKİ — Şiirler (Çeviren: Necati
Zekeriya), 6 lira.**

Cem Yayınevi — Cağaloğlu / İstanbul.

●

**MESRUTİYET KIRAATHANESİ / RIFAT ILGAZ — Mizahi roman,
15 lira.**

●

**TANRILARIN SIRLARI / ALAN SALLY LANDSBURG — Çeviren:
Fusun Erekman, 15 lira.**

**ŞEYTAN / W. PETER BLATTY — Roman, (Çeviren: Selâmi Sargut)
25 lira.**

**HERGELE / JOSEPH WAMBAUGH — Roman, (Çeviren: Aziz Üstel),
25 lira.**

Altın Kitaplar Yayınevi — Cağaloğlu / İstanbul.

●

İKİNCİ YENİ OLAYI / ASİM BEZİRCİ — İnceleme, örnekleme, 15 lira.

TOP PATLADI ORUÇ BOZULDU / FİKRET MADARALI — Fıkralar, 5 lira.

Tel Yayınları — P.K. 636 — İstanbul.

KALR MARX'IN AŞK HAYATI / PIERRE DURAND — Biyografik İnceleme (Çeviren: Fahri Yazıcı), 10 lira.

Sinan Yayınları — P. K. 740 — İstanbul.

BAK TARLANIN TAŞINA / AŞIK İHSANİ — 10 lira.

Akyolcu Yayınları — P. K. 1384 — Sirkeci / İstanbul.

V. İ. LENİN VE ROSA LUXEMBURG'DA EMPERYALİZM SORUNU / CHRISTIAN PALLOIX — İnceleme (Çeviren: Mustafa İşçi) 6 lira.

Maya Yayınları — P.K. 164 — Beyoğlu / İstanbul.

ANAYASA VE ÖZGÜRLÜK SORUNLARI / MEHMET GÜLER — Hukukî İnceleme, 30 lira.

İsteme Adresi : Mehmet Güler — P.K. 7 — Sinop.

SOYUT / Aylık Edebiyat Dergisi / 1 Nisan 1974 / Yeni Dizi : 69
Sahibi ve Sorumlu Yönetmeni: Halil İbrahim Bahar / Yönetim Yeri:
Ankara Caddesi, Ankara Hanı, Kat: 4, No: 44-Sirkeci, İstanbul.

Havale ve Yazışma Adresi : Halil İbrahim Bahar / Mithatpaşa Cad.
19/3. Beyazıt - İstanbul / Sayısı 10, Yıllık Abonesi 100, altı aylığı 60,
Yabancı memleketlere 180 lira / Dizgi, baskı : Halk Matbaası
(Tel: 22 19 98) Kapak baskısı: Reyo Ofset (27 99 58) İstanbul.

Gönderilen yazı ve şiirler üç ay içinde yayımlanmazsa, daha sonra da yayımlanmayacak demektir. / Gönderilen yazılarla ilgili mektuplara cevap verilmez. Yayımlanmayan yazıların niçin yayımlanmadığı açıklanmaz. / Her ayın 10'uncu günü yazılar matbaaya verildiğinden, bu tarihten sonra elimize geçecek yazılar bir sonraki sayıya kalır.

ŞİİR DİZİSİ

DEVLET VE TABİAT

ECE AYHAN

BENİ ÖP SONRADOĞUR BENİ

CEMAL SÜREYA

YENİ ŞİİRLER

OKTAY RİFAT

e yayınları

ankara caddesi 13
tel: 268142, pk. 12 istanbul

HER KİTAP 10 LİRA

e yayınları genel dizi **roman**

CENGİZ TUNCER

hacizli toprak 15 lira 3.BASKI

kerkenez 20 lira 3.BASKI

ABBAS SAYAR

yılkı atı 10 lira 3.BASKI

çelo 15 lira 2.BASKI

MUZAFFER BUYRUKÇU
bir olayın başlangıcı

12,50 lira

KERİM KORCAN

idamlıklar 15 lira 2.BASKI

linç 10 lira 3.BASKI

OKTAY AKBAL

garipler sokağı

10 lira 3.BASKI

hikaye

VEDAT SAYGEL
ortalık neden karıştı?

10 lira

OKTAY AKBAL
önce ekmekler bozuldu

12,50 lira

ZEYYAT SELİMOĞLU
kıçüstünde toplantı

10 lira

MUZAFFER BUYRUKÇU
mağara

20 lira

e yayınları

**ankara cad.
13 istanbul**

SOYUT YAYINEVİ SUNAR :

Günel Altıntaş

DEĞİNMELER

Edebiyatımızda yeni bir tür, yeni bir tat.

7,5 lira

Mehmed Kemal

12 MART

ÖFKELİ GENERALLER

ve

İŞKENCE

20 lira

Demir Özlü

ÖTEKİ GÜNLER GİBİ BİR GÜN

— Hikâyeler —

10 lira

SOYUT YAYINEVİ — P. K. 713 — İSTANBUL

LORCA

BÜTÜN ŞİİRLERİ

(İspanyolcadan sonra ilk defa Türkçede)

Çeviren : Said Maden

30 lira.

CEM YAYINEVİ — CAĞALOĞLU / İST.

Cem Yayınevi

YENİ KİTAPLARINI SUNAR

YAŞAR KEMAL

- Bir Bulut Kaynıyor (röportajlar) 20 lira
- Baldaki Tuz (yazılar) basılıyor

AZİZ NESİN

- Vatan Sağolsun (4. basım) 12,5 lira
- Toros Canavarı (3. basım) 12,5 lira

FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA

- Arkaüstü (renkli, ofset baskılı) 15 lira
- Aç Yazı — Batı Acısı basılıyor

BEKİR YILDIZ

- Alman Ekmeği (bir ayda 2. basım) 10 lira
- Beyaz Türkü (3. basım) 7,5 lira

ERDAL ÖZ

- Kanayan (2. basım) 10 lira
- Yaralısn basılıyor

TURGUT UYAR

- Toplandılar — 73/74 notları — 10 lira

EDİP CANSEVER

- Sonrası Kalır 10 lira

Cem Yayınevi - Cağaloğlu/İstanbul

ÇAĞIN
PREPERATI

ENCEPHABOL

BEYİN
DOKUSUNUN
SPESİFİK
GÜCÜNÜ
ARTIRIR

E. MERCK

AKSU Laboratuvarı

İlaç Sanayii ve Ticaret
Limited Şirketi

Çemberlitaş, Peykane Sokak No. 29

İstanbul — Türkiye

Tel : 27 18 27

Tekin Sönmez

AĞIT YOK

Şiirler

2. Basım, 80 sayfa, 6 lira

İsteme Adresi : P.K. 118 — Sirkeci / İstanbul

Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Dolayısıyla Çıkan

Ö Z G Ü R L Ü K

ve

ANAYASA SORUNLARI

Yazan :

Sinop Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı :

Ahmet Güler

Fiati: 30 TL.

- Özgürlük ve ahlâk kavramlarına yeni çizgiler getirilmiştir.
- Bu açıdan Anayasal Sorunlara çözüm getirilmeğe çalışılmıştır.
- Her Öğretmenin, Öğrencinin, Hukukçunun ve TODAİE sınavına gireceklerin okuyacağı kitaptır.

Ödemeli İsteme Adresi: P.K. 7 — Sinop

- Öğretmen ve öğrencilere %25 indirimli (22,50 liradan) gönderilir.

Florürlü diş macunu

ipana
fluorid
DİŞ MACUNU

diş minelerini sertleştirir,
çürümeleri önler !

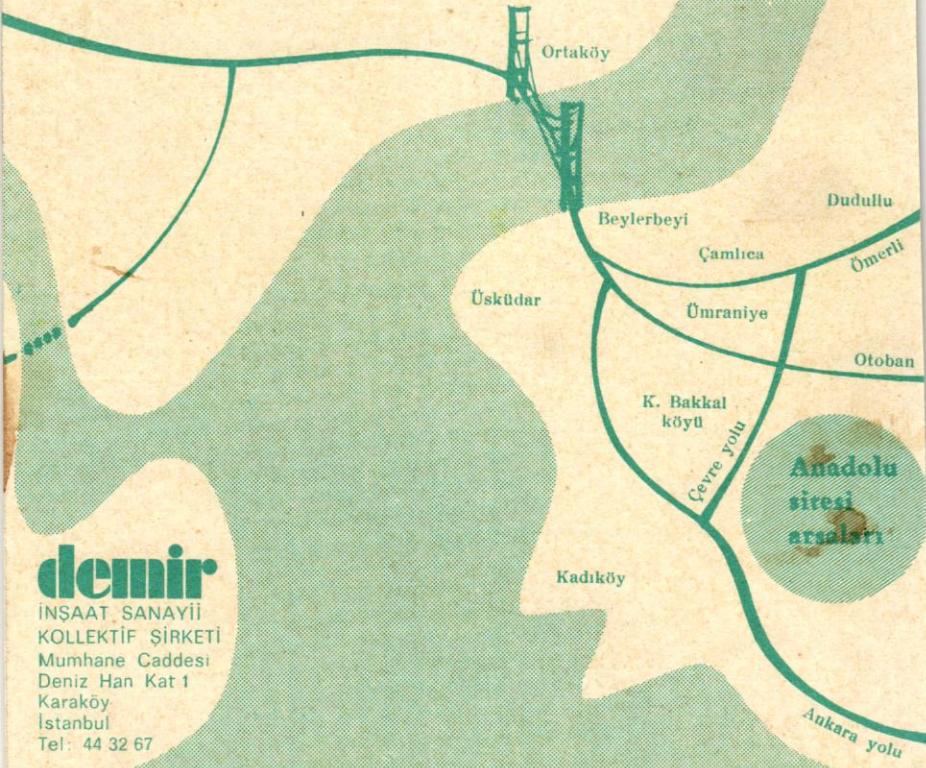
HAYAT ECZA DEPOSU
KOLL. ŞTİ.

Sirkeci Nöbethane, Darussaade Caddesi
No. 7, Kat 2 — İSTANBUL
Tel: 22 86 37 — 22 64 61

İstanbulun Anadolu yakasında
3 milyon metrekarelik bir sahada

150.000 nüfuslu yeni bir şehir doğuyor

demir

İNŞAAT SANAYİİ
KOLLEKTİF ŞİRKETİ
Mumhane Caddesi
Deniz Han Kat 1
Karaköy
İstanbul
Tel: 44 32 67